

NYAKIŠIŠO YA *LUKAS MOTŠHELETŠHELE*

M. M. SEFOKA

2007

NYAKIŠIŠO YA *LUKAS MOTŠHELETŠHELE*

ka

MOIPONE MAGDALINA SEFOKA

E neelwa go ya ka dinyakwa tša dikrii

ya

MAGISTER ARTIUM

ka

KGORONG YA MALEME A BA BASO MO

YUNIBESITHI YA PRETORIA

LEFAPHENG LA THUTABOMOTHO

MOHLAHLI: PROFESA M.J. MOJALEFA

JUNE 2007

AN INVESTIGATION OF *LUKAS MOTŠHELETŠHELE*

by

MOIPONE MAGDALINA SEFOKA

**A dissertation submitted in fulfillment of the requirements for
the degree**

MAGISTER ARTIUM

In the Department of African Languages at the

UNIVERSITY OF PRETORIA

FACULTY OF HUMANITIES

SUPERVISOR: PROFESSOR M.J. MOJALEFA

JUNE 2007

DITEBOGO

Ditebogo le ditumišo a di išwe go Yogodimodimo, e lego yena mohlodi wa tšohle Morena Modimo wa rena. O ntšhireleditše ditseleng wa mpha le bokgoni bja go fetša mošomo wo. Amen!

Medupi ya ditebogo e tšhologele go wena mohlali wa ka, ke ra bolena Mogale, Prof. M.J. Mojalefa. Ke leboga tlhahlo le ditutuetšo tša lena tšeo di ntirilego gore lehono ke hwetše lehumo le ke nago le lona. Ruri o tloga o le montshepetšabošego wa borare, ke re pula! Gola o fete tlou le tšhukudu, thobela Mogale.

Ga ke rate go lebala ba bokgobapuku bja Yunibesithi ya Pretoria ka thušo le ditlabelo tšeo le mphilego ge ke be ke di kgopela. Ke re le tšwele pele go thuša le baithuti ba bangwe.

Go molekane wa ka, Manganke Patrick, ke re Yogodimodimo a go šegofatše go fetiša. Ke leboga kgotlelelo le tšhušumetšo ya lena ya gore ke tšwele pele le mošomo wo mola wa legae le wona o be o le gona. Tlhohleletšo le thekgo ya gago ke kokwane yeo e nthekgilego go tšwelela mošomong wo. Gape ke leboga ge le wena o itimile maroko ka go ntlanyetša mošomo wo ka bokgwari bjo bo sa lekanywego. Mahlogonolo a go atele!

Ga ke rate go lebala banyakišišikanna, e lego Martha Machika, Carol Aphané, le ba bangwe bao re bego re swere tsela e tee ya go ya thupantlong, ke ra gona ka mošate, Yunibesithing ya Pretoria. Ke re a re se lapeng ka ge go šila e le go dikišana, tšwelang pele bana ba kgoši.

Go kgaetšedi ya ka, Mashobe Abram Malefo le mohumagadi wa gagwe Onicca, ke re Batubatse! Le tloga le laetša lerato le tsebo ya ge ke le rakgadi wa bana ba

lena. Ke leboga ge le ntumeletše go fihla hlogo ka mokutwaneng wa lena gore le nna ke tope tšhoolwana yeo ke e khuparetšego lehono. Ke re go lena Bahlako, phuti a eje borekhu. Morena a le atišetše mahlogonolo! Le lena bana ba Mogosetši, Mošalalebana, ke ra Merriam le Rachel, le laeditše tlhomphe ya lena go rakgadi Moipone ge a pshirimeletšwe šokeng, e se ke ya fokotšega. Le be le kudupana malaong a lena gore a se lewe ke dibatana tša maoto a mabedi. Anke Ramaatlaohle a le nešetšeng ditšhegofatšo ditlogolo tša Ramogosetši le Mohlware, Bahlako ba Mmaphokoatebele!

Nka lebala bjang Ree Grobler le Maria, bao ba nthušetšego ka go lekola le go fetolela dikakaretšo tša nyakišišo ye malemeng a mangwe. Ke re seatla se sengwe se hlapiša se sengwe dikgošigadi tša ka. Le ka moso le se lahle, ka gore ke mathomomayo. Thobela.

DITENG

LETLAKALA

1	KGAOLO YA PELE	1
1.1	MATSENO.....	1
1.2	MAIKEMIŠETŠO	1
1.2.1	Dona, M.O.: Bosadi dingwalong tša Sesotho sa Leboa (1994)	2
1.2.2	Groenewald, P.S.: Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa (1993)	3
1.3	MOKGWA WA NYAKIŠIŠO.....	3
1.4	TAETŠONYAKIŠIŠO.....	4
1.5	TLHALOŠO YA DIKGOPOLO	5
1.5.1	Diteng.....	5
1.5.1.1	Sererwa.....	6
1.5.2	Thulaganyo	7
1.5.2.1	Moko wa ditaba.....	9
1.5.3	Mongwalelo.....	11
1.5.3.1	Maikutlo.....	13
1.6	TLHALOŠO YA DIKGOPOLO TŠE DINGWE.....	14
1.6.1	Masetlapelo.....	14
1.6.2	Phatose.....	15
1.7	TSHEPEDIŠO YA DITABA.....	17
2	KGAOLO YA BOBEDI	19
2.1	DITENG	19
2.1.1	Matseno	19
2.1.2	Kakaretšo ya diteng tša <i>Lukas Motšheletšhele</i>	19
2.1.3	Sererwa sa Lukas Motšheletšhele	20
2.2	TLHALOŠO YA DIELEMENTE TŠA DITENG	21
2.2.1	Baanegwa	21

2.2.2	Ditiragalo.....	23
2.2.3	Nako.....	24
2.2.4	Lefelo	25
2.3	KAKARETŠO.....	28
2.4	TLHALOŠO YA DIELEMENTE TŠA DITENG TŠA <i>LUKAS</i> <i>MOTŠHELETŠHELE</i>	29
2.4.1	Baanegwa	29
2.4.2	Kamano.....	30
2.5	KAKARETŠO.....	41
2.6	DITIRAGALO.....	41
2.6.1	Tiragalotshwanelo	42
2.6.2	Tiragalotebanyo	43
2.6.3	Tiragalotlaleletšo	45
2.7	TIKOLOGO.....	46
2.7.1	Nako.....	46
2.7.2	Felo.....	52
2.8	KAKARETŠO.....	57
2.9	KAKARETŠOMOKA	57
3	KGAOLO YA BORARO	59
3.1	THULAGANYO YA I.....	59
3.1.1	Matsenyagae	59
3.1.2	Matseno	59
3.1.3	Moko wa ditaba	59
3.1.4	Moakanyetšo.....	62
3.1.5	Thaetlele	64
3.2.	DIKOKWANE TŠA THULAGANYO	67
3.2.1	Kalotaba.....	68
3.2.2	Thulano	69
3.2.3	Tšwetšopele.....	71
3.2.4	Sehloa.....	72

3.2.5	Tlemollo ya lehuto.....	72
3.3	BAANEGWA BA THULAGANYO	73
3.3.1	Baanegwathwadi.....	74
3.4	KAKARETŠO	79
4	KGAOLO YA BONE	81
4.1	THULAGANYO YA II	81
4.1.1	Semelo sa baanegwa.....	81
4.1.1.1	Matseno	81
4.1.1.2	Diphapantšhotshwanelo.....	81
4.1.1.3	Diphapantšhotlaleletšo.....	81
4.2	TLHALOŠO YA SEMELO SA BAANEGWA	82
4.2.1	Moko wa ditaba	82
4.2.2	Moakanyetšo.....	82
4.2.2.1	Diphapantšhotshwanelo tša Molwantšhwa: Moebangedi Motšheletšhele.....	83
4.2.2.2	Diphapantšhotshwanelo tša Molwantšhwa: Moebangedi Motšheletšhele.....	96
4.2.2.3	Diphapantšhotlaleletšo tša molwantšhwa: Moebangedi Motšheletšhele.....	102
4.2.2.4	Diphapantšhotshwanelo tša molwantšhi:Onika	107
4.2.2.5	Diphapantšhotshwanelo tša molwantšhi:Onika	110
4.2.2.6	Diphapantšhotlaleletšo tša molwantšhi: Onika.....	115
4.2.2.7	Diphapantšhotlaleletšo tša molwantšhi: Onika.....	121
4.3	KAKARETŠO	125
5	KGAOLO YA BOHLANO	127
5.1	THULAGANYO YA III	127
5.1.1	Matseno	127
5.1.2	Ditiragalo tša kalotaba.....	127
5.1.2.1	Kakaretšo ya ditiragalo tša kalotaba	128

5.1.2.2	Thulano ya kalotaba.....	129
5.1.2.3	Dithekniki tša kalotaba	130
5.2	TIKOLOGO.....	131
5.2.1	Nako.....	132
5.2.1.1	Nako ya tshwanelo.....	132
5.2.1.2	Nako ya atmosfere	134
5.2.1.3	Nako ya seka / seswantšho	136
5.2.2	Lefelo	137
5.2.2.1	Lefelo la tshwanelo	137
5.2.2.2	Lefelo la atmosfere.....	138
5.2.2.3	Lefelo la seka/seswantšho	140
5.2.3	Kakaretšo.....	141
5.3	TŠWETŠOPELE.....	142
5.3.1	Matseno	142
5.3.2	Kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele.....	143
5.3.3	Tlhalošo le tirišo ya dithekniki	144
5.3.3.1	Motšheletšhele le Dorothea	144
5.3.3.2	Onika ka boyena	146
5.3.3.3	Motšheletšhele le bana ba gagwe ntle le Lukas. Domitori, Verita, Dorothea, Aletta le Phoebe	147
5.3.3.4	Moebangedi Motšheletšhele ka boyena.....	148
5.3.3.5	Moebangedi Motšheletšhele le Onika	149
5.3.3.6	Lukas le Mookamedi wa Seminare	150
5.3.3.7	Kakaretšo.....	151
5.4	SEHLOA.....	152
5.4.1	Matseno	152
5.4.2	Kakaretšo ya diteng tša sehloa.....	153
5.4.3	Tirišo ya dithekniki tša sehloa	155
5.5	TLEMOLLO YA LEHUTO	158
5.5.1	Matseno	158
5.5.2	Kakaretšo ya diteng tša tlemollo ya lehuto.....	160

5.5.3	Tirišo ya dithekniki tša tlemollo ya lehuto	161
5.6	KAKARETŠOMOKA	166
6	KGAOLO YA BOSELELA	167
6.1	THUMO	167
6.1.1	Matseno	167
6.2	KGAOLO YA PELE	167
6.3	KGAOLO YA BOBEDI	168
6.4	KGAOLO YA BORARO	169
6.5	KGAOLO YA BONE	171
6.6	KGAOLO YA BOHLANO	172
7	BIBLIOKRAFI	175
A	SENGWALO SA MATHOMO	175
B	DINGWALO TŠA TLALELETŠO	175
8	SUMMARY	180
8.1	KEY CONCEPTS	182
9	OPSOMMING	183
9.1	SLEUTEL BEGRIPPE	185

1 KGAOLO YA PELE

1.1 MATSENO

Rammala o ngwadile dipuku tše tharo, e lego *Lukas Motšheletšhele* ya go gatišwa ka (1963), *Rangwane ke go paletše* ya go gatišwa ka (1971), le *Mabosabosane* (ga e na le ngwaga wa kgatišo) yeo e rulaganyeditšwego ba mephato ya ka tlase. Ge a hlaloša bohlokwa bja Rammala, Dona o re ke yo mongwe wa bangwadi ba basadi ba pele mo dingwalong tša Sepedi.

Ge a gatelela bohlokwa bja Rammala, Groenewald (1993: 59) o re Rammala ke mongwadi yo a kgonnago go ngwala kanegelo ya masetlapelo ge a hlama puku ye ya *Lukas Motšheletšhele*. *Ka go realo* Groenewald o tiiša gore Rammala o bohlokwa dingwalong tša Sepedi. Ge a tšwela pele o re:

Mehlala ye mebotse mo dingwalong tša Sesotho sa Leboa ke *Lukas Motšheletšhele* (Rammala, 1963) ye e lego padinyana ya masetlapelo.

Bohlokwa bjo bja Rammala bo yo lekolwa ka padinyana ya *Lukas Motšheletšhele*.

1.2 MAIKEMIŠETŠO

Maikemišetšo a magolo a nyakišišo ye ke go sekaseka sebopego sa sengwalo sa *Lukas Motšheletšhele* bjalo ka padinyana ya masetlapelo. Pele ga ge e ka sekasekwa go swanetšwe go hlokomelwe ge eba ga se ya sekasekwa ke basekaseki ba bangwe. Nyakišišo e lemogile gore e tsinketšwe ke Dona le Groenewald fela. Mešomo ya basekaseki ba e tla

lekolwa go bona ge eba ditshekatsheko tša bona ke tše di kgotsofatšago. Go tla thongwa ka tshekatsheko ya Dona.

1.2.1 Dona, M. O.: Bosadi dingwalong tša Sesotho sa Leboa (1994)

Maikemišetšo a Dona mo theseseng ya mastase ke go sekaseka bosadi dingwalong tša Sepedi. Dipuku tše a di sekasekilego ke tša SehloDIMELA, *Moelelwa* (1941), Senyatsi, *Maroba* (1953), Ramaila, *Molomatsebe* (1951) kanegelokopana ya 'Ba laotše kobo ya morwedi'agwe', *Matsepe*, *Kgati ya Mediti* (1974), Nkadimeng, *Mantšhaotlogele* (1984) kanegelokopana ya 'Nna nka se je dipute', Kekana, *Nonyana ya Tokologo* (1985) le Rammala, *Lukas Motšheletšhele* (1963). Go ka se lebelelwe tshekatsheko ya dipuku tše ka moka, ka gobane nyakišišo ye e nepiša *Lukas Motšheletšhele*.

Mabapi le diteng Dona o fo thoma ka go akaretša ditaba tša padinyana ye ka boripana. Kakaretšo ye ya *Lukas Motšheletšhele* ga se ya diteng bjalo ka lereo la tshekatsheko. Ka go realo Dona ga se a sekaseka letlalo la mathomo la diteng. Bjale nyakišišo ye e ya go sekaseka letlakala leo ka botlalo. Mabapi le thulaganyo o bapetša bophelo bja basadi bja nakong ya kgale le bjo ba bo phelago gonabjale. Taba ye le yona o e hlaloša ka boripana.

Ka thokong ya baanegwa, Dona o akareditše dimelo tša baanegwa ka go šomiša lenaneo la moakanyetšo. Lenaneo le le lona ga se a le šomiša ka botlalo go baanegwa ka moka. O hlalošitše gore ka ge Rammala a ngwadile puku ya masetlapelo, *Lukas Motšheletšhele*, Moebangedi Motšheletšhele ke moanegwa wa masetlapelo. Masetlapelo ao a tšwetšwa pele ke Albi yo mongwadi a mo tšweletšago bjalo ka thekniki ya molaodiši. Ka ge Dona a nepišitše basadi nyakišišong ya gagwe, o hlalošitše kudu ka maitshwaro le mekgwa ya baanegwa ba basadi pading ye ya *Lukas Motšheletšhele*. Ka baanegwa ba banna o hlalošitše maitshwaro a bona ka malapeng a bona.

Dona o ruma tshekatsheko ya gagwe ka go laodiša maikemišetšo a moanegwa wa mosadi, e lego Onika, mosadi wa Moebangedi Motšheletšhele. O re ke mosadi wa tlhomphe, lerato, leago le tlhokomelo. O tliša taba ye ka gore Rammala ke mongwadi wa mathomo wa Sepedi yo a hlalošago bosadi ka temogo le kwešišo. Maikemišetšo a Dona ge a ngwala thesese ye ke go nyakišiša bosadi dipukung tšeo di boletšwego ka godimo. Ka go realo, nyakišišo ye e ya go sekaseka *Lukas Motšheletšhele* ka botlalo.

1.2.2 Groenewald, P.S.: Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 3 (1993)

Groenewald ga se a sekaseka padi ye, empa o e akareditše fela. O hlalošitše fela gore moanegwa wa puku ya masetlapelo ke motho wa maemo, wa bofokodi, o ya fase, le gore mmadi o itswalanya le yena, ka go realo tshekatsheko ye ga se ya go iša fase, ke tshwaotshwao fela. Ka ge maikemišetšo a Groenewald e le go laetša phapano magareng ga phatose le masetlapelo, a fapana le a nyakišišo ye.

1.3 MOKGWA WA NYAKIŠIŠO

Lukas Motšheletšhele e ya go sekasekwa ka go latela mokgwa wo o dirišitšwego ke Phala (1999:5), Lebaka (1999:8), Mampho (1999:4) le basekaseki ba bangwe ba naratholotši. Mo mokgweng wa nyakišišo, ge ba hlaloša sebopego sa sengwalo, ba šomiša dikgopolo tše pedi, e lego go hlaloša 'to describe' le go hlatholla 'to interpret' ba gatelela gore dikgopolo tše pedi tše di swanetše go hlokomelwa ge di hlalošwa gore go tle go bonagale phapano magareng ga tšona, le gore di se bonwe bjalo ka mahlalošetšagotee.

Go hlaloša ke ge go hlalošwa selo ka mo se bopegilego ka gona gore se tsebege gabotse. Go bontšha kgopolo ye go tla fiwa mohlala ka kika. Kika e dirilwe ka kota ye kgolo ye koto. Mmetli wa yona o e hura mo gare gore go be le mokoti wo o lekanetšego gabotse. E na le botlase bja go lekanela gore e se we ge e dutše.

Ka fao go ya ka Mojalefa (1995:12-13) go hlaloša go gatelelwa seemo goba kamano ya selo se tee le tše dingwe. Gape go utollwa diphapantšho tša sona gore sebopego sa sona se tšwele nyanyeng.

Ge go bolelwa ka go hlatholla, go nepišwa mešomo ya dipharologantšho tša go hlaloša bjalo ka ge di filwe ka godimo. Bjale go yo lekolwa mešomo ya dipharologantšho tšeo. Kika e šomišwa go setla mabele goba mahea ge go dirwa ting. Nthetelego ya mokoti e na le mohola wa go tšhelwa mabele goba mahea ge go setlwa. Bokafase bja yona bo lekaneditšwe gore e se we goba ya kotoga ge go setlwa.

Sebopego sa Lukas Motšheletšhele se tla hlalošwa le go hlathollwa go lebeletšwe matlalo a mabedi a sengwalo, e lego diteng le thulaganyo fela. Go ya ka Mojalefa (1995:13) go hlatolla go gatelelwa mešomo ya diphapantšho tšeo di hlalošitšwego.

1.4 TAETŠONYAKIŠIŠO

Taetšonyakišišo yeo e latelwago mo ke ye e lebanego le naratholotši. Strachan (1988:2) o re naratholotši e hlaloša gore sengwalo se hlamilwe ka matlalo a mararo. Matlalo ao a sengwalo Genette (1980: 27) o a bitša gore ke 'story', 'narrative' le 'narration'. Mojalefa (1996: 1) le Groenewald (1993:14) bona ba hlaloša matlalo ao a mararo gore ke diteng, letlalo la ka garegare la sengwalo, thulaganyo, letlalo la bobedi la ka gare le mongwalelo, letlalo la ka ntle. Borateori ba ba kwana ka gore sengwalo se

na le matlalo a mararo, ao a nyakago šedi ye kgolo ge go sekasekwa sengwalo. Ka gobane a tšeelana mollo thwii le sererwa sa nyakišišo ye e lego tshekatsheko ya Lukas Motšheletšhele (1963).

1.5 TLHALOŠO YA DIKGOPOLO

Mo nyakišišong ye go tla hlalošwa dikgopolo tše di latelago, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo ka gobane di lebane le sebopego sa sengwalo se sa Lukas Motšheletšhele.

1.5.1 Diteng

Mampho (1999:5) o hlaloša gore diteng ke letlalo la mathomo la sengwalo. Ge a tšwetša pele kgopolo ye, Mojalefa (1993:41) o re diteng ke ditaba tše mongwadi a di hwetšago di le gona ge a tlo ngwala sengwalo. Ge Groenewald (1993:4) a re diteng ke ditaba ge di lemogwa ka botšona pele mongwadi a ngwala ka tšona, o hlatholla gore mongwadi ga a itlhamele tšona, ke tše a di bonego, a di kwelego goba a phetšego ka gare ga tšona. Mongwadi o di hweditše di le gona gomme a ngwala ka tšona.

Chatman (1978:19-20) yena o hlaloša gore ditaba tše ke 'fable' goba 'basic story'. Se se ra gore ke mathomo a ditaba, moo ditaba tše di tšwago goba di thomilwego gona. O re:

The fable (fabula) or basic story staff, is the sum total events to be related in the narrative... fable is the set of events tied together which are communicated to us in the course of the work.

O tšwela pele go hlaloša gore ditiragalo tšeo di bopago diteng di swanetše go swaragantšhwa gore e be taba e tee. Strachan (1988:5) ge a kgonthiša taba ye o re ditiragalo tšeo di swaragantšwego di a latelana. O re:

Die geskiedenis is die laag wat deur die formaliste beskou is as 'n ketting motiewe in hul chronologies volgorde.

Ge a tiiša taba ye ya tatelano, Groenewald (1993:18) o re ditaba tšeo ga se tša beakanywa ke mongwadi gomme tatelano ya tšona e laolwa ke melao yeo motho a e tlwaetšego, le gona ke tatelano ye e kwalago. O hlaloša gape gore mongwadi o ikgethela mo ditaba di thomago le mo di felelago gona, gomme ditaba tšeo di laolwa ke sererwa seo le sona se lego bohlokwa kudu mo kgopolong ye ya diteng. Ke ka moo Groenewald (1993:12) a rego nyakišišo ya diteng e nolofatšwa ke go hlokomelwa ga mohola wa sererwa. Ka fao sererwa le sona e lego kgopolo ye e lebanego le diteng gomme le yona e tlo hlalošwa.

1.5.1.1 Sererwa

Gape Groenewald (1993:4) o hlaloša sererwa ge e le taba yeo e rerwago goba e bolelwago sengwalong. Ba re ke mothaladi woo o akaretšago ditaba tša diteng tša sengwalo. Ke ka fao Serudu (1989:43) a se hlalošago ka go re se lebane le seo mongwadi a ngwalago ka sona. Ge a tiiša taba ye, Mojalefa (1993:33) o re sona sererwa se, se logagantšwe go ba selo se tee seo se nepišago histori goba diteng tša sengwalo. Lazarus (1971:208) yena o re:

The topic outline indicates the order and relationships of topics within a discourse, doing so by headings and subheadings rather than by full statements.

Ka go realo Lazarus o gatelela gore ditaba tšeo di logagantšwego bjalo di a nyalelana tša nepiša diteng tša sengwalo. Ge a ruma ditaba tša dikgopolo tša boratori ba, Marggraff (1994: 6) o re:

When a point is reached at which the reality cannot be abstracted any further, when a final abstraction is reached, then one refers to the topic of the story.

Se se hlalošwago mo ke gore sererwa ke kakaretšo yeo e feleletšego; ke kgopolo ya mafelelo yeo e fihleletšwego ke mongwadi ge a ngwala sengwalo. Ka mantšu a mangwe ga go sa hlokega kakaretšo ye nngwe go iša pele.

Bjale Mojalefa (1993:3) yena o fetša ka go hlaloša bohlokwa bja sererwa ka go re se laola ditiragalo, se kgokaganya le go laola ditikologo. Mongwadi o phetha moo ditaba di thomago gona le moo di felelago gona gomme sephetho seo se laolwa ke sererwa. O re sererwa se lemoša mmadi ditiragalokgolo le moanegwagolo.

Ka gona go ka rungwa ka go re diteng ke ditaba tšeo di bilego gona pele mongwadi a ka thoma go ngwala sengwalo. Ditiragalo di a latelana le gona di laolwa ke sererwa seo se di bofaganyago go ba ngatana e tee ya go kwešišega go mongwadi ge a ngwala sengwalo.

1.5.2 Thulaganyo

Mohlala (1994:25) o hlaloša gore thulaganyo ke letlalo la bobedi la tshekatsheko ya sengwalo, gomme le lebane le ka tsela yeo mongwadi a le dirišago go rulaganya ditaba tša gagwe. Mojalefa (1995:10) o oketša ka gore thulaganyo ke ditaba tšeo mongwadi a di kgethago, a napa a di

rulaganya ka go bolela goba go ngwala. Ke ka fao Abrams (1981:137) a rego:

The plot in a dramatic or narrative work is the structure of its action, as these are ordered and rendered towards achieving a particular emotional and artistic effects.

Ka go realo ditaba goba ditiragalo di beakanywa mo sengwalong ka go latelana, go tšweletša maikemišetšo a mongwadi. Taba ye ya tatelano ya ditiragalo go ya ka thulaganyo, Serudu (1989:48) o e hlaloša ka go re:

Ke tlhamo ya ditiragalo mo pading, papading goba mo go thetokanego. Ka boripana re ka re thulaganyo ke freime goba motheo wo go wona mongwadi a hlamago taba ya gagwe godimo ga wona. Go yona ditiragalo di a latelana go ya ka moo di hlolanago ka gona.

Se se gatelelwago mo ke go rulaganya ditaba go ya ka tlhamo goba freime ye e rilego, go ya ka fao ditiragalo di latelanago ka gona go tloga mathomong go fihla mafelelong a tšona. Ge a kgonthiša seo, Baldick (1990:170) o re thulaganyo ya mohuta wo e lebane le go gatelela se sengwe se se itšego sengwalong. O re:

The pattern of events and situation in a narrative or dramatic work, as selected and arranged both to emphasize relationships, usually of cause and effect between incidents and to elicit a particular kind of interest in the reader or audience, such as suprice or suspense.

Mongwadi o rulaganya ditaba ka mokgwa wa maatlakgogedi gore molaetša wa gagwe o tle o bonale gabotse mahlong a mmadi. Mojalefa (1995:13) o bolela se sengwe gape se bohlokwa, e lego go re thulaganyo e bopilwe ka dikokwane tše nne, e lego kalotaba, tšwetšopele, sehloa le tlemollahuto. Ge a ruma ditaba tše, Mohlala (1994:25) o hlaloša gore tšona dikarolo tšeo tša thulaganyo di tlemaganywa ke moko wa ditaba. Ke ka fao Groenewald (1993:14) a rumago ka go re:

Thulaganyo ke mokgwa wo mongwadi a šomišago ditaba tšeo tša diteng gore tebanyo ya gagwe e tšwele pele. Tebanyo yeo e bitšwa moko wa ditaba.

1.5.2.1 Moko wa ditaba

Moko wa ditaba o tlo hlalošwa ka botlalo mo kgaolong ya boraro. Le ge go le bjalo go bohlokwa gore o hlathollwe ka go akaretšwa. Go ya ka Da Silva (1991:500) moko wa ditaba ke tabakgolo ya sengwalo. Ke go re ke kgopolokgolo ye e tšweletšwago ke mongwadi go mmadi. O re ke:

The subject or topic of a work of literature, the main idea expanded upon by the author.

Le ge Silva a bolela ka mareo a ‘*subject*’ goba ‘*topic*’, tlhalošo ya gona ga ya le bana le sererwa ka gobane e amana le moko wa ditaba. Fowler (1973:248) o tšwetša pele taba ye ka go re:

A theme is always a subject, but a subject is not always a theme; a theme is not usually thought of as the occasion of work of art, but rather a branch of the subject which is indirectly

expressed through the recurrence of certain events, images or symbol.

Seo a se bolelago ke gore moko wa ditaba ke karolo ya thuto ka boyona, ka gobane bobedi moko wa ditaba le sererwa ga di bolele selo se tee ka lebaka la gore moko wa ditaba e no ba karolo ya thuto yeo e rilego, ka tsela yeo bobedi di a fapana. Moko wa ditaba o tšweletšwa ke tatelano ya ditiragalo, ke go re o ka tla ka tsela ya diswantšho goba dišupo tše di rilego mo sengwalong.

Groenewald (1993:4) o tšwetša pele taba ye ka go re moko wa ditaba o swaraganya ditaba tša thulaganyo gore e be taba e tee. Ke ka fao Cullar (1972:224) a rego :

Theme is not the result of a specific set of elements but rather the name we give to the forms of unity which we discern in the text or to the ways we succeed in making various codes come together and cohere.

Ka go realo o hlatsela gore moko wa ditaba o swaraganya ditaba goba ditiragalo tša thulaganyo go bopa taba e tee yeo e lebanego le molaetša wa sengwalo. Mojalefa (1995:27) o ruma taba ye ya moko wa ditaba ka go re:

Ka gona moko wa ditaba ke maikemišetšo goba thuto yeo mongwadi a ratago go e lemoša mmadi ge a tlo ngwala sengwalo. Ka fao moko wa ditaba ke motheo wa sengwalo sa mongwadi ofe kapa ofe.

O hlaloša gore mongwadi o ba le thuto yeo a e tlišago go mmadi. Maibelo le ba bangwe (1991:1) ba oketša ka go re:

Mongwadi ge a šetše a epa thutse ke go re o na le tabathito yeo a nyakago go e tšweletša go re lemoša kgontho ye e itšego bophelong.

Basekaseki ba ba gatelela gore moko wa ditaba ke tabakgolo yeo e bolelwago sengwalong le gona e amana le bophelo ka ge e le temošo goba thuto yeo e lebantšwego go mmadi. Mojalefa (1993:10) le Groenewald (1993:14) ba akaretša dikgopolo tša basekaseki ba ba ka godimo ka go fapantšha moko wa ditaba le sererwa. Ba hlaloša phapano yeo ka go re, sererwa ga se moko wa ditaba, le moko wa ditaba ga se sererwa. Sererwa se tlemeganya ditaba tša diteng, gomme moko wa ditaba o swaraganya dithekniki tša thulaganyo.

Borateori ba ba ka godimo ba hlaloša gore moko wa ditaba le sererwa ga se dikgopolo tša go swana. Sererwa se lebane le diteng tša sengwalo mola moko wa ditaba o lebane le thulaganyo ya sengwalo. Ke ka fao dikgopolo tše di sa nyalelanego ka gona. Ke yona taba ye kgolo yeo e gatelelwago ke boMojalefa ya go re sererwa ga se moko wa ditaba ebile moko wa ditaba ga se sererwa ka gobane bobedi di a fapana.

1.5.3 Mongwalelo

Go ya ka Mojalefa (1995:2) mongwalelo ke letlalo la boraro la sengwalo, le gona ke la mafelelo mo lenaneong la tshekatsheko ya sengwalo. Groenewald (1993:5) o tšwetša pele ditaba tše ka go re ke letlalo leo le lebanego le polelo ya mongwadi. Mmadi o kgona go kwešiša sengwalo le tebanyo ya mongwadi ka yona polelo yeo. Ge a kgonthiša seo o re:

Mongwalelo o lemogwa ge polelo e šomišwa.
Mmadi o lemoga mongwalelo ka medumo ya polelo (le ge e le segalo), mantšu le mafoko a

polelo. Ge e le mafoko re bolela ka ga botelele
goba bokopana bja ona.

Polelo ye e bolela gore mongwalelo o sepelelana le tirišo ya polelo. Go tla lemogwa gore polelo yeo e bopilwe ka mantšu le mafoko a go fapana. Serudu (1989:33) o kgonthiša taba ye ka go re mongwalelo o amana ka moo mongwadi a tšweletšago dikgopolo tša gagwe ka gona. Mongwadi o dira se ka go kgetha mantšu le go beakanya mafoko ao a tanyago šedi ya mmadi ka go bopa matlakgogedi. Ke ka fao mmadi a kgonago go lemoga le go kwešiša sengwalo. Ge a iša pele Abrams (1981:203) o re:

Style is traditionally defined as the manner of linguistic expression in prose or verse – it is how a speaker or writer says whatever it is that he says .

O tiiša bohlokwa bja polelo ya mongwalelo ka go re mongwadi o kgona go šomiša polelo go ikopanya le mmadi ka, go ya ka Murry (1996:65), go mo hlahlelela ka dikgopolo tše bohlokwa:

Style implies the authors ability to arrange his ideas in logical and intelligible patterns which will enhance communication between him and his reader.

Seo se gatelelwa gape ke bokgoni bja mongwadi mo thulaganyong ya polelo ya gagwe. Mohlala (994:26) o re bokgoni bjoo bja polelo bo swanetše go tšweletšwa ka tsela ya maikutlo ka gobane mongwalelo o theilwe godimo ga maikutlo.

1.5.3.1 Maikutlo

Maikutlo a hlalošwa ke Abrams (1981:10;11) ka go re ke khuduego yeo e hwetšwago mo sengwalong gomme e godiša phegelelo ya mmadi go tšwela pele ka go bala ditiragalo tša sengwalo. O re:

Is the emotional totality pervading a section or the whole of a literary work, which forsters in the reader's expectation as to the course of events, whether happy or (more commonly) terrifying or disastrous.

O tiiša gore ditiragalo tšeo di hlohleletšago maikutlo di ka tšwelela ka tsela ya lethabo ya go boifiša le ge e ka ba ya kotsi. Ge a tlaleletša polelo ye ya maikutlo Groenewald (1993:29) o re:

Maikutlo a mongwadi mabapi le taba ye a e bolelago, a e hlalošago, a sepedišana le khuduego. Ke ka lebaka leo re rego, polelo e tšwetša khuduego pele.

O gatelela gore ka polelo go lemogwa khuduego, ke go re polelo ke sebetša sa khuduego. Ke ka fao Mojalefa (1995:19) le Cuddon (1991:65) ba rego khuduego le maikutlo ke tše bohlokwa mo sengwalong ka gobane di tšwetša pele tebanyo ya mongwadi. Ka go realo maikutlo ao a tšweletšwago go mmadi ka sengwalo a lebane le maatlakgogedi.

Go ya le ka fao go hlalošitšwego ka gona, go ka rungwa ka go re mongwalelo ke tsela yeo mongwadi a alago dikgopolo tša gagwe go mmadi ka yona, gomme o theilwe godimo ga polelo yeo e tšweletšago maikutlo a mongwadi go mmadi. Khuduego yeo e tiišwa ka tšhomišo ya polelo yeo e

godišago maatlakgogedi a mmadi go lemoga tebanyo goba maikemišetšo a mongwadi.

Le ge dikgopolo tšeo di hlalošitšwe, go bonala go sa na le tše dingwe tšeo di swanetšego go hlalošwa ka gobane di lebane le thulaganyo ya nyakišišo ye.

1.6 TLHALOŠO YA DIKGOPOLO TŠE DINGWE

Dikgopolo tše dingwe tšeo di swanetšego go hlalošwa ke masetlapelo le phatose ka gobane di nyakile go ba selo se tee ge di ka se hlokomedišišwe gabotse ge go sekasekwa sengwalo sa mohuta wo, sa *Lukas Motšheletšhele*, ka ge se amana le kwelobohloko.

1.6.1 Masetlapelo

Cuddon (1976:985) o hlaloša gore masetlapelo ke mohuta wo mongwe wa sengwalo seo ka go sona go bolelwago ka ditiragalo tše di hlomolago pelo le gona tša go tšhoša . Ge a tiiša ditaba tše o re:

Tragedy is a disaster that happens to other people, and the greater the person, so it seems, the more acute is their tragedy.

O gatelela gore gantši ditiragalo tšeo tša mabošula goba masetlapelo di wela motho wa maemo. Ge a tlaleletša kgopolo ye Baldick (1990:226) o re ke tiragalo ye kgolo yeo e laetšago go theoga goba go ya fase ga moanegwagolo wa sengwalo. O re:

A serious play (or by extension, a novel) representing the disastrous downfall of a central character, the protagonist.

Seo a se tlišago mo ke gore moanegwagolo yo a yago fase ke molwantšhwa. Borateori ba ba ka godimo ba thekgwa ke Abrams (1981:212) ka go re moanegwagolo yo go bolelwago ka yena o kwelwa bohloko ke mmadi. O hlalošwa ke Cuddon (1976:985) ge a re:

They have qualities of excellence, nobleness of passion; they have virtues and gifts that lift them above the ordinary run of mortal men and woman.

Seo se lemogwago ke gore moanegwa yoo o fapana le ba bangwe ka gore ke wa maemo. Groenewald (1993:59) o akaretša ditaba tše ka go re masetlapelo a lebane le kwelobohloko yeo e sepedišanago le go hlokofala ga moanegwa yo mmadi a itswalanyago le yena, le gona moanegwa wa gona ke motho wa maemo.

Ditiragalo tša masetlapelo ke tše di nepišago moanegwa wa maemo a godimo, wa go ba le bofokodi gape wa go ya fase. Fela moanegwagolo yo o kwelwa bohloko. Ke go re mmadi o itswalanya le yena.

1.6.2 Phatose

Phatose ke sengwalo seo ge se balwa go tsogago maikutlo a boletana, kwelobohloko goba manyami go mmadi (Serudu,1989:38). Kgopolo ye gape e hlalošwa ke Cuddon (1976:693) le Abrams (1981:143) ka go re ke tiragalo yeo e tlišago maikutlo a maswabi go mmadi ge a bala sengwalo. Beckson (1960:160) o tšwetša pele taba ye ka go re:

A pathetic object usually suffers helplessly, but a tragic hero, such as Othello always achieves dignity and resolution of his pain.

Polelo ye e gatelela gore go na le phapano magareng ga phatose le masetlapelo ka gore moanegwa wa phatose o welwa ke mabošula kudu go feta moanegwa wa masetlapelo. Ge a hlaloša phapano yeo Groenewald (1993:60; 61) o re:

Ya masetlapelo e bolela ka ga moanegwa wa maemo; ya phatose gantši e na le moanegwa yo e lego motho wa ka mehla. Ya masetlapelo e bolela ka ga moanegwa yo a nago le bofokodi; ya phatose e hlaloša bophelo bja motho yo a se nago le bofokodi.

Rateori yo o gatelela mahlakore a mabedi a bohlokwa ao a lebanego le phapano magareng ga phatose le masetlapelo, e lego (a) maemo le (b) bofokodi. O ruma ka go re le masetlapelo a kanegelo ya masetlapelo a laetša bofokodi bja motho gomme a phatose a nepiša bophelo, go tlabega le go gakanega. Ke ka fao go ka rungwago ka polelo ya Holman (1972:384) ge a hlaloša gore phatose ke tiragalo ye nngwe ka mo sengwalong e rego ge e balwa gwa tsoga lešoko, manyami le kwelobohloko ye kgolo go mmadi. Maikutlo a a ba gona ge go gopolwa goba go balwa ka moanegwa yo mongwe yo a se nago molato.

Moanegwa wa phatose ke wa mehleng wa go hloka bofokodi, ke ka fao a bago le kwelobohloko ye kgolo. Le ge go le bjalo phatose ke mohutangwalo wa masetlapelo. Ge *Lukas Motšheletšhele* e balwa go tlo lemogwa gore e na le diponagalo tše ntši tša masetlapelo go feta tša phatose.

1.7 TSHEPEDIŠO YA DITABA

Kgaolong ya mathomo go ahlaahlilwe ka bohlokwa bja Rammala bjalo ka mongwadi wa dingwalo tša Sepedi. Go nyakišišitšwe le maikemišetšo a basekaseki bao ba šetšego ba kile ba sekaseka *Lukas Motšheletšhele*. Go lemogilwe gore kanegelo ye ga se ya sekasekwa ka botlalo. Morago ga moo go hlalošitšwe dikgopolo tše bjalo ka diteng, thulaganyo le mongwalelo. Masetlapelo le phatose le tšona di hlalošitšwe ka ge padinyana ye e theilwe godimo ga masetlapelo go feta phatose. Mekgwa ya nyakišišo e hlalošitšwe bjalo ka mmotlolo wa naratholotši ka go nepiša sebopego sa *Lukas Motšheletšhele*.

Kgaolong ya bobedi go tlo hlalošwa kgopolo ya diteng ge e nepiša kakaretšo, sererwa le dielemente tša diteng. Baanegwa gammogo le ditiragalo di hlalošitšwe ka botlalo.

Mo go kgaolo ya boraro gona go tlo hlalošwa thulaganyo ge e lebane le moko wa ditaba. Moakanyetšo le wona o tsinketšwe ka botlalo gore go lemogwe semelo sa baanegwa. Dikokwane tša thulaganyo bjalo ka kalotaba, tšwetšopele, sehloa le tlemollahuto le tšona di tsinketšwe.

Kgaolo ya bone e tlo lekola tirišo ya thulaganyo ya *Lukas Motšheletšhele*. Semelo sa baanegwagolo, e lego molwantšhwa le molwantšhi le sona se hlalošitšwe ka go diriša diphaphantšho le dithekniki.

Go kgaolo ya bohlano go tlo hlalošwa dielemente tše tharo tša thulaganyo, e lego ditiragalo, nako le tikologo. Dikgato tša thulaganyo le tšona di tlo ahlaahlwa.

Kgaolo ya boselela ke phetšo gomme yona e lebane le dikakaretšo tša dikgaolo tše tlhano tša nyakišišo ye ya *Lukas Motšheletšhele*.

2 KGAOLO YA BOBEDI

2.1 DITENG

2.1.1 Matseno

Kgopolo ye ya diteng e šetše e hlalošitšwe kgaolong ya pele. Le ge go le bjalo ge ba tšwetša taba yeo pele, Heese le Lawton (1993:104) ba gatelela gore ditaba tša diteng ke molokoloko wa ditiragalo tšeo di beakantšwego ka go latelana. Ka gona mo kgaolong ya bobedi diteng di yo hlalošwa go ya le ka tatelano ya lenaneo le:

- (a) Kakaretšo ya diteng tša *Lukas Motšheletšhele*,
- (b) Sererwa sa *Lukas Motšheletšhele*,
- (c) Tlhalošo ya dielemente tša diteng tša *Lukas Motšheletšhele* le
- (d) Kakaretšo.

2.1.2 Kakaretšo ya diteng tša *Lukas Motšheletšhele*

Padinyana ye e bolela ka Moebangedi Motšheletšhele le lapa la gagwe ebile o hlompšha ke bohle. Tše dingwe tša ditseka tša gagwe o be a di hwetša ka go rekiša mabake le mešunkwane ka sephiring.

Mo gare ga bana ba gagwe bao ba seelago go be go na le phejane ya mošemane yoo Moebangedi a bego a mo rata go fetiša. Lesogana le le be le tseba dithopa tša tatagwe ka ge le kile la tsena ka moo dintlwaneng tša go bolokela. Lukas bjalo ka mmamoratwa wa Moebangedi o ile a ba a išwa le sekolong se sengwe sa Seminare go yo tšwetša dithuto pele. Dorothea, morwedi wa Motšheletšhele, o ile a ima gomme Moebangedi, tatagwe, a mo raka sempša a re o sentše leina la gagwe le gona go mo goboša. Fela bohvirihwiri bjoo Lukas a bego a bo dira le gore a rakwe sekolong sa

Seminare ga bo kgalengwe le gatee. Go kwala gore kua sekolong sa Seminare e be e le moetapele wa tlhakatlhakano ya magareng ga bana ba sekolo.

Ditiragalo tša go uša le go senya thoto ya tatagwe, Lukas o di dirile ka maikemišetšo le gona o sebetše le Albi taba ye. Onika, mosadi wa Moebangedi o ile a kwa bohloko kudu ge ditaba tše bošula tše di direga. Bošaedi bjo Lukas a bo dirilego bo ile ge bo fihla ditsebeng tša Moebangedi tša mo tlabo moo a ilego a kwa bohloko kudu, a ba a thoma le go fokola. O kwešitšwe bohloko gape ke dipolelo tša bana ba bangwe ba gagwe ge ba mo sola le go mo lemoša ka bošaedi bja gagwe ka lengwalong.

Lukas Motšheletšhele ka go le lengwe o šetšwe morago ke ba molao go fihla ge a bona bokaone e le go tšhabela go goboga le maikarabelo ka go itekeletša. O ile go ipolaya, Moebangedi le yena a kangwa ke pelo a hlokofala ka lona letšatši leo la go ipolaya ga morwamoragegi Lukas Motšheletšhele.

2.1.3 Sererwa sa Lukas Motšheletšhele

Go setše go hlalošitšwe gore sererwa ke lefokwana leo le akaretšago ditaba ka moka tšeo di rerwago ka mo sengwalong. Mojalefa (1996:3) o re mohola wa sona ke go kgokaganya ditiragalo le go laola dielemente tša diteng ka moka.

Sererwa sa padinyana ye ke: Motswadi o kgethologanya bana ba gagwe. Moebangedi Motšheletšhele o be a rata Lukas kudu go fetiša bana ba gagwe. Lerato la gagwe le feteletše kudu go Lukas ka gore le ge a be a dira bošaedi o be a sa mo kgalemele, empa o ile a raka morwedi wa gagwe Dorothea ka ge a be a imile, mola ka lehlakoring le lengwe diphošo tša

Lukas a sa re selo ka tšona. Taba yeo e bontšha go kgethologantšhwa ga bana moo go hlolago mathata ka gae.

2.2 TLHALOŠO YA DIELEMENTE TŠA DITENG

Dautzenberg (1980:24) o hlaloša gore diteng tša sengwalo di theilwe godimo ga dielemente, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Bjalo go tla latela tlhalošo ya dielemente tšeo ka go latelana.

2.2.1 Baanegwa

Holman (1960:90) o hlaloša gore moanegwa ke motho yoo go balwago ka yena mo kanegelong. Serudu (1989:31–32) o tšwetša pele polelo yeo ka go re:

Ke seakanywa sa mongwadi seo se nago le boitshwaro, maikutlo le bomotho tšeo se di tšweletšago ka poledišano le tiro.

Go ka thwe Serudu o gatelela gore moanegwa ga se motho ka gobane ke seakanywa sa motho. Ke ka fao a rego mongwadi o ipopela baanegwa bao e sego batho ba nama le madi go ya ka tlwaelo, ke go re a ka hlagišwa bjalo ka kemedi ya motho yo mongwe yo a phelago goba a sa phelego. Mojalefa (1995:6) le Rohen (1994:143) ba tšweletša kgopolo ye nngwe ya gore baanegwa bao ba phela lefaseng la sengwalo. Groenewald (1993:9) o sa hlaloša gore baanegwa e ba batho goba dilo bjalo ka letlapa goba phoofolo le dilo tše dingwe tšeo di ka kgathago tema yeo e rilego mo sengwalong. Strachan (1988:11) le ba bangwe (1980:14;15) ba tiiša gore moanegwa ga se motho eupša ke moraloki '*akteur*' ka gobane ge go bolelwa ka boraloki go hlalošwa le dilo '*instansies*' empa e sego batho fela.

Ka fao go ka rungwa ka go re baanegwa e ka ba batho goba dilo tšeo mongwadi a di tšweletšago ka sengwalong; ba na le mekgwa le ditiro tša batho ba nama le madi le ge bona e le diakanywa tša mongwadi fela.

Go tšwela pele go ka thwe baanegwa ba sengwalo ba a amana gomme kamano ya bona e laolwa ke sererwa. Ge go lebeletšwe gabotse, sererwa seo se tšweletša magoro a mabedi a baanegwa, e lego baanegwagolo le baanegwanyane. Mojalefa (1995:6) o hlaloša gore baanegwagolo ke mongangišwa le mongangiši, gomme kamano ya bona e tla hlalošwa ka moragonyana, mola go ya ka Groenewald (1993:10) baanegwanyane e le bathuši ba baanegwagolo. Bjale go yo hlalošwa baanegwagolo ka botlalo. Go yo thongwa ka mongangišwa.

□ **Mongangišwa**

Go ya ka Mojalefa (1995:3) moanegwa yo ke moanegwagolo wa go loka gomme o ganetšwa go tšweletša dikgopolo le dikganyogo tša gagwe tša go loka ke mongangiši.

□ **Mongangiši**

Ge a hlaloša mongangiši, Mojalefa (1995:3) o re ke moanegwa yo mogolo wa go se loke, wa swele le gona o dula a ngangiša mongangišwa. Ka mantšu a mangwe o thulana le ditiro tše botse tša mongangišwa.

Mo nyakišišong ya *Lukas Motšheletšhele* go tlo latelwa lenaneo le le itšego la go ahlaahla kamano ya baanegwa. Lenaneo leo le na le mareo ao a latelago:

- Tebanyo
- Bokgontšhi

- Bothuši
- Boganetši
- Bothušegi

Mareo a a lenaneo a tla hlalošwa ge go ahlaahlwa kamano ya baanegwa ba padinyana ye.

2.2.2 Ditiragalo

Ditiragalo ke ye nngwe ya dielemente tša diteng. Grobler (1989:246) o hlaloša gore ke dilo ka moka tšeo di diragalelago baanegwa le mabaka ao a di hlolago, le gona ditiragalo tše dingwe di hlolwa ke baanegwa. Ke ka fao Groenewald (1993:9) a re go:

Tiragalo e lebane le moanegwa, ke se a se
dirago goba se mo diragalelago.

Ka go realo ge mmadi a bala sengwalo o lemoga ditiragalo ka moka; a di nyalantšha ka go latelana gabotse gore a lemoge diteng tša sengwalo seo. Marggraff (1994:62) o gatelela kgopolo ye ka go re ditiragalo di lemogega ka tatelano ya tšona ebile di a fapana ka botelele. Go tšwela pele o hlaloša gore go na le mo di thomago le mo di felelago. Ke ka tsela yeo Strachan (1988:7) a rego:

*Die gebeurtenisse in die geskiedenis volg
uiteraard chronologies op mekaar.*

Mosekaseki yo o gatelela tatelano ya ditiragalo, gomme tatelano yeo e thekgwa ke Mojalefa (1997:8) ka go re:

Ditiragalo tše tša diteng di lemogwa ge di latelana. Gomme ditiragalo tše di kgethologanywa ka lebaka la gore di a fetoga.

Mo go gatelelwa gore phetogo ke yona e tlišago kgethologanyo ya ditiragalo tša sengwalo. Marggraff (1994:62) o kgonthiša ka go re tšona ditiragalo tše di ka bonwa, tša gopolwa mola ebile di amana le maikutlo a motho.

Ge a ruma ditaba tše, Groenewald (1993:19) o re mongwadi wa sengwalo o phetha mathomo le mafelelo a ditiragalo tša diteng, le gona sephetho seo se laolwa ke sererwa .

2.2.3 Nako

Lebaka (1999:50) o re nako ke elemente ya boraro ya diteng. Strachan (1988:14) le Mojalefa (1993:56) ba tšwetša pele taba yeo ka go re ge go bolelwa ka nako ga go bolelwe ka lebaka leo mongwadi a le tšeago ge a anega ditaba ka sengwalong, eupša nako ke lebaka leo ditiragalo di diregago go lona ka tatelano go tloga nakong ye e fetilego, go fihla nakong ya gonabjale le go tsenelela nakong ye e tlogo. Ke ka fa Jean-Charles (1988:1270-1) a re go:

*Yet time seems linear most of the time,
stretching from backward into the past and
forward into the future.*

Borateori ba ba gatelela gore nako e amana le mabaka. Maggraff (1994:63) o re mabaka ao a arogantšwe ka diripa tše pedi e lego:

- Nako ya go anega (*'narratological time'*)
- Nako ya histori/diteng (*'historical time'*)

Go ya le ka tlhalošo ya Marggraff go na le nako ya ditiragalo le ye e itšego ka go realo go tla latela tlhalošo ya dinako tše.

□ **Nako ya ditiragalo**

Mojalefa (1995:8) o hlaloša gore ye ke nako yeo e nago le mathomo le mafelelo, go swana le beke, kgwedi, ngwaga le tše dingwe. Mo letlakaleng la 9, Mojalefa o re go a tsebega gore beke e thoma ka letšatši lefe ya felela ka lefe, go bjalo le go ngwaga, go tsebja kgwedi ya mathomo ya ngwaga le ya mafelelo.

□ **Nako ye e itšego**

Ge a hlaloša mohuta wo wa nako, Mojalefa (1997:8) o re nako ye ga e na mathomo le mafelelo, yona e akanywa fela. Go ka fiwa mohlala ka bošego, marega, bjalobjalo. Dinako tše ga go tsebje gore di thoma ka motsotso ofe, ka iri efe gomme tša fela ka letšatši lefe (ke gore neng).

Nako e amana le go direga ga ditiragalo tša sengwalo le gona e thuša go tšweletša go fetoga ga ditiragalo ka tatelano ya tšona mabakeng ao a fapanego.

2.2.4 Lefelo

Marggraff (1994:64) le van Gorp (1984:275) ba hlaloša gore lefelo ke moo baanegwa ba dirago ditiragalo gona. Sirayi (1989:53) o tšwetša pele taba ye ka go re:

There is a utility level which considers the placing of the action and the characters on a

social map , that is localisation which involves the placing of characters in an environment within which they can act out their roles.

Seo se gatelelwago mo ke gore mongwadi o bopa lefasana leo go lona a phedišago baanegwa. Baanegwa bao ba dira ditiragalo mo lefelong leo ba lego go lona. Ka mantšu a mangwe lefelo la sengwalo ke la boikgopolelo gomme le nyakile go swana le leo batho ba nama le madi ba phelago go lona.

Andrew (1995:24) le Dianotto (2000:33) ba tšweletša taba ya gore lefelo le arotšwe ka dikarolo tše pedi, e lego la boikgopolelo le la kgonthe. Mojalefa (1993:9) o hlatsela polelo ye ka go re lefelo le akaretša tšeo di ka bonwago le tšeo di ka se bonwego ka mahlo. Mampho (1999:35) o tšwela pele ka go re go na le mehuta ye mebedi ya lefelo e lego (a) lefelo le le itšego le (b) lefelo la ditiragalo.

□ **Lefelo le le itšego**

Mohuta wo wa lefelo, Mojalefa (1993:26) o o hlaloša ka go re ke lefelo leo mongwadi a sa o nepišego ka gobane ga a bolele leina la wona thwii. Lebaka (1999:59) o tšwetša seo se bolelwago ke Mojalefa pele ka go re ge mongwadi a sa bolele leina la lefelo, gona go ka se tsebege gabotse gore tiragalo e direga kae goba e diregile kae ka ge go no fiwa lefelo le bjalo ka lešokeng, thabeng, tseleng le a mangwe. Seo borateori ba se gatelelago ke gore lefelo le, motho a ka ikgopolela lona goba a ka le akanya ge go bolelwa ka lona.

□ **Lefelo la ditiragalo**

Ge ba hlaloša lefelo le, Yelland le ba bangwe (1984:170) ba re:

A novelist or short story writer chooses the locale or actual geographical place for his Story and sets the happening in that place.

Mo go gatelelwa gore mongwadi o ikgethela lefelo leo go lona a ka tšweletšago ditiragalo tša sengwalo gona. Mojalefa (1995:27) o hlatsela polelo ye ka go re mongwadi o nepiša lefelo leo ka go bolela leina la lona mo sengwalong bjalo ka Polokwane, Tshwane, Gauteng, bjalobjalo. Borateori ba ba tlaleletšwa ke Luwaca (1989:10) ge a re:

There is the physical environment which, for example, maybe a room, a house or a school.

Polelo ye e tiišetša gore lefelo le la ditiragalo ke la kgonthe ka gore mongwadi o a le nepiša. Ka go realo go tla tsebega moo ditiragalo di dirwago gona.

Whiles (1997:20) o amogela taba ya gore lefelo le na le mehuta ye mebedi. O re:

Space for Lefebvre is not simply given nor it filled or encoded by social: rather, it is produced by a society. Tracing the history of space, which is by definition social space, he discerns a movement from the absolute space of early antiquity to the abstract space of the present.

Go tla lemogwa gore mehuta ye mebedi yeo ya lefelo e tlaleletšwa ka wo mongwe wa boraro, e lego lefelo la leago.

□ Lefelo la leago

Rosen (1983:21) le Dianotto (2000:25) ba hlaloša lefelo le ka go re le lebane le bophelo bja batho. Ge a kgonthiša seo Dianotto (2000:25) o re:

A man should have certain interest and sympathies in common with other men of the same local, culture as against those of his owl ciass elsewhere, and interest and sympathies in common with others of his class, irrespective of place.

Seo se tšwelelago mo ke gore ditiragalo tša lefelo di amana le ditlwaelo le mekgwa ya go phela ya batho bjalo ka go phasa badimo, dikoma, dikoša, menyanya le tše dingwe. Ka fao go tla lemogwa gore lefelo le arotšwe ka mehuta ye meraro, e lego lefelo le le itšego, lefelo la ditiragalo le lefelo la leago.

Mo tshekatshekong ye go tlo sekasekwa lefelo go lebeletšwe mehuta ye meraro ye ya lefelo.

2.3 KAKARETŠO

Mo karolwaneng ye go hlalošitšwe ka dielemente tša diteng e lego baanegwa, ditiragalo, nako le lefelo. Go hlalošitšwe gore baanegwa ba arotšwe ka dikarolo tše pedi, e lego baanegwagolo le baanegwanyane. Baanegwagolo ba arotšwe ka mongangiši le mongangišwa. Go boletšwe ka kamano ya baanegwagolo le baanegwanyane.

Ditiragalo tša sengwalo tšona go hlalošitšwe gore di tlemaganywa ke sererwa gore e be kgopana e tee. Go hlalošitšwe ka nako gore e na le

mehuta ye mebedi, e lego ya go anega le ya histori. Lefelo ke moo ditiragalo di diregago goba di diragalelago baanegwa gona, gomme ditiragalo tšeo di amana le nako le lefelo. Dikgopolo tše pedi tšeo di a nyalelana, gomme tšona di nyalantšhwa le go laolwa ke sererwa.

2.4 TLHALOŠO YA DIELEMENTE TŠA DITENG TŠA LUKAS MOTŠHELETŠHELE

2.4.1 Baanegwa

Elemente ye e šetše e hlalošitšwe. Baanegwa ba arotšwe ka dikarolo tše pedi, e lego baanegwagolo le baanegwanyane, (Mojalefa, 1995:6). Bjale go tlo hlalošwa kamano ya baanegwagolo, ke go re mongangiši le mongangišwa.

Mo go *Lukas Motšheletšhele*, mongangiši ke Moebangedi Motšheletšhele ka gobane ga a kwane le seo Onika mosadi wa gagwe a dumago ge nkabe se rena ka lapeng, kudu baneng. Moebangedi Motšheletšhele o na le kgethollo le gona ga a eletšege mola a gweba ka lebake le dihlare tšeo di sego molaong. Maitshwaro a gagwe ke a go se loke, a mabe.

Mongangišwa ke Onika ka ge a ngangišwa ke Moebangedi Motšheletšhele. Onika ga a kwane le maitshwaro a Motšheletšhele. Ga a rate ge Motšheletšhele a kgethologanya bana ba bona ka lerato. Onika o rata go tšweletša dikganyogo tša gagwe tša go loka.

Bjale go yo lekolwa kamano ya mongangiši (Motšheletšhele) le mongangišwa (Onika) le baanegwa ba bangwe ka go latelana.

2.4.2 Kamano

Go ya ka Abrams (1981:71) kamano ke setswallo seo se bago bathong gomme se ka hlolwa ke go tswalana ka madi, lenyalo goba mokgwa wo mongwe le wo mongwe wo o ka dirago gore batho ba kgokagane. Dudy (1966:1208) o tlaleletša ka go re:

*The way in which two or more people or groups
and behave towards each other.*

Seo se hlalošwago ke mokgwa wo batho ba phedišanago ka gona ge ba le mmogo.

Kahlaahlo ya kamano ya baanegwa e tla tšwetšwa pele ka go latela lenaneo leo le hlamilwego ke Groenewald (1993:19) le Mojalefa (1995:8) la go ba le dintlha tše di latelago:

- Tebanyo
- Bokgontšhi
- Bothuši
- Boganetši
- Bothušegi

Dikgopolo tše di tla hlalošwa pele di ka šomišwa tshekatshekong ye.

□□ Tebanyo

Go ya ka Mojalefa (1995:7) ge go bolelwa ka tebanyo go bolelwa ka go lebanya baanegwagolo ba diteng, e lego mongangiši le mongangišwa. Ka go realo tebanyo e nepiša maikemišetšo goba phegelelo ya moanegwa go seo a ikemišeditšego sona.

□ □ Bokgontšhi

Mojalefa (1995:19) o hlaloša gore bokgontšhi ke selo sefe kapa sefe seo se ka kgontšhago goba sa hlohleletša baanegwa go phegelela le go fihlelela seo e lego nepo ya bona. Bokgontšhi bo lebane le senaganwa bjalo ka lerato, lehloyo, bogale, tlhompho, bjalobjalo. O hlaloša gore senaganwa se lebane le seo se sa bonwego ka mahlo goba sa kgongwa ka diatla.

□ □ Bothuši

Ge a hlaloša bothuši, Greonewald (1993:20) o re ke se sengwe le se sengwe seo se thušago moanegwa go phethagatša maikemišetšo a gagwe. O tšwela pele ka gore bothuši bjona ga bo lebane le senaganwa fela, empa bo ka lebana le selo sa go bonwa bjalo ka moago, sefatanaga, sebjana, le motho, gomme go na le kgonagalo ya gore sengwalo se ka ba le tšona ka moka.

□ □ Boganetši

Mojalefa (1995:5) o re boganetši bjona ke se sengwe le se sengwe seo se ganetšago goba se paledišago moanegwa go phethagatša maikemešetšo a gagwe. O kgonthiša ka go re:

Boganetši le bjona bo na le dinyakwa tše tharo e
lego senaganwa, motho le selo.

Ka mantšu a mangwe le letswalo bjalo ka senaganwa le ka ganetša moanegwa go fihlelela maikemišetšo a gagwe. Dilo tše bjalo ka tšhelete le tšona di ka palediša nepo ya moanegwa. Gape le moanegwa yo mongwe mo pukung a ka kgatha tema ya go thibela yo mongwe go fihlelela maikemišetšo a gagwe.

□□ Bothušegi

Magapa (1995:52) o bolela gore bothušegi bja mongangiši bo lebane le mongangišwa yoo mafelelong a atlegago. Ge a akaretša kgopolo ye ya bothušegi, Mojalefa (1995:7) o hlatholla gore go lebelelwa katlego ya baanegwagolo. Ka go realo go swanetše go tšwelela gore mafelelong mongangiši goba mongangišwa o atlegile go phethagatša nepo ya gagwe.

Bjalo ka ge dikgopolo tše tša kamano ya baanegwa di hlalošitšwe di tlo šomišwa ge go hlathollwa kamano ya baanegwagolo ba padi ye ya *Lukas Motšheletšhele*, e lego Moebangedi Motšheletšhele (mongangiši) le Onika, e lego Mohumagadi Motšheletšhele (mongangišwa).

□ Tebanyo ya mongangiši: Moebangedi Motšheletšhele

□□ Tebanyo

Tebanyo e nepiša maikemišetšo ao moanegwa a ratago go a fihlelela mo bophelong. Maikemišetšo a Moebangedi Motšheletšhele ke go ba moetapele wa go hloka nnete goba wa sehvirihwiri. Ke go re ke moetapele wa phuthego mola a rekiša dihlaro le lebake. Taba ye e thulana le boitshwaro mo maphelong a batho. O dira tše a iphihlile ka kereke gore a se tšwelele kgakala, a lemogwa ke phuthego le setšhaba.

Motšheletšhele o ruta phuthego go hlompha melao ya Modimo, mola yena bjalo ka moruti a tshela lentšu la Modimo la go kgala mediro ye mebe ya sephiring.

Ka lapeng la gagwe le gona ga a fe mohlala wa kgonthe baneng. Ka lebaka la gore e le hlogo ya lapa ga a kgalwe ke motho. O kgethologanya bana ka lerato, o kgala ngwana ka go mo raka ka gae. O rata Lukas go fetiša bana

ba bangwe, go feta fao o raka Dorothea ka lapeng ka ge a imile. Bjale ditiro tše di tiiša gore Motšheletšhele ke motho wa go rata bophelo bja go hloka nnete mola ebile e le moetapele wa kgethologanyo.

□ **Bokgontšhi**

Go hlalošitšwe gore bokgontšhi bo lebane le senaganwa. Senaganwa seo se kgontšhago Moebagedi Motšheletšhele ke maemo a boebangedi. Boebangedi bo mo kgontšha go dira bohvirihwiri bjalo ka go rekiša lebake le dihlare gomme a sa lemogwe, ka ge a iphihlile ka kereke. Phuthego le setšhaba, ga di lemoge selo ka kgwebo ya gagwe ya sephiring ka gobane go letetšwe gore dilo tše bjalo o thulana le tšona. Ba lapa la gagwe le ge ba tseba seo ba tšhaba go mo lebantšha ka go lemoga maemo a gagwe a boebangedi. Ka tsela yeo o iphihla ka maemo ao go phethagatša dinepo tša gagwe tša go tšwa tseleng.

□ **Bothuši**

Bothuši bo nepiša senaganwa, selo le motho. Bjale dikarolwana tše tharo tše di tla hlalošwa ka tatelano go ya le ka moo di thušago Motšheletšhele ka gona.

□ **Senaganwa: Bopelompe**

Bopelompe ke senaganwa seo se thušago Moebangedi Motšheletšhele go tšweletša nepo ya go ba moetapele wa go hloka nnete. O rekiša lebake le dihlare mola a ganetša setšhaba go dira seo, ka go realo o rata gore go tšwelele yena pele a be le tšhelete a nnoši. O raka ngwana ka lapeng, o re o mo sentše leina ka ge a imile. O iša ngwana dikolong tša maemo go tšwetša dithuto pele, gomme ga a iše felo le ge ngwana yoo a mo senyetša tšhelete. Taba yeo ke bopelompe.

□ **Dilo**

Dilo tše di thušago maikemišetšo a Motšheletšhele ke:

□□ **Kereke**

Motšheletšhele o thušwa ke kereke yeo a yago go yona ka mehla mola a se na nnete kerekeng ka ge a tseba gore a ka se lemogwe ke motho.

□□ **Dintlwana**

O agile dintlwana ka morago ga lapa la gagwe, gomme di mo lotela thoto yeo ya bofora.

□□ **Motšhene wa go tlanya**

Wona o mo thuša ka gore o tlanya maina a dihlare ka bothakga gore a se lemogwe.

□□ **Kariki ya dimeila**

Tše le tšona di mo rwalela lebake le dihlare go di tliša gae go tšweletša nepo ya gagwe.

□□ **Tšhelete**

Tšhelete yeo a e hwetšago kgwebong ya gagwe le yona e mo dira gore a tšwelele nepong ya gagwe.

□ **Batho**

□□ **Lukas**

Lukas o mo thuša ka go tlanya maina a dihlare le go puthela mabake ka diphuthelwana. O dira modiro wo bošego ka dintlwaneng tša ka morago.

□□ **Bagwera ba Motšheletšhele ba Maphora**

Ba ke batšweletši ba dihlare tšeo a di rekišago, ka gona le bona ba kgatha tema ye kgolo nepong ya Moebangedi Motšheletšhele.

□ **Boganetši**

Boganetši le bjona bo hlalošitšwe ge bo lebane le senaganwa, selo le motho.

□ **Senaganwa**

Go se kgone go tšwelela gabotse dithutong ga Lukas kua Seminare go mo palediša go phethagatša nepo ya gagwe. Botšofadi le bjona bo mo palediša go tšwelela nepong ya gagwe ka ge a se sa kgona go lata thoto kua le kua. Ka mantšu a mangwe ke mmotlona.

□ **Batho**

Batho bao ke Onika le bana ba gagwe ka ntle le Lukas. Onika o bjalo ka mosadi wa setšo a kgonago go obamela molao wa monna wa gagwe. Le ge a ipeile ka tlase ga taolo ya Motšheletšhele ka go apea dihlare, go fihlile mo le yena a hlokilego kgotlelelo ya ditiro tša monna wa gagwe. O lemoša

Motšheletšhele ka kotsi yeo a e dirago ge a senya thoto. O leka go bea lepheko tabeng ya Motšheletšhele ya go laola bana.

Bana ba Motšheletšhelele bona ba lemoga taba ye le go lapišwa ke go se dule ka gabo bona, ba mo ngwalela lengwalo go mo lemoša ka bohwirihwiri bjoo a bo dirago setšhabeng mola e le moruti. Ke ka fao ba mo paledišago go fihlelela maikemišetšo a gagwe.

□ **Bothušegi**

Bothušegi bjona bo lebane le katlego yeo e rotogago go moanegwa mafelelong. Go ka thwe Moebabgedi ga se a atlega modirong wa gagwe wa go ba moetapele wa go hloka nnete ka ntle le go lemogwa. O hlokofetše a le tseleng ya bofora. Ka go realo Moebangedi ga a thušega maikemišetšong a gagwe.

Ka ge go ahlaahlilwe ka ga mongangiši, bjale go tlo lekolwa tebanyo ya mongangišwa.

□ **Tebanyo ya mongangišwa: Onika**

Tebanyo ya Onika ke gore nnete e phethagatšwe. Onika o rata ge Moebangedi a dira toka setšhabeng le lapeng la gagwe, gagolo baneng. O makatšwa ke maitshwaro le mediro ya boradia yeo Moebangedi a e dirago. Mediro yeo ke go rekiša lebake le go se sware bana ka go lekana ka gae. Ka ge taba ye e mo hlobaetša, o leka go laetša Moebangedi ka ga phošo ye, empa ga a fetole maitshwaro ao. Ka mantšu a mangwe o rata ge boradia bo fela gomme go rene nnete.

□ **Bokgontšhi: Toka**

Go rata toka le gona go mo kgontšha go fihlelela tebanyo ya gagwe. O bona go rekiša lebake e se toka mo setšhabeng le go kgethologanya bana ga go maleba. Toka ke yona e mo hlohleletšago go fihlelela tebanyo ya gore nnete e phethagatšwe ka gore o thulana le mediro ya Motšheletšhele ye mebe.

□ **Bothuši**

Ge go sekasekwa bothuši go yo hlokomelwa dikarolwana tše tharo, e lego senaganwa, motho le selo.

□ **Senaganwa: Lerato**

Ge e le senaganwa, go ka thwe Onika o thušitšwe ke lerato la gagwe go phethagatša tebanyo ya gagwe. Lerato la Onika go Motšheletšhele le mo thuša go fihlelela tebanyo ya gagwe, ka gore o fela a lemoša Motšheletšhele ka bošaedi bjo a bo dirago setšhabeng. O fela a boledišana naye le ka Mangwalo a Makgethwa ao ba a kwelego kerekeng. Ka lehlakoreng le lengwe Onika o rata bana ba gagwe moo a bilego a ba kwela bohloko ge ba kgethologanywa ke tatagobona. O rata seo Lukas a se direlwago ke Motšheletšhele eupša o kwešwa bohloko ke ge Dorothea a rakwa ka gae. Bjale lerato lela la gagwe la botswadi le mo thuša go tšwelela maikemišetšong a gagwe a gore nnete e phethagatšwe.

□ **Batho**

Go na le batho bao ba thušago Onika go fihlelela nepo ya gagwe, bona ke:

(a) Bana ba gagwe le

(b) Albi.

□ □ **Bana ba gagwe**

Onika o thušwa ke bana ba gagwe, e lego Dorothea, Domitori, Verita, Aletta le Phoebe go phethagatša nepo ya gagwe. Bana ba ba Onika ba ngwaletše tatagobona lengwalo ba mo sola ka mediro ya gagwe ye mebe mola e le Moebangedi. Ka go dira bjalo ba ema le Onika ka gore ba mo thuša gore nnete e phethagatšwe.

□ □ **Albi**

Motho yo mongwe yoo a thušago Onika go fihlelela maikemišetšo a gagwe ke Albi. Onika o fela a botša Albi seemo sa ditaba sa ka gae gore le yena a ke a mo thuše tabeng ye ya gore go be le nnete. Albi o be a fela a etela lapa la Motšheletšhele kgafetša, go leka go thekga Onika go tšwelela mo maikemišetšong a gagwe. O kgonne go thuša Onika go utolla sephiri pelong ya Motšheletšhele ka gore o rile go ba etela Moebangedi a botša Albi gore Lukas o rakilwe kua Seminare a be a mmadiša le lengwalo leo le tšwago Seminare.

□ **Dilo: Kereke le Bibe**

Gore a kgone go phethagatša tebanyo ya gagwe, Onika o thušwa ke dilo tše pedi, e lego kereke gammogo le Bibe. Onika bjalo ka mosadi wa Moebangedi o fela a eya kerekeng moo go balwago Mangwalo go tšwa Bibeleng. Ka kerekeng ba rutwa ka go loka. Gape le Mangwalo a Makgethwa ba balelwa ao a rego mmipadikarogo tša gagwe ga a letlege le gore ba be le leratorato. Tše ka moka di mo thuša gore boradia bo tlogelwe, bo fele gomme go dirwe go loka le nnete. Ka go realo kereke le Bibe di thuša Onika go fihlelela tebanyo ya gagwe.

□ □ **Boganetši**

Go tla lebelelwa gape dikarolwana tše tharo tšeo e lego senaganwa, motho le selo.

□ **Senaganwa: Poifo**

Onika o šitišwa go phethagatša tebanyo ya gagwe ke poifo yeo a nago le yona go Motšheletšhele. Motšheletšhele o na le pelo ye mpe le gona ke sengangele, ga a eletšege. Se se hlola poifo go Onika gomme o palelwa ke go mmolediša mabapi le tšeo a di dirago tša boradia. Ga a kgone go botša monna wa gagwe seo se mo tshwenyago. Le ge go le bjalo Onika o betile pelo, a šwahla poifo a botša Motšheletšhele ka moo Seminare sa Lukas se ba senyetšago tšhelete ka gona, empa a fetolwa ka gore ga a na le lerato go Lukas. Ke ka moo a felago a laodišetša Albi gore o palelwa ke go tseba selo fela monna wa gagwe ga a obje molala. Ka go realo Onika o šitišwa ke poifo go fihlelela tebanyo ya gore nnete e phethagatšwe.

□ **Motho: Lukas**

Motho yo a šitišago Onika go fihlelela nepo ya gagwe ke Lukas. Lukas le yena o rekiša lebake la tatagwe ge dikolo di tswaletšwe. Bjale taba ye e imela Onika. Gape Lukas o tlanyetša tatagwe maina a dihlare bošego, ka gona Onika ga a sa tseba gore a kgaleme mang a tlogele ofe, kudu ka ge Lukas a sa kgalege ebile e le moratwana wa Motšheletšhele. Bjale Onika ga a kgone go tšwelela nepong ya gagwe ka ge boradia bo dirwa ka mahlakoreng a mabedi ao a sa obegego.

□ **Dilo: Dintlwana, kariki ya dipere le tšhelete**

□□ **Dintlwana**

Dilo tšeo di ganetšago Onika go fihlelela tebanyo ya gagwe ke dintlwana tšeo di lego ka morago ga lapa la bona. Di šomišwa go lota thoto ya lebake le dihlare, bjale ga go seo a ka se dirago godimo ga tšona gore boradia bjo bja Motšheletšhele bo fele.

□□ **Kariki ya dipere**

Selo seo se šitišago Onika go tšwelela maikemišetšong a gagwe ke kariki ya dipere yeo Moebangedi a e panago go yo rwala lebake le dihlare. Kariki ye e rwala lebake le dihlare ka bontši gomme Onika a šitwe le ke go bolela gore seo se dirwago ke phošo. Ka go realo o palelwa ke go fihlelela nepo ya gore boradia bjo bja go rekiša lebake kutamong bo fele gomme nnete e phethagatšwe.

□□ **Tšhelete**

Tšhelete yeo Moebangedi a e hwetšago kgwebong ya gagwe, e fepa lapa la gagwe. Ka gona Onika o palelwa ke go ahlamiša molomo. O šitišwa ke tšhelete yeo go tšweletša nepo ya gagwe ya gore nnete e phethagatšwe, ka gore e fepa lapa le go phetha mabaka a mangwe a legae. Ka fao go ka thwe ke tšhelete yeo e dirago gore Onika a palelwe ke go fihlelela maikemišetšo a gagwe.

□□ **Bothušegi**

Tebanyo ya Onika ga se ya phethagala go ya le ka moo a bego a gopotše ka gona. Moebangedi ga se a lesa mediro ya gagwe ya boradia gomme a

dira nnete. O tšwetša pele ka go rekiša lebake le dihlare a se tlogele le go kgethologanya bana ka gae. Ka fao nnete ga ya phethagatšwa. Godimo ga tše ka moka Motšheletšhele o ile a be a hlokofala a sa swere tsela ya boradia.

2.5 KAKARETŠO

Mo karolong ye go hlalošitšwe ka kamano gare ga baanegwa, e lego mongangiši le mongangišwa. Seo se lemogilwego ke gore go na le nyalano ye e rilego gare ga bothuši le boganeši bja mongangiši (Motšheletšhele) le mongangišwa (Onika). Nyalano yeo e yo fiwa ka seswantšho se:

Mongangiši (Motšheletšhele)	Mongangišwa (Onika)
Bothuši	Bothuši
Senaganwa: Bopelompe	Senaganwa: Lerato
Motho :Lukas	Motho : Albi le bana ba gagwe
Dilo: Dintlwana, kariki ya dipere le tšhelete	Dilo: kereke le beibele
Boganetši	Boganetši
Senaganwa: Botšofadi, go palelwa ga Lukas Seminare	Senaganwa: Poifo
Motho: Onika, Bana ba gagwe	Motho: Lukas
Dilo: Kereke le Bibeale	Dilo: Dintlwana, kariki ya dipere le tšhelete

2.6 DITIRAGALO

Ka ge kgopolo ye e šetše e hlalošitšwe peleng, go tla tšwelwa pele ka go hlaloša mehuta ya ditiragalo tšeo di bolelwago ke Mojalefa (1995:7). O hlaloša gore ditiragalo di arotšwe ka dikarolo tše tharo, e lego

ditiragalotshwanelo, ditiragalotsebanyo le ditiragalotlaleletšo. Mehuta ye ya ditiragalo e laolwa ke sererwa sa kanegelo. Sererwa sa *Lukas Motšheletšhele* ke: Motswadi o kgethologanya bana ba gagwe. Bjale go tlo ahlaahlwa mehuta ye ya ditiragalo go lebeletšwe ditiragalo tša padinyana ye go ya ka fao di laolwago ke sererwa.

2.6.1 Tiragalotshwanelo

Tiragalotshwanelo e lebane le ditiragalo tšeo di bopago kanegelo. Mojalefa (1995:7) o bolela gore ke tiragalo yeo e bago le ditiragalo tše tharo, e lego tiragalotshwanelo ya mathomo, tiragalotshwanelo ya gare le tiragalotshwanelo ya boraro e lego ya mafelelo.

□ Legoro la mathomo la ditiragalo

Motšheletšhele o rata Lukas go fetiša bana ba gagwe. O mo nyaketše mofepi gore a mo felegetše sekolong a ba a mo rwalela dijo. O mo iša dikolong tšeo di phagamego gore a tšwetše dithuto tša gagwe pele. O rakile morwedi wa gagwe ka gae a re o mo senya leina. Eupša ge Lukas a thoma go senya thoto ya gagwe ga a re selo.

□ Legoro la gare la tiragalotshwanelo

Lukas ka go tseba kgwebo ya tatagwe, o rekišetša ka morabeng wa gagwe. Kua Seminare o kgopela tšhelete yeo a sa e dirišetšego tša sekolo empa o itirela boithatelo ka yona. Ka fao Motšheletšhele ga a sa tšwela pele ka kgwebo, o thoma go wa ka thokong ya kgwebo.

□ Legoro la mafelelo la tiragalotshwanelo

Legoro le le lebane le lehu la Lukas le Moebangedi Motšheletšhele. Lukas o hlokošana ka go ipolaya mabapi le boradia bja gagwe bja go tlogela bana ba gagwe a re o tsena lenyalong le lekgethwa le lekgarebe le lengwe. Ka ge a be a sa nyake go lemogwa ke tatagwe o llwe ke dihlolong a ipolaya. Motšheletšhele le yena o kgangwa ke pelo ya seo mmamoratwa wa gagwe a se dirilego, le yena a hlokošana. Bobedi bo hwile bo swere tsela yeo e swanago ya boradia (masetlapelo).

2.6.2 Tiragalotebanyo

Mojalefa (1995:4) o hlaloša gore tiragalotebanyo e laolwa ke dielemente tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le lefelo. O hlaloša gore ge nako le lefelo di fetoga, le tiragalo le yona e a fetoga. Go tla lemogwa gore ditiragalotebanyo di bopa ditiragalotshwanelo. Bjale go tlo hlokomelwa mohlala wa tiragalotebanyo ge e laolwa ke dielemente tša diteng:

Motšheletšhele o raka ngwana wa gagwe ka lapeng.

- Tiragalo yeo e dirwago. [Tiragalo]
Go raka ngwana, Dorothea ka gae.
- Tiragalo e dirwa ke mang? [Moebangedi]
Moebangedi Motšheletšhele.
- Tiragalo e dirwa kae? [lefelo]
Ka lapeng la Motšheletšhele.
- Tiragalo yeo e dirwa neng? [nako]
Mosegare.

Ka tsela yeo go tla lemogwa taolo ya dielemente tša diteng go tiragalotebanyo. Bjalo ka ge go hlalošitšwe peleng gore ditiragalotebanyo di

bopa ditiragalotshwanelo, bjalo ka tiragalotshwanelo ya mafelelo: go tla lekolwa ditiragalotsebanyo go ya ka lenaneo le:

Ditiragalotsebanyo tša tiragalotshwanelo ya mathomo

- Motšheletšhele o rata ngwana wa gagwe go feta ba bangwe.
- Lukas o nyakelwa mofepi.
- Lukas o rwalelwa mefago a felegetšwa sekolong.
- Lukas o išwa dikolong tše diphagamego.
- Ba mo felegetšša setešeneng ba be ba mo gahlanetše.
- Lukas o hlabelwa kgogo goba pudi ge a boa sekolong.
- Ga a kgalwe ge a senya.
- Dorothea yena o rakwa ka gae ge a dirile phošo.

Ditiragalotsebanyo tša tiragalotshwanelo ya go re Motšheletšhele o thoma go felelwa ke thoto (lehumo).

- Lukas o rekišetša kgwebo ya tatagwe ka potleng ya gagwe.
- O kgopela ditšhelete tše ntši ge a le Seminare.
- Motšheletšhele ga a sa kgona go yo rwala thoto Makgoweng.
- Ka bobotlana o thoma go felelwa ke lefa.

Ditiragalotsebanyo tša tiragalotshwanelo ya mafelelo

- O welwa ke masetlapelo.
- Lukas o ganetšwa go nyala Lina.
- Ba re a lefe goba a fepe bana bao a ba tlogetšego le Joisi.
- Motšheletšhele o kwa bohloko, o kangwa ke pelo a hlokofala.
- Motšheletšhele le Lukas ba bolokwa ka letšatši le tee.

Go tla lemogwa gore ditiragalotebanyo le tšona di sa bopilwe ka ditiragalo tše dingwe. Bjale go tla latela tshekatsheko ya mohuta wa boraro wa ditiragalo, e lego ditiragalotlaleletšo.

2.6.3 Tiragalotlaleletšo

Go ya ka Mojalefa (1995:8) tiragalotlaleletšo ke tiragalo yeo e oketšago fela, o re tiragalo ya mohuta wo ga e bohlokwa kudu, le ge e ka tlogelwa ga e na mohola wo bohlokwa. O hlaloša gore ditiragalotlaleletšo ke tše ntši go fetiša ditiragalotshwanelo, gomme le tšona di ka swaraganya dielemente tše nne tša diteng. Bjale go tla hlokomelwa ditiragalotlaleletšo tše di lebanego le tiragalotebanyo e tee ya tša tiragalotshwanelo, ya mathomo fela, e lego mathata a go rata ngwana yo mongwe go fetiša ba bangwe.

Tiragalotebanyo yeo e kgethwago ke: Dorothea o rakwa ka gae.

Ditiragalotlaleletšo

- Dorothea o ima pele ga lenyalo.
- Motšheletšhele o mo raka ka gae.
- Dorothea o dula mabaleng o thwalwa mošomong.
- Lukas yena o romelwa Seminare go tšwela pele ka dithuto.
- Lukas o rutwa le mešongwana ye mengwe ya Moebangedi ya sephiring.

Ditiragalotlaleletšo tša ka mo godimo di tlaleletša tiragalotebanyo ya ditiragalotshwanelo tša mathomo pading ye ya *Lukas Motšheletšhele* ka gobane ditiragalotlaleletšo ga di lebane gabotse le sererwa. Ka go realo ga di bohlokwa wo kaalo.

Go tla rungwa ka go re ditiragalotshwanelo ke motheo wo mogolo wa kanegelo, gomme tšona di bopilwe ke ditiragalotebanyo tše di

tlaleletšwago ke ditiragalotlaleletšo. Se bohlokwa ke gore ditiragalo tše di laolwa ke sererwa.

2.7 TIKOLOGO

Potter (1967:27) o hlaloša tikologo ka go re :

The actions of the characters take place at some time, in some place amid some things. These temporal and special surroundings are setting.

Seo se bolelwago ke rateori yo ke gore tikologo e na le dikarolo tše pedi, e lego, nako le lefelo. Go tla tšwelwa pele ka go sekaseka dikarolo tše tša tikologo.

2.7.1 Nako

Go šetše go hlalošitšwe ge nako e arotšwe ka dikarolo tše tharo, e lego:

- (a) Nako ya ditiragalo,
- (b) Nako ye e itšego le
- (c) Nako ya leago.

Bjale go tla lekolwa mehuta ye ya nako mo go *Lukas Motšheletšhele*.

Nako ya ditiragalo

Ge go be go tsinkelwa mohuta wo wa nako, go gateletšwe gore ke nako yeo e sa akanywego, e na le mathomo le mafelelo. Mongwadi o bolela nako thwii.

Go yo lebelelwa mehlala e se mekae yeo e tlogo laetšwa e amana le ditiragalotshwanelo ka ge sengwalo se sa Lukas Motšheletšhele se theilwe godimo ga ditiragalo tšeo. Mo tshekatshekong ye go tlo fiwa mehlala ya nako ya ditiragalo ge e amana le tiragalotshwanelo ya mathomo, tiragalotshwanelo ya gare le tiragalotshwanelo ya mafelelo.

Rammala o re:

- (a) Mesong ya Labohlano la pele la kgwedi ya Desemere wona ngwageng wo wa 1948, pelepele ga ge letšatši le ka hlaba, ke ge bašemane ka kua ntle ba kirikišana le dimeila. Moebangedi Motšheletšhele o be a eya seteišeneng go gahlanetša ngwana wa gagwe, Lukas, yo a bego a etšwa Seminare (letl.31-32).

Mongwadi ga se a nepiša thwii nako ya ditiragalo yeo e amanago le tiragalotshwanelo ya gare, empa e sa tšwelela e le yona ye e tsopotšwego ka mo godimo, e rego:

- (b) Labohlano la pele la kgwedi ya Desemere wona ngwageng wona wo wa 1948 (letl.31).
- (c) Ka Mošupologo, letšatši le ile ge le re ruthe, khwelamahala ya tsena, e rwele setšeni le maphodisa a mabedi a Bathobaso le mooki. Moneri Nylenberg yena o ile a tla a tšwela ka morago ka kariki ya dipere, a rwele Noni Dibete le Dorothea (letl.71).

Mehlala ye e filwego ya dinako, go tsebja mo dinako tša gona di thomago le mo di felelago. Go fa mohlala, ge Motšheletšhele a eya setešeneng go lata morwa wa gagwe, Lukas, e be e le ka Labohlano leo go tsebegago gore ke letšatši la bohloano la beke. Gape go boletšwe gore lona Labohlano leo ke la pele la kgwedi ya Desemere ka ngwaga wa 1948. Mo le gona go tsebega gore kgwedi e thoma ka letšatši lefe, mola Desemere e le kgwedi ya bolesomepedi mo ngwageng. Gape ge boMoneri Nylenberg ba eya go hloboga Lukas e be e le Mošupologo, gomme go sa le molaleng gore go lemogwa kudu ge letšatši la Mošupologo e le letšatši la mathomo la beke.

Go ya le ka tlhalošo ye ya mo godimo go a kgonagala go ka akanya nako ye ditiragalo tša padinyana ye di e tšerego ge di direga. Ke ka fao Mojalefa (1993:67) a bolelago ka nako yeo e elago ditiragalo tša kanegelo ka moka. Ke go re go lemogwa gore ditiragalo tša kanegelo ye di tšere lebaka le lekakang go tloga mathomong go fihla ge di fela. Ka mantšu a mangwe kelo ye ya nako e ka akanywa ke monyakišiši.

Bjale go tla latela kelo ya ditiragalo tša *Lukas Motšheletšhele*.

Go bonala ditiragalo tša padi ye di thomile mathomong a kgwedi ka Mošupologo ka ge Albi, mošomedi wa Motšheletšhele a be a letetše go hwetša mašeleng pele moo a bego a šoma gona peleng. O hweditše Lukas e sa le segotlane se se ka bago le mengwaga ye mebedi gomme a thoma go mo felegetša sekolong ge a eba le ye mehlano. Go kwala gore o felegeditšwe moo sekolong tekano ya mengwaga ye mene. Lukas o tšere mengwaga ye lesomenne moo sekolong sa fase, a be a dira le mphato wa bohloano. Ngwageng wo o latelago o išitšwe Seminare moo a tsenego mengwaga yeo go ukangwago gore e ka ba o tee le seripa, ka ge a ile a rakwa. O tšere mengwaga ye seswai a sa bonale gae mola a rakwago Seminare. Go tlogeng ga gagwe Seminare o lebile Tshwane go nyakana le

mošomo gomme a šoma moo ngwaga o tee, a tla a dula dikgwedi tše tharo a sa hwetše mošomo. O ile a be a hwetša mošomo Matebeleng moo a go šoma lebaka le go ka ukangwago gore ke mengwaga ye e seelago ka gobane o bile le bana ba bararo le lekgarebe la gagwe, Joisi.

Go tloga Matebeleng o boetše ga gabole dibung moo a dutšego lebaka le le ka bago ngwaga le seripa ya ba o a hlokofala. Ka go realo go akanywa gore ditiragalo tša padi ye ya *Lukas Motšheletšhele* di tšere lebaka la mengwaga ye e ka bago masomennethano.

□ **Nako ye e itšego**

Ge go be go hlalošwa lereo le, go boletšwe gore ke nako yeo go sa tsebjego mo e thomago le mo e felelago ka gore ke nako ya go akanywa. Go yo fiwa mehlala e se mekae fela ya go amana le mohuta wo wa nako.

(a) Ka nako ya ge Lukas a šetše a nyologetše godimo le dithuto tša gagwe mo sekolwaneng sa fa gae, ge e le mothuši yo mogolo wa rragwe. Dithekišo tša dinama le tša mašotša di namile tša fa Lukas modiro wo mogolo. Taba ye nngwe ye rragwe a namilego a mo ratela yona, e be e le go phutha diphasela tša lebake (letl.12).

(b) Mebotoro ye e bego e lala e ema mo ga Motšheletšhele mašegogare e rwala mekotla ya mabake a a khupeditšwego ka mašotša, tšeo ka moka di be di šetše di le diatleng tša Lukas. Nna le mohumagadi re be re no

bolawa ke go lala re direla baeng ditee tša bošego (letl.13).

(c) Ka morago ga ge moneri le lephodisa ba tlogile, banenyana ba ile ba bona Lukas a etšwa ka ntlong a lla, a leba ka mafuri, a namile a namelela ka Thabaneng, a tšama a phumola mahlo ka sakatuku (letl.67).

Ga go tsebege mathomo le mafelelo a nako ya ge Lukas a šetše a nyologetše godimo, mašegogare, bošego le ka morago ga ge moneri le lephodisa ba tlogile. Taba yeo e bolela gore di thuša mmadi go akanya ditiragalokgolo tša padi ye tšeo e lego dikokwane tša kanegelo ye.

□ **Nako ya leago**

Mohuta wo wa nako o lebane le mabaka ao batho ba phelago go ona, e ka ba lebaka la bogologolo goba la sebjalebjae. Phala (1999:25) o hlaloša gore ke nako ya mabaka ao a sepelago le motho ge a le gare a phela. Se se ra gore nako ye ga e eme felo go tee, e fetoga le mabaka.

Nako ya leago ya padi ye ya *Lukas Motšheletšhele* go ka thwe ke nako ya kgale yeo e kopanago le ditiragalo tša sebjalebjae. Ke go re ke nako ya kgale ya ge Makgowa a thoma go kopana le Bathobaso ka baka la mešomo.

Rammala o re :

(a) Matšatšing a lehono mola Makgowa a thomago go fa le basetsana mešomo, ke mo go thata go batswadi go ka ba rua ka fa gae, kudu yona

nakong ye ya lesehla, ya ge tšhego e re ke tšea mang, ke šia mang (letl. 2).

(b) Se sengwe se ke lemogilego gore se timeletše ke dikošana tšela tša banenyana. Afa ga di dirwe ke ge go se sa šilwa ka diatla? (letl. 57).

(c) Selo se sengwe se se bonalago ka pela mo Lebelethorong, ke meago ye megolo ya dikolo. Kgale dilo tše di be di kwala ka dipolelo go feta go bonwa. Lehono gona dikolo di phatlaletše le naga ye ka mainaina (letl. 57).

Seo se tšweletšwago mo ditsopolweng tše ke gore ga go sa rapša matšema mašemong, eupša go iwa mešomong ya Maburu. Basetšana ga ba sa opela dikošana tša setšo bjalo ka Tšhutšhu, ba ya dikolong tšeo le tšona di oketšegilego go ya ka phetogo ya mabaka le nako.

Taba ye nngwe gape yeo e amago nako ya leago ya padi ye ke ya gore batho ba thoma bophelo bja sedumedi, ba lahlile dikgagara, ga go sa phaswa badimo bjalo ka nakong ya bogologolo. Go tla tsopolwa mehlala e se mekae go tiiša se.

(a) Ke ka yena Mna. Kgolotha re bilego ra fihla gona kua Ledibung, mo ba bangwe ba rena re ilego ra thwala seetša sa ebangedi le tsebonyana ya mangwalo, mo gape ditaba tše tše ntši tša taodišo ye di diragelago gona (letl. 6).

(b) Moebangedi Motšheletšhele pele ga ge a eya kua sekolong, e be e le ngwana wa ngaka, moka

le yena o be a tšhela dikgagara gore go iwe mo go iwago. Mola a aparago kobo ya boebangedi, o namile a lesa tša bongaka le dikgagara. Bongaka bja Sesotho bo ganana le sedumedi. Taba ye bjalo ge e ka humanwa ka lapeng la modumedi, e ka ba bogoboga bjo bošoro (letl. 13).

Ditsopolo tše tša ka godimo di tšweletša nako ya tša leago yeo e sego ya ema felo go tee, e fetogago ge ditiragalo di fetoga. Go bonala kgale go be go se na ebangedi, empa ge mabaka a eya a fetoga batho ba thoma go kwa ka ebangedi. Gape Motšheletšhele o be a phela bophelo bja segologolo, e le ngaka ya dikgagara, fela gwa tla nako ya gore a lahle bophelo bja segologolo bja bongaka ka ge a kwele ebangedi.

Mongwadi o tšweletša gape manyalo a sebjalebjae ao go aparwago mašira le gona a sepedišwago ka tshepedišo ya sedumedi ka kerekeng, mola a mangwe a binelwa ka tsela ya sehono ya dikoša tša *'marching'*.

Go tšwa mehlaleng yeo e filwego mo polelong ye go laetša gore kanegelo ye e theilwe godimo ga nako ya kgale ge e kopana le ya sebjale. Batho ba ya Makgoweng go yo šoma mola banenyana ba tlogetše dikoša tša setšo bjalo ka Tšhutšhu, ba ile dikolong. Gape bangwe ba tlogetše bophelo bja bongaka ba sokologa ba ikamanya le ebangedi. Bjale nako ya kgale le ya sebjalebjae di kopana gona ge maphelo a batho a fetogela nakong ya sehono.

2.7.2 Felo

Felo ke fao baanegwa ba diragatšago ditiragalo gona. Go boletšwe gore go na le mehuta ye meraro ya mafelo, e lego, lefelo leo le itšego, lefelo la

ditiragalo le lefelo la leago. Bjale go tla latela tshekatsheko ya mehuta ye ya mafelo ka tatelano go tšwa mo pading ya *Lukas Motšheletšhele*.

□ **Lefelo le le itšego**

Peleng go hlalošitšwe gore lefelo le le itšego ke leo mongwadi a sa le nepišego ka ge a sa bolele leina la lona, ke la go akanywa. Mehlala ya mafelo a a itšego le yona bjalo ka nako, e ya go lebanywa le ditiragalo tše bohlokwa tša padi ye.

(a) Dimeila le torole Lukas o ile a rata go sepela le tšona ge di eya kua dipolaseng ka ge e be e le tšona di bego di thotha dinama tša dikgokong, ditholo le diphala kua dipolaseng tša Maburu. Maeto a mabjalo ona a be a kgahla Lukas ka ge e le gore megwapa ye mengwe e be e no lewa le ge e sešo ya apewa (letl.16).

(b) Ke moo Lukas a ilego a ithuta go fela a yo ithekišetša diphaselana kua dikompong tša kua dipolaseng, gomme ka tšhelete a ithekela tša go ja kua sekolong. Tše ka moka moebangedi ga se a di lemoga (letl.13).

(c) Go tseneng ga satšene le maphodisa ba namile ba laela batho gore ba emele kgakala, le gore Moebangedi Motšheletšhele a batamele. Ngaka e namile ya tšwelela le mooki, yena a swere ditlabelo; mefaka, disaga, diletswana, dilo ka moka tša go bua batho (letl. 71).

Mo mehlaleng ya mafelo yeo e filwego ka godimo, ga go lefelo leo le sa akanywego ke mmadi. Mmadi o akanya gore ge go bolelwa ka lefelo la go swana le kua dipolaseng le dikompong tša dipolaseng goba kgakala go šupša kae. Ga go tsebege gore batho ba ile ba ema kae ge ba laelwa go ema kgakala, ke go re bokgole bjo bokae le mo ba go tlošwa gona. Gape dikompo le dipolasa tša Maburu di tletše mo gohle, ka gona ga go tsebege gore Lukas o be a ithekišetša diphaselana dipolaseng le dikompong tše dife ka gore dikompo le dipolasa ke tše ntši.

Ka fao mmadi o tla akanya gore ditiragalotshwanelo tša padi ye di direga lefelong le fe.

□ **Lefelo la ditiragalo**

Mohuta wo wa lefelo, mongwadi o bolela leina la lona thwii mo sengwalong. Go tla latela mehlala e se mekae ya lefelo la ditiragalo.

(a) Letšatši la Mošupologo ge le hlaba, ke ge torole ya dimeila e šetše e rara e rarologa le dithokgwa e lebile setešeneng se segolo sa Mapane. Ka kua setulong sa ka pele e rwele lesogana la hlokwana le lesehla la mahlo a o ka rego ga a bone, la menwana a mabotsana, la go swanelwa ke go gahlanetšwa (letl. 16).

(b) Tšhelete ye a e šomišago ge a le fa gae, le Moebangedi ka noši o sa maketše. Gape ge a le kua Seminare, sa gagwe e no ba go bitša tšhelete, re bile ga re sa tseba gore na Seminare se sona se šima se tura bjalo (letl. 40).

- (c) Ka kua ntlong ya gagwe, Motšheletšele o letše a goletšwe ke bolwetši le nyamo, a bile a balabala. Ba ba ilego ba mmona bošego bjoo, ba ile ba gopola gore a ka se tsoge a kgona go tsoga (letl. 53).

Ge go ka lekodišišwa mafelo a a ka godimo ka moka, go tla lemogwa gore ke mafelo ao a ka bonwago ka mahlo, ebilego a ka etelwago ka gore mongwadi o a nepišitše thwii. Mongwadi o bolela ka mafelo a bjalo ka seteše sa Mapane, Seminare le ntlo ya Moebangedi Motšheletšhele, gomme ge motho a gopola go etela mafelo ao a ka fihla go ona gabonolo.

□ **Lefelo la leago**

Go hlalošitšwe gore mohuta wo wa lefelo o amana le ditlwaelo le mekgwa ya go phela ya batho. Go amega kudu ditiragalo tša go swana le menyanya, dikoša, dikoma le mediro ya go phasa badimo, bjalobjalo. Mehlala ya lefelo la leago e tla latela, gomme le yona e sa ama ditiragalotshwanelo tša padi ye.

- (a) Taletšo e ile ya fihla le yena Mna Kgotho, ya gore Ledibung setaseng sa majakane, mogwera wa gagwe Motšheletšhele o na le monyanya wa kolobetšo ya ngwana, gomme ra laletšwa go lala re ba hlabolla ka tša rena tša Sesotho, e le ge ka mokgwa wo re tla no ba re mo lebogiša Modimo. O ka akanya mahlahla a a ilego a re tlala (letl.7).
- (b) Ge re fihla Ledibung, dikereke di be di tšwele gomme motse ka moka o tletše ka lapeng la Motšheletšhele. Difela e be e se difela gomme

dijunifomo e se dijunifomo. Go fihleng ga rena monyanya o ile wa gakala, ya ba semphetekegofete. Le baapei ba ile ba fiša dinama ka baka la go gokwa ke metshatshametšo ya bannyana ba Lebelethorong (letl.7).

Mongwadi ga se a tšweletša lefelo la leago leo le amanago le tiragalotshwanelo ya gare. Le ge go le bjalo tiragalotshwanelo ye e bonagala ka ditiro tša leago tša ge Lukas a tlile gae maikhutšong le ge a kgopela tšhelete go tatagwe ka mangwalo go tšwa Seminare. Bjale go tla tšwelwa pele ka lefelo la leago la go amana le tiragalotshwanelo ya mafelelo.

Bontši bja batho bo be bo hlomolwa pelo ke go bona dinkhu tše pedi di etšwa ka ntlong e tee, motho le morwa ba etetšana, ba lebile lebitleng (matl. 71 le 72).

Mafelo ao a lego ka godimo a amana le mekgwa ya batho ya go phela, a bile a ama le maikutlo a batho. Ke setlwaedi gore ge batho ba kgobokane ka tša lethabo, ba opele dikoša ka go bina. Gape ge go hlagile taba ya lehu ke setlwaedi gore batho ba bokane ka nyamo le go felegetša mohu lebitleng (dirapeng). Go tla lemogwa gore mafelong a ke a Mojalefa (1995:17) a rego a hlola maikutlo a letšhogo, lethabo, manyami, bjalobjalo, go motho. Ka matšu a mangwe mohuta wo wa lefelo o lebane le khuduego ya mmadi.

2.8 KAKARETŠO

Ka boripana go tla rungwa ka gore lefelo le arotšwe ka mehuta ye meraro e lego, lefelo le itšego, lefelo la ditiragalo le lefelo la leago. Lefelo leo le itšego ke leo mongwadi a le ukamago, le ditiragalo tša lona mongwadi o bolela leina la lona thwii, gomme lefelo la leago le amana kudu le ditlwaelo gammogo le mekgwa ya batho ya go phela.

2.9 KAKARETŠOMOKA

Ge go sekasekwa diteng tša *Lukas Motšheletšhele* go hlokometšwe lenaneo le: kakaretšo ya diteng tša *Lukas Motšheletšhele*, sererwa, e lego motswadi o kgethologanya bana ba gagwe, tlhalošo ya dielemente tše nne tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le lefelo. Mo tshekatshekong ya baanegwa go lebeletšwe tebanyo, bokgontšhi, boganetši, bothušegi le bothuši.

Go kamano ya baanegwa go lemogilwe gore boganetši bja mongangišwa ke bothuši bja mongangiši, gape boganetši bja mongangiši ke bothuši bja mongangišwa.

Mo ditiragalong tša diteng go hlalošitšwe gore go na le mehuta ye meraro ya ditiragalo, tšona ke ditiragalotebanyo, ditiragalotlaleletšo le ditiragalo tshwanelo. Mohuta wo mogolo ke ditiragalotshwanelo gomme o arotšwe ka legoro la mathomo, legoro la gare le legoro la mafelelo la ditiragalotshwanelo. Go hlalošitšwe gore ditiragalotebanyo di laolwa ke dielemente tša diteng, e lego baanegwa, ditiragalo, nako le lefelo. Mohuta wa mafelelo wa ditiragalotlaleletšo wona o tlaleletša fela.

Tikologo e arogantšwe ka dikarolo tše pedi, e lego nako le lefelo. Nako e arotšwe ka dikarolwana tše tharo. Tšona ke nako ye e itšego, nako ya ditiragalo le nako ya leago. Ge e le lefelo le lona le na le dikarolwana tše pedi, e lego lefelo le le itšego le lefelo la ditiragalo.

3 KGAOLO YA BORARO

3.1 THULAGANYO YA I

3.1.1 Matsenyagae

Ka lebaka la bogolo bja tlhalošo ya thulaganyo, lengwalonyakišišo le le yo arola thulaganyo ka dikarolo tše tharo, e lego thulaganyo ya I, thulaganyo ya II le thulaganyo ya III.

3.1.2 Matseno

Go hlalošitšwe gore thulaganyo ke letlalo la bobedi la sengwalo, gomme ditaba di rulaganywa ka nepo ya go tšwetša moko wa ditaba pele. Dikgopolo tša thulaganyo tšeo di tlogo hlokomelwa mo kgaolong ye ke:

- (a) Moko wa ditaba,
- (b) Moakanyetšo,
- (c) Thaetlele,
- (d) Dikokwane tša thulaganyo le
- (e) Kakaretšo.

3.1.3 Moko wa ditaba

Baldick (19990: 225) o hlaloša gore moko wa ditaba ke tebanyo ya mongwadi yeo a e tlišago go mmadi. Taba ye e tlaleletšwa ke Beckson le Ganz (1989: 281) ka go re:

Sometimes used to indicate the subject of a work, the term theme is more frequently employed to designate its central idea or thesis. A theme may be stated directly or indirectly. When not specifically given it may be abstracted from the Work.

Seo borateori ba ba se tiišago mo ke gore moko wa ditaba ke kgopolokgolo ('central idea or theme') ya sengwalo, gape ke thuto yeo e tšweletšwago go mmadi ge a bala sengwalo. Taba ye ya moko wa ditaba e thekgwa ke Guddon (1976:969) ka go gatelela gore ke kgopolo ye kgolo ya sengwalo. Mojalefa (1995: 27) yena o nepiša kgopolo ye ka go re:

Moko wa ditaba ke ge mongwadi a hlaloša kgopolo goba tebelelo ya gagwe. Ka gona moko wa ditaba ke maikemišetšo goba thuto yeo mongwadi a ratago go e lemoša mmadi ge a tlo ngwala sengwalo. Ka fao moko wa ditaba ke motheo wa sengwalo sa mongwadi ofe kapa ofe.

Mosekaseki yo o gatelela taba ya gore mongwadi o ba le kgopolokgolo yeo a ratago go e tliša go mmadi, gomme a ngwala sengwalo ka maikemišetšo a go lemoša mmadi taba yeo. Ge a ruma polelo ye, Machiu (1994:42) o re:

The centrality of the theme renders it the strongest binding force that keeps all the events of a story in place and in unity. The theme will thus uphold the cohesion of the story with all the elements related to one another the one event flowing into the other.

Seo se lemogwago mo setsopolweng se ke gore moko wa ditaba o tlemaganya ditiragalo goba ditaba tša sengwalo gore di be kgopana e tee. Taba ye e tiišetšwa ke Groenewald (1993:14) ge a re moko wa ditaba ke kokwane yeo e laolago thulaganyo ya ditaba. Go tla lemogwa gore moko wa ditaba o bohlokwa mo sengwalong bjalo ka ge sererwa le sona se le bohlokwa le ge se fapana le moko wa ditaba.

Phapano ya moko wa ditaba le sererwa e hlagišwa ke Groenewald (1993:14) ka tsela ye:

Moko wa ditaba	Sererwa
a. O lebane le letlalo la thulaganyo.	a. Se lebane le letlalo la diteng.
b. O tlemaganya dithekniki gore di lebane.	b. Se tlemaganya ditaba tša diteng gore di be kgopana.
c. Ke tabakgolo goba kokwane ya go laola thulaganyo ya ditaba gore e be sengwalo.	c. Sererwa ke kakaretšo ya mafelelo ya ditaba tša diteng tša sengwalo.

Mojalefa (1995:18) o hlaloša go tšwela pele gore mohola wa phapano ye ke go godiša maatlakgogedi. Ka go realo mmadi o tla kgona go tšwela pele ka go bala sengwalo go fihlela a tseba molaetša wa mongwadi.

Go ka akaretšwa ka go re moko wa ditaba ke tabakgolo yeo e tšweletšwago ke mmadi ka sengwalong. Tabakgolo ye mongwadi a ka e tliša a rata go kgala se sengwe mo bophelong goba a ka be a lemoša le go tšweletša seo se sa lemogwego. Gape moko wa ditaba o bohlokwa ka ge o laola thulaganyo ya ditaba tša sengwalo.

Bjale go yo hlokomelwa ka fao tlhalošo ya moko wa ditaba e tlogo ama thulaganyo ya *Lukas Motšheletšhele* ka gona. Fela pele ga fao go tlo hlalošwa dikgopolo tše dingwe tše bohlokwa tša thulaganyo, e lego moakanyetšo, thaetlele le dikokwane tša thulaganyo.

3.1.4 Moakanyetšo

Groenewald (1993:15) o hlaloša gore moakanyetšo ke morero goba lenaneotheo le ge e ka ba patrone ya motheo wa kanegelo. Go tšwela pele o bolela gore ke lenaneo la dikokwane tša thulaganyo, gomme kokwane ye nngwe le ye nngwe e na le mahlakore a mabedi ao mo go ona go kgethwago le tee. Ge a oketša taba ye Mojalefa (1995:12) o re:

Ke lenaneo la dikokwane tše bohlokwa tša go laola thulaganyo ya sengwalo, gore go tle go bonagale moko wa ditaba, ke go re ke morero woo (wa sengwalo se sengwe le se sengwe) o tšweletšago tebanyo (moko wa ditaba).

Mosekaseki yo o gatelela taba ya gore moakanyetšo o laola thulaganyo gore moko wa ditaba tša sengwalo o tšweletšwe. Bjale Kekana (2000:60) yena o tlaleletša ka go re moakanyetšo o na le mešomo ye mebedi, e lego (a) go laola mohuta wa sengwalo. Ka mantšu a mangwe, mehuta ya dingwalo bjalo ka padithuto, paditseka, bjalobjalo, e hlopšha go ya ka moakanyetšo, (b) go laola semelo sa moanegwathwadi, ke go re go kgona go kgethologanya moanegwathwadi go ba bangwe le gore go tsebje se a lego sona.

Bjale go tla lebelelwa mahlakore a mabedi ge a nepiša moanegwathwadi yoo mmadi a itswalanyago le yena, e lego molwantšhwa. Mahlakore ao a hlaloša gore moanegwa ke:

- (a) Motho wa maemo goba wa ka mehla,
- (b) Motho wa bofokodi goba wa go hloka bofokodi,
- (c) Motho wa go kokobetšwa goba wa go se kokobetšwe le
- (d) Motho wa go amogelwa goba wa go se amogelwe.

Go hlalošitšwe gore mahlakore a a fapana go ya ka mohuta wa sengwalo. Mohuta wa dikanegelo tša masetlapelo o na le moakanyetšo wo Groenewald (1993:16) a o akaretšago ka go re:

- (a) Molwantšhwa ke motho wa maemo,
- (b) O na le bofokodi,
- (c) O ya fase ka lebaka la bofokodi bjoo le
- (d) Mmadi o itswalanya le yena.

Go tla lemogwa gore ka ntle le go laola mohuta wa sengwalo, moakanyetšo o laola gape semelo sa moanegwathwadi, gore go tsebege gore ke motho wa mohuta mang. Bjale ge go sekasekwa semelo sa moanegwa go swanetše go lekolwa moakanyetšo wa sengwalo seo, go utolla ditaba tšeo di bopago semelo sa moanegwa yoo.

Bjalo ka ge go hlalošitšwe peleng gore *Lukas Motšheletšhele* ke kanegelo ya masetlapelo, go tla latela tshekatsheko ya moakanyetšo go nepišwa Moebangedi Motšheletšhele, e lego molwantšhwa.

□ **Motho wa maemo**

Moebangedi Motšheletšhele ke motho wa maemo ka gobane ke moruti wa phuthego. Gape ke mohumi ka ge a na le leruo le lentši.

□ **O na le bofokodi**

O rekiša lebake le dihlare mola e le moetapele wa phuthego. O na le lerato la kgethologanyo baneng ba gagwe. Taba ye e bonagetše ge a raka Dorothea ka lapeng mola a sa kgaleme Lukas le ge a dira diphošo.

□ **O ya fase ka lebaka la bofokodi**

Moebagedi o thoma go loba thoto ya gagwe ka lebaka la Lukas. O swarwa ke bolwetši bja pelo ka seo Lukas a se dirilego, ebile o a hlokofala.

□ **Mmadi o itswalanya le yena**

Le ge a ganne go eletšwa medirong ya gagwe ye mebe, ge a welwa ke mathata mmadi o mo kwela bohloko, kudu ka tsela yeo a hlokošetšego ka yona, ka go realo o a amogelwa.

3.1.5 Thaetlele

Stein (1973:1488) o hlaloša gore thaetlele ke leina la puku, gomme mmadi o kgona go hwetša tshedimošo ka seo se tlogo hwetšwa ka gare ga sengwalo. Ge a tlaleletša polelo ye, Holman (1975:159) o re:

Title is the distinguishing name attached to any written production, a book, a section of a book, a chapter, a short story, a poem etc.

Seo se gatelelwago ke Holman ke gore thaetlele ga se leina la puku fela, ka gore le dingwalo tše dingwe tšeo e sego dipuku di na le thaetlele. Taba ye e hlatselwa ke Lotman (1968:1211) ge a re ka thaetlele go ka

kgethologanywa dingwalo le tšeo e sego dingwalo. Mojalefa (1995:97) o tšwetša polelo ye pele ka go re:

Thaetlele ke leina la puku goba kanegelokopana le ge e le papadi. E na le mohola kudu ka ge e bolela gore e na le khuetšo godimo ga sengwalo.

Mosekaseki yo o tšweletša taba ya gore thaetlele e na le khuetšo tlhalošong ya sengwalo. Thaetlele e dira gore go lemogwe seo se lego gona ka gare ga puku. Ka mantšu a mangwe thaetlele e na le mohola wo o rileng, gomme Wilsmore (1987:402) o hlaloša mohola wa thaetlele ka go re:

We can identify a work of art by virtue of its having had a particular history, with an origin which surfaces both to identify and individuate it. Although this paper will focus on literary works, it shall be implied that the act of entitling the artwork is generally a normal constituent part of its identifying history of production.

Mo go hlalošwa gore mongwadi o fa tlhamo ya ditaba tša gagwe leina ka go reelela sengwalo leina. Ge a tiišetša polelo ye, Lekganyane (1997:57) o re sengwalo se laolwa ke maikemišetšo a mongwadi ge a efa sengwalo leina gore go lemogwe bohlokwa bja thaetlele. Mojalefa (1995:92) o tlaleletša ka gore thaetlele ya sengwalo e bjalo ka leinakgwebo go setšweletšwa (*product*) o re e bontšha tlhago goba setšo sa gore se tsebje. Ka mantšu a mangwe thaetlele goba leinakgwebo le ka šomišwa ke mong fela. Lazarus le Smith (1971:293) ba akaretša mehola ya thaetlele ka go re:

(1) attracts attention (2) establishes the topics,

(3) *hints at the THEME, (4) predicts MODE and TONE, (5) serves as a memorable name of the work.*

Go kakaretšo ye go tšweletšwa taba ya gore thaetlele e lebane le sengwalo gomme e laola diteng tša sengwalo le moko wa ditaba. Bohlokwa bja thaetlele bo lebane le gore mongwadi wa gona o kgona go tšweletša maikemišetšo a gagwe.

□ **Mohuta wa thaetlele**

Fowler (1982:96) le Mojalefa (1995:99) ba hlaloša mohuta wa thaetlele go ya ka direto, gomme Mojalefa yena o bolela ka mehuta ye mene ye e latelago ya dithaetlele:

- □ **Thaetlele:** ya kgoboketšo goba puku, bjalo ka *Praises of Animals in Northern Sotho* yeo e ngwadilwego ke Lekgothoane (1938).
- □ **Thaetlelenyana:** ya go tlaleletša thaetlele, go swana le *Ithute Direto* ya Ratlabala le Bopape (1968).
- □ **Katološothaetlele:** e hlaloša ditaba tše dingwe tšeo di sego tša lebana le sereto sa sereti. Mohlala ke puku ya *Manose* ya go ngwalwa ke Matlala (1953).
- □ **Tlaleletšotlhalošo:** tše di hlaloša karolo ya mathomo ka go anega ka mokgwa wa prosa, bjalo ka *Ledule putswa* ka Mamogobo (1953).

Fowler (1982:96) le yena o hlopha mehuta ye mene ya dithaetlele:

- □ **Tša Victoria:** tša direto tše kopana gomme tšona di šomišwa nageng ya Victoria. Direto tše di retwa ke badudi ba Victoria le bao ba lego bogare bja Afrika.

- □ **Tša sererwa le moko wa ditaba.** Tšona di lebane le sererwa gammogo le moko wa ditaba mo sengwalong. Mohlala wa mohuta wa thaetlele ya sererwa ke: *Tladi wa dikgati* ya go ngwalwa ke Phatudi (1958). Ya moko wa ditaba ke: *Letsogo la molao* yona e ngwadilwe ke Mphahlele (1984).
- □ **Tša sekatšhišinyo ('symbolic suggestion').** Ke tšeo di lemošago babadi seo ba ka gahlanago le sona ge ba bala sengwalo. Mohlala *Mmantšhaotlogele* ya Nkadimeng (1985).
- □ **Tša tsopolo ya ka gare kudu ka mothaladi wa mathomo wa tlhabeletšo.**

Kgopolo ye ya thaetlele e tla sekasekwa ge e lebane le papadi ye ya *Lukas Motšheletšhele*. Go tla lemogwa gore thaetlele ye ya *Lukas Motšheletšhele* ke leina le sefane. Rammala o šomišitše sefane sa molwantšhwa, e lego Motšheletšhele gore babadi, ba lemoge moanegwa yo mongwadi a mo nepišitšego. Mongwadi le ge a se a nepiša Moebangedi Motšheletšhele gabotse mathomong a puku, babadi bona ba šetše ba tseba gore Motšheletšhele ke yena moanegwa yo bohlokwa kudu, ke molwantšhwa.

Go ka rungwa ka gore thaetlele, bjalo ka leina la puku e thuša babadi go lemoga diteng tša sengwalo le moko wa ditaba tša sengwalo.

3.2. DIKOKWANE TŠA THULAGANYO

Thulaganyo e na le dikokwane tše nne, tšona ke kalotaba, tšwetšopele, sehloa le tlemollo ya lehuto. Go tla latela tlhalošo ya dikokwane tša thulaganyo.

3.2.1 Kalotaba

Kalotaba ke mathomo goba matseno a papadi goba kanegelo, (Baldick, 1990:78) gomme Prince (1987:28) o thekga tlhalošo ye ka go re:

The presentation of the circumstances obtaining before the beginning of the action.

Mo go hlalošwa gore taba e tšweletšwa pele ga tiragalokgolo. Borateori ba ba tlišetšwa ke Guddon (1976:318) ka go re:

At the beginning of his play, the dramatist is often committed to giving a certain amount of essential information about the plot and the events which are to come. He may also have to give information about what has already happened.

Rateori yo o gatelela gore ditaba tša matseno a sengwalo di bohlokwa kudu ka gore di lebane le thulaganyo ya sona. Kgopolo ye ya kalotaba e sa nepišwa ke Yelland, Jones le Easton (1950:65) ka go re:

A technical term applied to the introductory matter of a story, particularly a play. Before a dramatist can start his plot, certain expectations concerning the scene and inter-relationship of the characters are necessary. These explanations, constituting the exposition, are sometimes given in a prologue.

Kgopolo ye e hlagiša ntlha ye nngwe ye bohlokwa ya gore mo go kalotaba go hlalošwa le semelo le tswalano ya baanegwa. Le ge borateori ba ba

bolela ka papadi ('*drama/ a play*') empa dikgopolo tše di amana le padi. Magapa (1999:44) o hlaloša gore se bohlokwa ka kalotaba ke gore ke matseno ao baanegwathwadi ba tšweletšwago gammogo le thulano yeo e godišago maatlakgogedi.

3.2.2 Thulano

Thulano ke phapano goba ntwaga magareng ga baanegwa goba moanegwa ka boyena. Backson le Ganz (1961:40) ba hlaloša gore thulano ke ge moanegwa a gapeletša gore moanegwa yo mongwe a dire thato ya gagwe. Heese le Lawton (1988:113) ba tlaleletša ka go re:

The aspect of human experience with which drama is concerned is conflict. Conflict within an individual, between individuals, between man and circumstances, fate and environment.

Mo go gatelelwa gore thulano ga e magareng ga baanegwa fela, empa go sa na le mahlakore a a fapanego a thulano, bjalo ka dilo goba le ge e le moanegwa le seemo se se rilego. Ge ba tlaleletša taba ye, Yelland, Jones le Eatson (1950:49) ba re:

In its most elementary form this conflict is between good and evil, as represented by the hero and villain. In subtler forms it occurs between the hero and fate, the hero and society or convention, or simply, the hero and some defect in his own character.

Le ge borateori ba ba thekga seo se hlalošwago ke borateori ba bangwe, bona ba gatelela gore thulano e magareng ga botse le bobete. Botse bo

emelwa ke moanegwa wa go loka, bobbe bo emelwa ke moanegwa wa go se loke.

Go ka fetšwa ka gona gore thulano ke go se kwane ga baanegwa ka sengwalong. Thulano e hlohleletša mmadi go balela pele, gomme phišegelo yeo ya go balela pele ke maatlakgogedi.

□ **Maatlakgogedi**

Maatlakgogedi ke tlhohleletšo yeo mongwadi a e tlišago go mmadi gore a tšwele pele go bala sengwalo. BoYelland (1950:184) ba gatelela gore maatlakgogedi ke karolo ya thulaganyo ya ditaba yeo di yago go felela gona. Backson le Ganz (1961:216) ba fahlela taba ye ka gore mongwadi o timeletša baanegwathwadi le go diegiša tharollo ya ditaba. Se se dira gore mmadi a tšwele pele ka go bala gore a tsebe pheletšo ya ditaba tša sengwalo. Ge a thekga borateori ba, Abrams (1981:160) o hlaloša gore:

As a plot progresses it arouses expectations in the audience or reader about the future cause of events and actions and how characters will respond to them. A lack of certainty, on the part of a concerned reader, about what is going to happen, especially to characters with whom the reader has established a bond of sympathy, is known as suspense.

Seo se hlalošwago mo ke gore maatlakgogedi a godišwa ke ge mmadi a sa tsebe gore go tlo direga eng ka baanegwa bao a itswalanyago nabo.

Go ka rungwa ka go re maatlakgogedi ke phišego ya mmadi ya go rata go tseba mo thulaganyo ya sengwalo e yago go felela gona, mmadi o hlohleletšega go bala sengwalo go fihla mafelelong a sona.

3.2.3 Tšwetšopele

Groenewald (1993:32) o hlaloša gore tšwetšopele ke ge mongwadi a thoma go hlaloša ka moo maemo a ditaba tša kalotaba a fetogago ka gona. Gantši ge ditaba tše di tšwela pele go thoma go ba le tlhakatlhakano goba mathata. Ke ka fao tšwetšopele e lego tharano ya ditaba. Abrams (1981:16) o tšwela pele ka go re:

The rising action (a section that Aristotle had called the complication) begins, after the opening scene and exposition.

Abrams o gatelela gore tšwetšopele ke ge ditiragalo tša sengwalo di golela pele goba di oketšega. O tlaleletšwa ke Yelland, Jones le Eastson (1950:137) ge ba re:

The interest is quickened and suspense created by the creation of difficulties, which seem to stand in the way of a satisfaction conclusion.

Seo se hlalošwago mo ke gore go thoma go ba le mathata ao a šitišago pheletšo ya ditaba yeo e kgotsofatšago. Ka go realo mmadi o ba le kgahlego ya go tšwela pele ka go bala sengwalo.

Go ka lemogwa gore mošomo wa tšwetšwopele ke go godiša maatlakgogedi le gore moko wa ditaba o bonale gabotse.

3.2.4 Sehloa

Masola le Kgatla (1993:81) ba hlaloša gore sehloa ke mo ditiragalo di gakgamalago, di ka se sa boela morago. Ke gore ge mathata ao a thomilego mo go tšwetšopele ya kanegelo a gola, a fihla seemong seo go thwego ke sehloa. Borateori ba ba tšwela pele ka go re:

Mo karolong ye go a kgaoga, yo mongwe le yo mongwe o buna moputso wa dikudumela tša gagwe.

Groenewald (1993:37) yena o tlaleletša ka go re sehloa ke tiragalo ya go fetša ditaba, gomme di fihla seremong, e lego gona sehloweng. Ke ka fao Beckson le Gunz (1961:35) ba rumago ka go re:

The moment in a play or story at which a crisis reaches its highest intensity and rescued.

Go gatelelwa gore ge mathata a fihla ntlhorwaneng goba magomong go ba le tharollo ya ona.

Go ka thwe sehloa ke ge thulaganyo ya ditaba e fihlile magomong gomme mathata a gona a rarollwa. Ka go realo mmadi o tla tseba maemo a ditaba le gore molwantšhwa le molwantšhi ba tlo feletša kae; na go fentše goba go fentšwe mang.

3.2.5 Tlemollo ya lehuto

Mo karolong ye mathata a thulaganyo a fihla magomong gomme go ba le tharollo ya mathata. Shipley (1979:77) ge a hlaloša o re:

*It is the unraveling of the complications of a plot,
immediately after the climax.*

Rateori yo o gatelela gore tlemollahuto ke fao tharano ya ditaba tša thulaganyo e rarologago gona. Ge ba tlaleletša polelo ye, Masola le Kgatla (1993:81) ba re:

Mo karolong ye ditaba di boela sekeng, le gona mo go ba le diphetogo, bophelo bja baanegwa bo a fetoga.

Mo go hlalošwa gore ke mafelelo a ditiragalo, gomme mmadi a ka bona maemo a ditaba le nepo ya mongwadi. Mojalefa (1995:19) o ruma ka go re:

Mo gona ke mo mafelelong a ditaba tšeo di bego di kgatlampana. Bothata bjola bo bego bo tsošitše hlogo, bjale bo ahlotšwe. Ka moo tlemollahuto e tiišetša tekanyetšo ya go ba gare ga kalotaba le mafelelo a ditaba.

Go tla rungwa ka go re mo go tlemollahuto, mongwadi o utolla diphiri tšeo a bego a di utetše mmadi go tloga mathomong a sengwalo. Bjale mmadi o tšwa kgakanegong yeo a bego a le go yona, ka ge bjale a bona maikemišetšo a mongwadi.

3.3 BAANEGWA BA THULAGANYO

Baanegwa ba thulaganyo ba arotšwe ka dikarolo tše pedi, e lego (a) baanegwathwadi le (b) baanegwathuši, (Mampho, 1999:53). Rateori yo o hlaloša gore baanegwa ba ba fapana ka gore baanegwathwadi ke baanegwa ba bagolo ba bohlokwa le gore ba nepišwa ke mongwadi.

Baanegwathuši bona, Mojalefa (1993:110) o ba hlaloša gore ba šomišwa go tšweletša semelo sa baanegwathwadi.

3.3.1 Baanegwathwadi

Mampho (1999:54) o bolela gore thulaganyo e na le mehuta ye meraro ya baanegwathwadi, e lego (a) molwantšhwa, (b) molwantšhi le (c) mohlohleletši. Mehuta ye ya baanegwathwadi e tlo hlalošwa go ya ka fao borateori ba bolelago ka gona.

□ **Molwantšhwa**

Baldick (1990:180) o hlaloša gore molwantšhwa o ganetšwa goba o phegišwa ke molwantšhi go phethagatša maikemišetšo a gagwe. Abrams (1981:131) le Friedman (1967:154) ba tšwetša pele taba ye ka go re:

In the novel of incident the greater interest is in what the protagonist will do next and on how the story will turn out; in the novel of character, it is on the protagonist's motives for what he or she does, and on how the protagonist will turn out.

Mo go gatelelwa gore šedi goba kgahlego ya mmadi e tanywa ke seo molwantšwa a tlogo se dira, gammogo le tebanyo ya mongwadi ya go fetša ditaba tša kanegelo. Ge a katološa ditaba tše, Friedman (1967:154) o bolela gore ke:

The one who undergoes the major change, the one whose career serves as the chief focus of interest, the one around whom all else in the plot revolves.

Rateori yo o hlaloša gore dilo ka moka ka kanegelong di dikologa goba di kuba go yena gomme mafelelong a fetoga go tšeo a bego a di dira.

Beckson le Ganz (1995:217) le Serudu (1989:32) ba akaretša ka go re molwantšhwa ke mogale ('hero') wa kanegelo goba tiragatšo. Ke go re o bula dikgoro tša sengwalo ka ditiro tša gagwe tše di lokilego goba tše di sa lokago. Ka mantšu a mangwe ke nkgwethe ya baanegwa ka gore bogolo bja ditiragalo sengwalong bo theilwe go yena le gona bo dirwa ke yena.

Mojalefa (1995:14) o ruma ka go re molwantšhwa ke moanegwa yoo a lwantšhetšwago go loka goba go se loke ga gagwe ke moanegwa yo mongwe e lego molwantšhi.

□ **Molwantšhi**

Kgopolo ye ya molwantšhi e hlalošwa ke, Sirayi (1989:17) ka go re:

The antagonist is the second principal character who features in the plots of fortune. This is the character who acts in opposition to the protagonist.

Seo se hlalošwago mo ke gore molwantšhi o kgahlanong le seo molwantšhwa a se dirago goba a ratago go se dira. Ge ba tšwetša pele ka tlhalošo ya molwantšhi, Beckson le Ganz (1960:17) ba re molwantšhi ke:

The major character in opposition to the hero or protagonist of a narrative of drama.

Borateori ba ba sa thekga taba ya gore molwantšhi ke moanegwa yoo a lego kgahlanong le molwantšhwa ka sengwalong, gomme ba tlaleletšwa ke Baldick (1990: 10-11) ge a re molwantšhi ke molotšana (*villian*) wa go thulana le mogale goba mogaleadi pading. Le ge Baldick a bolela ka go se loke goba bolotšana bja molwantšhi, ga se gore ka dinako tšohle ke motho wa go se loke. Ka nako a ka thulana le bobbe bja molwantšhwa.

Prince (1987:6) o thekga taba ya thulano goba yona ntwaga magareng ga molwantšhwa le molwantšhi ka go re e hlolewa ke maikemišetšo ao a fapanego. Ke ka fao a rego:

A narrative articulated in terms of an interpersonal conflict involves two major characters with apposite goals, the protagonist ('hero') and the antagonist or enemy.

Maikemišetšo ao a fapanego a molwantšhwa le molwantšhi ke ona a gapeletšago molwantšhi go thulana le mogale go mo thibela go phethagatšaga maikemišetšo a gagwe, (Serudu,1989:33). Ke ka fao bolwantšhi bja molwantšhi bo tlišetšago molwantšhwa mathata.

Go lemogwe go re ga se gore molwantšhi o tla dula ka dinako ka moka a se a loka ka gore ka thoko ye nngwe a dira gabotse ka go thulana le bobbe bja molwantšhwa. Molwantšhi o laolwa ke mošomo wa gagwe wa bolwantšhi. Ka mantšu a mangwe ge molwantšhwa a dira go loka o mo lwantšhetšaga toko ya gagwe, le ge a ka dira bobbe le gona o ba kgahlanong le molwantšhwa ka go dira bobbe ga gagwe.

□ Mohlohleletši

Mojalefa (1995:102) o hlaloša gore mohlohleletši ke moanegwa goba tiro yeo e dirago gore molwantšhwa le molwantšhi ba thulane. O hlaloša gore moanegwa yo e ka ba motho goba ditiro tšeo di dirwago ke molwantšhwa go swana le maitshwaro a gagwe bjalo ka bopelompe, bojato le tše dingwe tša mohuta woo.

Kgopolo ye ya bohlohleletši e tlaleletšwa ke, Sirayi (1989:174) ka go re:

This is the character who plays the neutral role in the literary work of art. This tritagonist often purpots to reconcile the opposing camps. The tritagonist often end up supporting one opposing camp.

Seo se tšweletšwago mo ke gore moanegwa yo o ema goba o thekga yo mongwe wa baanegwa, kudu molwantšhi. Ke ka fao, Serudu (1989:32) a nepišago kgopolo ye ka gore moanegwa yo o butšwetša mollo magareng ga baanegwagolo, o lebelela le gore phefo e fokela kae pele a kgatha tema ya gagwe.

Ka mantšu a mangwe mohlohleletši o godiša kgohlano goba mpherefere wo o lego magareng ga molwantšhwa le molwantšhi. Pretorius le Swart (1983:24) ba hlatsela tlhalošo ye ya mohlohleletši ka go re:

The character who stands between the two extremes. He/she acts as a kind or catalyst between the positive and the negative poles.

Borateori ba ba laodiša gore moanegwa yo o na le mošomo wa bohlohleletši magareng ga baanegwagolo, e lego molwantšhwa le molwantšhi.

Go tla akaretšwa ka go re molwantšhwa ke moanegwa yo mogolo yo karolo ye kgolo ya sengwalo e laodišago ka yena. Molwantšhi le yena ke moanegwa yo mogolo wa sengwalo yoo a thulanago le molwantšhwa. O lwantšha go loka le go se loke ga molwantšhwa. Ge e le mohlohleletši, ke moanegwa yo a gotetšago mollo wa kgohlano gare ga molwantšhwa le molwantšhi gore ba thulane go ya pele.

□ **Baanegwathuši**

Ge a hlaloša moanegwathuši, Prince (1987:40) o re:

Is one of the seven fundamental roles that a character may assume (in a fairytale) according to Propp. The helper (analogous to Souriau's moon) helps the Hero or subject. In Greimas more resent model of narrative, a positive auxiliant that is represented, at the surface structure level by an actor different form the one representing the subject.

Rateori yo o gatelela taba ya gore baanegwathuši ba swanetše go tšweletšwa ka botlalo le bona gore mmadi a se phopholetše ge a bala sengwalo. Mojalefa (1995:110) o tlaleletša ka gore baanegwathuši ba na le tebanyo ya baanegwathwadi gape ba thuša go hlaloša le go godiša semelo sa moanegwathwadi. O hlaloša le gore baanegwathuši ba thuša le go godiša kgonego go mmadi. Ka mantšu a mangwe baanegwathuši le bona

ba filwe mešomo ya go fapana yeo Groenewald (1993:19,20) a bolelago gore e lebana le:

- (a) Go hlaloša semelo sa moanegwathwadi,
- (b) Go tiišetša le go šitlela tlemollo ya lehuto,
- (c) Go tswalanya mmadi le moanegwathwadi (molwantšhwa),
- (d) Go godiša maatlakgogedi le
- (e) Go hlatholla tlemollo ya lehuto.

Ka go realo se bohlokwa ka baanegwa ke gore ba thulaganyo ba fapana le ba diteng ka gore ba thulaganyo ba fiwa mešomo ye e fapanego. Baanegwathwadi ba hlalošitšwe gore mešomo ya bona ke ya bolwantšhi, bolwantšhwa le bohlohleletši, gomme baanegwathuši le bona ba na le mešomo ya go fapana.

Go lemogwa gore molwantšhwa, molwantšhi le mohlohleletši ba ka tiiša kgogedi gomme baanegwathuši ba tliša tlemollo ya lehuto, ke go re ba rarolla bothata bjo bo lego gona.

3.4 KAKARETŠO

Ge go sekasekwa thulaganyo go hlokometšwe moko wa ditaba, moakanyetšo, thaetlele le dikokwane tša thulaganyo

Ge go hlalošwa go lemogilwe gore moko wa ditaba o fapana le sererwa ka gore sererwa se tlemaganya ditaba tša diteng gore e be kgopana mola moko wa ditaba wona o swaraganya dithekniki tša thulaganyo gore di lebane.

Go hlalošitšwe moakanyetšo gwa be gwa lemogwa gore ke wona o hlaotšego sengwalo sa *Lukas Motšheletšhele* go ba padi ya masetlapelo. Gape go hlalošitšwe thaetlele le mehuta ya yona.

Mo go dikokwane tša thulaganyo, go hlalošitšwe dikgopolo ka moka gomme gwa šetšwa elemente ya baanegwa kudu. Baanegwa ba thulaganyo ba arotšwe ka dikarolo tše pedi tše kgolo, e lego baanegwathwadi le baanegwathuši.

4 KGAOLO YA BONE

4.1 THULAGANYO YA II

4.1.1 Semelo sa baanegwa

4.1.1.1 Matseno

Ge go sekasekwa semelo sa molwantšhwa le molwantšhi ba *Lukas Motšheletšhele* go yo lekolwa mehuta ye mebedi ya diphapantšho, e lego:

- (a) Diphapantšhotshwanelo le
- (b) Diphapantšhotlaleletšo.

4.1.1.2 Diphapantšhotshwanelo

Mojalefa (1995:28) o hlaloša gore diphapantšho tša tshwanelo di hlaloša semelo sa moenegwa thwii ntle le go dikadika, le gona di nepiša dikokwane tše pedi tša mathomo tša moakanyetšo, e lego (a) motho wa maemo a godimo goba wa maemo a fase le (b) motho wa go ba le mafokodi goba wa go hloka mafokodi. Lebaka (1999:89) o tlaleletša ka go re tšona dikokwane tše di bohlokwa ka ge di nepiša dikarolwana tša mathomo tša thulaganyo, e lego kalotaba le tšwetšopele.

4.1.1.3 Diphapantšhotlaleletšo

Go ya ka Lekganyane (1997:64) diphapantšhotlaleletšo ke tšeo di hlalošago ka go široga ka ge di sa nepiše dikokwane tše di itšego tša moakanyetšo

wa sengwalo. Lebaka (1999:99) o bolela gore diphapantšhotlaleletšo di šomišwa go tswalanya mmadi le molwantšhwa goba molwantšhi.

4.2 TLHALOŠO YA SEMELO SA BAANEGWA

Go ya ka Mampho (1999:58) ge go hlalošwa semelo sa baanegwa, go hlokomelwa moko wa ditaba le moakanyetšo pele ka gobane ke tšona dikgopolo tšeo di laolago semelo sa baanegwa.

4.2.1 Moko wa ditaba

Padi ye ya Rammala, *Lukas Motšheletšhele*, ke ya masetlapelo. Ditiragalo tše mpe goba tša masetlapelo tšeo di diregago ka go yona di wela godimo ga motho wa maemo, e lego Moebangedi Motšheletšhele. Ka ge e le molwantšhwa wa sengwalo se, o bonwa a eya fase ebile a kwelwa bohloko ke mmadi. Se sengwe gape ke gore moko wa ditaba o lebane le moakanyetšo, gomme go tla latela tshekatsheko ya moakanyetšo.

4.2.2 Moakanyetšo

Kgopolo ye e šetše e hlalošitšwe. Bjale go tla latela kahlaahlo ya dikokwane tša moakanyetšo wa mohuta wo wa padi, tšona di nepiša molwantšhwa bjalo ka motho:

- (a) Wa maemo,
- (b) Wa go ba le bofokodi le
- (c) Wa go ya fase (Groenewald, 1993:16).

Bjale go tla sekasekwa semelo sa baanegwa go lebeletšwe ditebelelo tša diphapantšhotshwanelo tša molwantšhwa le molwantšhi fela, ke go re dimelo tša baanegwa ba bangwe di ka se ahlaahlwe mo nyakišišong ye.

4.2.2.1 Diphapantšhotshwanelo tša Molwantšhwa: Moebangedi

Motšheletšhele

Ge go hlalošwa semelo sa Moebangedi Motšheletšhele go tlo latelwa lenaneo la moakanyetšo leo le rego molwantšhwa ke motho wa (a) maemo a godimo le (b) go ba le bofokodi.

Maemo a godimo

Semelo sa go lebana le maemo a godimo a Moebangedi Motšheletšhele se yo hlalošwa go hlokometšwe:

- (a) Dipolelo le ditiro tša mongwadi,
- (b) Dipolelo le ditiro tša molwantšhwa le
- (c) Dipolelo le ditiro tša baanegwa ba bangwe.

Dipolelo le ditiro tša mongwadi

Ge padi ye ya *Lukas Motšheletšhele* e ka balwa gabotse, go tlo lemogwa gore Rammala o hlaloša semelo sa Moebangedi Motšheletšhele ka dipharologatšho tše tharo e le go, boetapele, bohumi le tlhompho.

□ **Boetapele**

□□ **Dipolelo le ditiro tša mongwadi**

Boetapele bja Moebangedi Motšheletšhele, mongwadi o bo tšweletša ka mokgwa wo:

(a) Motšheletšhele e be e le *moebangedi yo maatla* wa lentšu la Modimo (letl.11).

(b) Moebangedi Motšheletšhele le yena ka go se rate go phalwa o ile a ngwalela mookamedi wa Seminare go mo tsebiša gore Lukas ke ngwana wa gagwe gomme o mo kgopelela gore a swarwe gabotse ka ge e le ngwana wa *motho yo mogolo* (letl.15).

(c) Mna Motšheletšhele ke *moetapele wa kereke*, gomme e ka ba sepoulo se segolo ge thobo e ka bonwa ka ga gagwe (letl.17).

(d) Ba ga Motšheletšhele ke *batho ba bagolo ba maina*; gape ke baetapele ba batho (letl.39).

Bjale go yo hlokomelwa ka fao mongwadi a rulagantšego maemo a godimo a Moebangedi Motšhelwetšhele ka go diriša dithekniki tše di rilego mo ditsopolweng tša ka godimo.

Go lemogilwe gore mongwadi o dirišitše thekniki ye kgolo ya tebelelo mo ditsopolweng tša ka godimo ka moka.

□ Tebelelo

Ge a hlaloša kgopolo ye, Backson (1960:210) o re:

It is the point from which a story is seen or told. Though there are numerous possible arrangements, three principal points of view are most commonly employed: The omniscient, which enables the writer to present the inner thoughts and feelings of his characters.

Seo se bolelwago mo ke gore tebelelo ke ka moo ditaba di bonwago gomme tša laodišwa ka gona. Serudu (1989:44) yena o tlaleletša ka go re mongwadi o tšweletša baanegwa, ditiro le ditikologo tša bona ge a hlaloša ditaba tša gagwe. Ka mantšu a mangwe go ka thwe tebelelo ke ka moo mongwadi a bonago dilo goba ditaba di eme ka moo a di kwešišago ka gona.

Ge a tšwetša taba ye pele, Yelland (1950:142) yena o re tebelelo ke:

The relationship between the narrator and his story and Characters; the method he uses (e.g. third or first person narration) to tell his story.

Taba ye e gatelelwago mo ke gore ditiragalo di ka laodišwa ka tebelelo ya mongwadi, molaodiši goba baanegwa.

Ditaba tša boetapele bja Motšheletšhele tša go hlalošwa ka (b) *motho yo mogolo* le (d) *batho ba bagolo* di hlalošwa ka tebelelo ya mongwadi. Ditaba tšeo di nepišwa ke mongwadi ka ge a di tseba go fetiša ba bagwe. Ka go

realo mmadi o di amogela e le tša nnete. Ga go makatše ge mmadi a amogela maemo ao a moanengwa yo bjalo ka a godimo.

□ **Motifi**

Go iša pele Rammala o dirišitše thekniki ya motifi go hlaloša maemo a godimo a Moebangedi Motšheletšhele. Yelland le ba bangwe (1950:115) ge ba hlaloša motifi ba re:

In the literary art it may be simply a word or phrase repeated at certain intervals with the purpose of stressing an underlying idea, or it may be the dominating theme of a single work or of a series of work.

Borateori ba ba hlaloša gore mofiti ke poeletšo ya lentšu, kgopolo goba sekafoko nepo e le go gatelela taba goba maemo ao mongwadi a ratago go a tšweletša. Ge a tšwela pele, Serudu (1989:35), o bolela gore motifi o ka dirišetšwa go hlaloša semelo sa moanengwa go swana le mekgwa, mafokodi le mabokgoni a gagwe. Ka go realo mmadi o kgona go lemoga nepo ya mongwadi go seo a se hlalošago ka go diriša motifi.

Mo ditsopolong tša ka godimo mongwadi o boeditše leina la Moebangedi Motšheletšhele go feta mantšu a mangwe. O dira taba yeo go gapeletša mmadi go hlokomela bohlokwa bja leina goba lentšu leo. Diponagalo tše dingwe tšeo di tšweletšwago ke ditsopolo ga di amane le maemo a godimo. Di tlo hlokomelwa ge go bolelwa ka bofokodi bja Moebangedi Motšheletšhele.

□ **Bohumi**

Bohumi ke phapantšho yeo le yona e lebanego le maemo a godimo a Moebangedi Motšheletšhele. Bo tla hlalošwa bo lebane le leruo, motse wo mogolo, temo le kgwebo.

□ □ **Leruo**

Mongwadi o hlaloša bohumi bja Motšheletšhele ka go re:

Lešaka la dikgomo le la dihuswane, le sona setala sa dimeila di no šupa gona fao (letl.7).

Ge go balwa polelo ye ya ka godimo go lemogwa gore mongwadi o dirišitše gape thekniki ya tebelelo. Mongwadi o hlaloša taba ka fao a e bonago ka gona. Bjale o hlaloša Moebangedi Motšheletšhele bjalo ka motho wa maemo a godimo go ya le ka leruo goba bohumi bja gagwe.

□ □ **Motse wo mogolo**

Go iša pele mongwadi o tšweletša bohumi bja Motšheletšhele ka go re:

(a) Motse wa Motšheletšhele ke motse wo mogolo wa monnanna (letl.7).

(b) Lapa lona ka kua fase ga thaba ke tlatlapa gomme dintlo tša gona tše kgolo tša go amogela baeti di botse wona wa go šupa bogolo le bohlomphegi bja mong wa wona (letl.7).

Ge go lekolwa ditsopolo tše pedi tša mo godimo go bonala mongwadi a dirišitše thekniki ya nepišo. Groenewald (1993:23) ge a hlaloša nepišo o re:

Mongwadi o nepiša taba ka go šomiša moanegwa yo mongwe wa kanegelo ya gagwe go tšweletša bohlokwa bja taba yeo a e tšweletšago.

Le ge mongwadi a sa diriše moanegwa go tšweletša maemo a godimo a Motšheletšhele, fela go lemogwa gore ditaba tša go ba le dithoto ga Motšheletšhele di bohlokwa. Mongwadi ke yena a hlathago ditaba tšeo go feta ba bangwe.

□ □ **Temo**

Rammala o hlaloša maemo a Motšheletšhele ka go a nepiša le temo. O re:

Moebangedi le mogwera wa gagwe, bao ba bego ba sepelasepela ka kua kgauswi le lešaka, ba boledišana ka maano le ditokišetšo tša go lema ga wona ngwaga wo (letl.22).

Rammala o dirišitše thekniki ya tebelelo gape go hlaloša bohumi bja moebangedi Motšheletšhele. Ke go re ditaba tša mašemo di halošwa ke mongwadi ka nama ka gobane ke yena a di tsebage kudu. Ka go realo mmadi o lemoga gore Motšheletšhele o rata temo gape ke motho wa maemo a godimo ka lebaka la mahumo a go tšwa mašemong.

□ □ **Kgwebo**

Mabapi le kgwebo ya Motšheletšhele mongwadi o re:

Makgowa ka kua dipolaseng ke kgale ba mpitša ba re ke tle ke reke mašotša, gomme ka baka la go diša ga ke sa kgona go naboga. Monngwaga ge batho ba go reka mašotša ba etla ba tla hwetša ke re too. Ga ke sa tseba gore ke tla hloma bjang (letl.41).

Gona mo gape mongwadi o dirišitše thekniki ye e lebanego tebelelo ya moanegwa. Motšheletšhele ke yena a laodišago tša kgwebo ya gagwe ka ge a tseba kudu go feta ba bangwe. Ka go realo le mmadi o lemoga gore Moebangedi Motšheletšhele ke motho wa maemo a godimo ge a bala ka moo moanegwa yo a bolelago ka gona.

Bjale semelo sa maemo a godimo a Moebangedi se yo hlalošwa go lebeletšwe pharologantšo ya tlhompho.

□ **Tlhompho**

Mongwadi o hlaloša gore Moebangedi Motšheletšhele ke motho wa maemo a godimo ka go tšweletša bohlomphegi bja gagwe ka go re:

(a) Lapa lona ka kua fase ga thaba ke tlatlapa gomme dintlo tša gona tše dikgolo tša go amogela baeti di botse wona wa go šupa bogolo le bohlomphegi bja mong wa wona (letl.7).

(b) Tatagwe e be e le monna yo motelele yo moso, wa go ema ka maoto, wa ditho, yena wa go ratega, yo motho a ka se felego a mo nyatša (letl.8).

- (c) Aowa, barituši, go hlakanya le ge ba be ba hlompha moebangedi, yo a ka se bolelego maaka, ba dumelela taba yeo (letl.12).
- (d) Motšheletšhele e be e le motho yo mogolo yo ngwana wa gagwe a se a swanelwago ke go nyatšwa ke batho kua Seminare (letl. 15).
- (e) Motšheletšhele o be a tšere mosadi wa go mo kwa wa go mo hlompha (letl.19).

Ge go hlokomelwa ka fao mongwadi a hlagišago maemo a godimo a Moebangedi Motšheletšhele ka gona, go bonala a dirišitše dithekniki tše di rilego mo ditsopolweng tša ka godimo.

Ka go realo go lemogwa ge mongwadi a dirišitše thekniki ya tebelelo go tšweletša maemo a godimo mo ditsopolweng tša ka godimo. Mongwadi o laodiša ka botlalo seo a se tsebago ka maemo a godimo a Moebangedi Motšheletšhele. Ka go realo mongwadi o tseba tšohle ka bohlomphegi bja Motšheletšhele.

□ **Dipolelo le ditiro tša molwantšhwa**

Karolwana ye e yo hlalošwa go lebeletšwe tlhompho, bodumedi le bohumi.

□□ **Tlhompho**

Go laetša gore Moebangedi Motšheletšhele o be a hlomphega ebile a rata ge batho ba mo hlompha. O ile a ngwalela mookamedi wa Seminare lengwalo mabapi le Lukas gomme a le ruma ka go re:

Ke nna, Mohlomphegi Wa gago, *Evangelis T.*
Motšheletšhele (letl. 16).

Setsopolwa se sa ka godimo se tloga se laetša gore Moebangedi Motšheletšhele ke mohlomphegi. Gape o be a rata gore le lapa la gagwe le mo hlomphe ka go mo theeletša. Ge a ba kgalema goba gona go ba laya, o re:

Le ke lapa la modumedi, makgapha a mabjalo a
tla dirwa ke hwile, ga go na lebaka le nka tšeago
holiday ya bodumedi (letl. 19).

Polelo ye e laetša gore Moebangedi Motšheletšhele o gatelela gore a hlompšhe kudu ka ge e le motho wa maemo a godimo.

Thekniki yeo e šomišitšwego mo ke nepišo gomme ka yona mongwadi o nepiša tlhompho ya Moebangedi Motšheletšhele ka yona.

Go iša pele go tlo hlalošwa maemo a godimo a Moebangedi go lebeletšwe diphapantšho tšeo di latelago: bodumedi le bohumi.

□ **Bodumedi**

Go šetše go hlalošitšwe gore Moebangedi Motšheletšhele ke moruti wa phuthego, ka mantšu a mangwe ke moetapele. Taba ye e bonala ge Motšheletšhele a re:

(a) Le ke lapa la modumedi, makgapha a mabjalo a
tla dirwa ke hwile. Ga go na lebaka le nka tšeago
holiday ya bodumedi (letl. 19).

(b) Modumedi ke modumedi neng le neng, gomme ga se a swanela go lebala ntwaga ya rena le diabololo (letl. 19).

Mantšu a a gatelela maemo a godimo a Moebangedi Motšheletšhele, ke go re ke modumedi yo a sa ratego lapa la gagwe le eya tahlegong, gomme le yena ga se a ikemišetša go tlogela tumelo ya gagwe.

Gape o re:

Leihlo ge le go kgopiša o le tloše go kaone go tsena mmušong wa magodimo ka leihlo le tee go fetiša go ya sekoting sa dihele ka mahlo a mabedi (letl. 24).

Polelo ye ke yeo gantši e bolelwago kerekeng ke badumedi ge ba tshwentšwe. Bjalo le yena o boletše tše ka ge e le modumedi. Rammala o tiiša bodumedi bja Moebangedi Motšheletšhele ka go šomiša thekniki ya boipoeletšo. Ge Rimmon-kenan (1983:56) a hlaloša polelo ya Genette, o re:

Frequency is the relation between the number of times and event appears in the story and the number of times it is narrated or mentioned in the text.

Mo go hlalošwa ka kamano gare ga seo se bolelwago makga a mantši sengwalong. Kgopolo ye e hlatselwa ke Maila (995:71) ge a bolela gore ke ge dilo tša go swana di bolelwa nako ye nngwe le ye nngwe go lemoša mmadi bohlokwa bja tšona. Ka go realo boipoeletšo bo amana le ditiragalo tše di ipoeletšago ka sengwalong. Bjale polelo ya Motšheletšhele ya bodumedi e bonagala ka mo letlakaleng la 23 ge a re:

Gape ngwana wa ka ke setho sa ka. Leoto goba letsogo ge le go tshwenya o le kgaole, o ye Modimong, o se nalo. Ke mo ke emego gona fao.

Ke ka fao molwantšhwa a hlalošago maemo a gagwe a godimo ka gona, ge a ipolela, gomme go šomišitšwe thekniki ya nepišo ya moanengwa.

□ Bohumi

Moebangedi Motšheletšhele ke mohumi o na le leruo, badiredi le tšhelete. Go laetša gore o na le tšhelete, o iša bana dikolong tša maemo a godimo ka ditšhelete tše telele. Seo se tiišetšwa ke ge a re:

- (a) Gonabjale ke hlaganetše go mo lokišetša mašeleng a go lefela seletšo le a go mo nyakela tše di lokelago go bapala *Tennis* (letl.18).
- (b) Oni, ke swanetše go rekiša pholo tše nne ke romele Lukas tšhelete, o a tseba gore kholofelo ya ka ka moka e šetše fa go yena. Ge nka se mo thuše ge a le kua Seminare, o tla tloga mohlako wa mo wetša molekong, ya tloga ya ba taba ye nngwe (letl.41).

Ditsopolwa tše di hlaloša bohumi bja Motšheletšhele gomme ga a rate bana ba hlaelwa ke dilo tše bohlokwa. Go dirišitšwe thekniki ya poledišano go tšweletša bohumi bja Moebangedi Motšheletšhele.

Cohen (1973:183) o hlaloša poledišano ka go re:

Dialogue is the conversion between people in poetry, plays and stories.

Se se ra gore ke polelo yeo e dirišwago magareng ga baanegwa ba sengwalo. Bjale thekniki ye e tšweletša maikutlo goba semelo sa baanegwa gore molaetša wa mongwadi o bonale gabotse. Bjale Rammala o dirišitše thekniki ya poledišano magareng ga Moebangedi Motšheletšhele le mosadi wa gagwe, Onika, go tšweletša bohumi bja Motšheletšhele. Groenewald (1993:49) o ruma ka go re poledišano e emela mmakgonthe. Ka mantšu a mangwe ge moanegwa a ipolela ka boyena ka go boledišana le moanegwa o tšweletša nnete yeo e tletšego ka boyena. Mmadi o lemoga semelo sa gagwe.

□ **Dipolelo le ditiro tša baanegwa ba bangwe**

Maemo a Moebangedi Motšheletšhele a tlo hlalošwa go lebeletšwe dipharologantšho tše: boetapele, bohumi le thuto.

□□ **Boetapele**

Baanegwa ba padi ya *Lukas Motšheletšhele* ba laodiša gore Motšheletšhele ke moetapele. Go tiišetša se, Albina o re:

Ka nnete torole ya fihla ya ntšea ya nkiša ga mong wa ka yo mofsa, Moebangedi Motšheletšhele, mo go namilego gwa thomega phetogo ye mpsha mo bophelong bja ka (letl.7).

Ka go realo Motšheletšhele ke mongmošomo, ka fao ke moetapele ebile ke moebangedi, se se sa hlatsela gore ke moetapele wa phuthogo.

□ □ Bohumi

Ge a tšweletša bohumi bja Motšheletšhele moanegwa yo mongwe o re:

- (a) Gape le gona yena Mna Motšheletšhele o be a tshepiša moputso wa go feta wo re bego re o šomela kua polaseng ya ga Dibete (letl.8).
- (b) Wena o se ke wa mmotša selo, ge e le nna ke tla no mo latswa ka leleme, gore a go hunolla dithala tša sekhwama sa gagwe, a ntšhe tšhelete a nthute (letl.33).
- (c) Se ke nogo rata go se dira ke go šomiša lefa le la Motšheletšhele ka go ipshina kua sekolong (letl.37).

Ge go lekolwa gape setsopolwa sa ka godimo, go lemogwa gore mongwadi o hlaloša bohumi ka tsela ya phapantšho. Ka go realo thekniki yeo Rammala a e dirišitšego go hlaloša bohumi bja Motšheletšhele ke phapantšho yeo Cohen (1973:182) a hlalošago gore ke go hlaloša ka mokgwa wa go ganetšana ga dikgopolo. O re:

(It is) the juxtaposition of opposites details, concept, or people.

Ke ka fao moputso wa Motšheletšhele o fapantšhwago le wa Dibete, ke gore moebangedi o na le tšhelete ye ntši go fetiša ya Debete. Taba ye e laetša bohumi bja Motšheletšhele.

□□ Thuto

Baanegwa ba bangwe ba bolela ka moo Motšheletšhele a bego a rata go ruta bana ba gagwe ka gona ka go re:

Ge re fetša poledišano yeo, moebangedi a nama a yo bothabotha mašelang a go romela Lukas kua Seminare (letl.18).

Ye ke taetšo ya gore baanegwa ba fela ba bolela ka moo Motšheletšhele a ratago thuto ka gona. Ke ka fao ba rego o kgobokantše tšhelete ya go lefela ngwana sekolong sa Seminare.

Go tšwa mo dipolelong tša baanegwa ge ba bolela ka maemo a Moebangedi Motšheletšhele, go lemogilwe gore mongwadi o šomišitše thekniki ya nepišo. Ke go re mongwadi o šomiša moanegwa yo mongwe go nepiša selo se bohlokwa. Ka fao Albina o bolela gore Motšheletšhele ke mongmošomo, ke go re ke moetapele.

Go ya ka semelo sa molwantšhwa, go molaleng gore ke motho wa maemo a godimo. Taba ye e tiišeditšwe ke ka moo mongwadi, molwantšhwa ka boyena le baanegwa ba bangwe ba boletšego ka gona ka yena. Gape semelo sa molwantšhwa se hlalošitšwe go lebeletšwe dipharologantšho tša go fapana bjalo ka, boetapele, bohumi, tlhopho le thuto.

4.2.2.2 Diphapantšhotshwanelo tša Molwantšhwa: Moebangedi Motšheletšhele

Ge go hlalošwa semelo sa Moebangedi Motšheletšhele go tlo latelwa lenaneo la moakanyetšo leo le rego molwantšhwa ke motho wa (a)maemo a godimo le (b) go ba le bofokodi.

□□ **Motho wa go ba le bofokodi**

Semelo sa go lebana le go ba le bofokodi ga Motšheletšhele se tlo hlalošwa ka go latela lenaneo le :

- (a) Dipolelo le ditiro tša mongwadi,
- (b) Dipolelo le ditiro tša molwantšhwa le
- (c) Dipolelo le ditiro tša baanegwa ba bangwe.

Moebangedi Motšheletšhele ke motho wa go ba le bofokodi gomme bofokodi bja gagwe bo tšweletšwa ke dipharologantšho tše: go kgethologanya bana le go rekiša lebake le dihlare.

□ **Dipolelo le ditiro tša mongwadi**

□□ **Go kgethologanya bana**

Mongwadi o hlaloša gore Moebangedi Motšheletšhele o na le lerato la kgethollo baneng ba gagwe. O rakile Dorothea ka lapeng a re o tshetše molao ka go ima pele ga lenyalo, empa a dula le Lukas yoo a bego a mo senyetša thoto. Gape Motšheletšhele o nyaketše Lukas mofepi wa go mo fegeletša sekolong a be a mo iša le dikolong tša maemo a godimo go tšwetša dithuto pele.

Mongwadi o tiišetša go kgetholla bana ga Moebangedi Motšheletšhele ka go re:

- (a) Motšheletšhele o be a le tala mo mošomong; gape bana ba gagwe o ba godišitše ka molamo wa tšhipi, eupša Lukas yena ge o be o ka bolela gore Lukas o tla ba sebedu, o be o tla be o

kgopela pefelo ya rragwe gomme gantši o be o tla e fiwa (matl:10-11).

- (b) Leina la Dorothea ge le bolelwa ditsebung tša moebangedi, le namile la mo sehlefatša a be a gakwa ke go ja, a ema ka dinao a fufulelwa, ebile e re ke motho a tla gafa (letl.23).

Ditsopolwa tše tša ka godimo di hlatsela go ba le bofokodi ga Motšheletšhele ka go kgethologanya bana ba gagwe. O kgalema bana ba gagwe ka bogale eupša o tlogela go kgala Lukas. Mafelelong o raka Dorothea ka lapeng. Mongwadi o dirišetše thekniki, ya nepišo go tšweletša bofokodi bja Moebangedi Motšheletšhele.

□ □ **Dipolelo le ditiro tša Motšheletšhele**

Moebangedi ga a sware bana ba gagwe ka go lekana, o ba hlaola ka lerato le gona o iša moratwa wa gagwe dikolong tše kgolo go feta ba bangwe.

Go tiišetša se o re:

- (a) Ke tla ba bontšha, ke tla mo iša dithutong tše di phagamego, tša go feta tša bona (letl.29).
- (b) Ngwana wa ka yo a šetšego a nnoši yo ke nogo bona gore yena e tla ba lehlotlo la ka la botšofading bja ka, ke Lukas. Lukas yena ke monna (letl.31).
- (c) Onika, ga nka ka go botša! Ge nka re ge ke ema mo ka mo humana, wena le morwetšana yo wa

gago le tlo ntseba. Bona gore mpša yeo ya gago e sepele pele ga ge ke e hlaba ka leihlo la ka. Ke lapa la modumedi le (letl.23).

Mantšu a a Moebangedi Motšheletšhele a tšweletša bofokodi bja gagwe ka go hlaola bana le go ba raka ka lapeng. Rammala o šomišitše nepišo go tšweletša bofokodi bja moanegwa yo ka boyena.

Go bonala mongwadi a šomišitše thekniki ye nngwe gape ya tekolapejana yeo Serudu (1989:45) a e hlalošago ka go re:

Ye ke thekniki ye mongwadi a e dirišago ge a rata go tšweletša seo se tlogo direga mafelelong goba seo se utollago gannyane ditiragalo tšeo di sa tlogo direga ka moragonyana mo pukung ya gagwe.

Taba ye e hlatselwa ke ge Dorothea a rakwa ke tatagwe ka gae gomme ka morago Lukas le yena a rakwa Seminareng.

□ □ **Dipolelo le ditiro tša baanegwa ba bangwe**

Baanegwa ba bangwe ge ba bolela bofokodi bja moebangedi Motšheletšhele ka go kgetholla bana ba re:

- (a) Ka baka la leina Motšheletšhele o lahlile ngwana (letl.124).
- (b) Lesa ke tla mo pata poosefagolo ka go mmotša a sa na le Kgolotha, mo gongwe o tla jewa ke dihlong a se gakale ka kudu (letl.23).

Go lahla ngwana ga Moebangedi Mošheletšhele go laetša bofokodi bjo a nago le bjona, gomme mongwadi o nepiša bofokodi bja Motšheletšhele ka go tšweletša Onika a bolela le Albi ka taba ya go rakwa ga ngwana. Poledišano yeo ke thekniki yeo mongwadi a e dirišitšego go tšweletša kgonthe ya bofokodi bja Motšheletšhele.

Dipolelo le ditiro tša mongwadi

Go rekiša lebake le dihlare

Pharologantšho ye nngwe ya go laetša bofokodi bja Motšheletšhele ke go rekiša lebake le dihlare. Rammala o hlagiša bofokodi bjo ka go re:

- (a) Tša mabake o be a di tšwela tšuthi ka nako tša ge di bunnwe (letl.10).
- (b) Motšheletšhele ka go tlwaelanya ngwana wa gagwe le mediro ya go phutha le go rekiša patše, o ratile morwa wa gagwe thuto ye mpe ya go tseba gore thekišo ya sephiri e tliša tšhelete ka bontši (letl.13).

Mongwadi o nepiša bofokodi bja Motšheletšhele ka go gatelela gore ke taba ye mpe yeo a e dirago gomme a e ruta le ngwana wa gagwe. Se se laetša bofokodi bja Motšheletšhele. Gomme go dirišitšwe tebelelo go tšweletša bofokodi bja Motšheletšhele.

□ **Dipolelo le ditiro tša Motšheletšhele**

Bofokodi bja Moebangedi Motšheletšhele bo tiišetšwa ke ge Moebangedi a bolela mantšu a:

Kgwedi ye e tlogo, ka mengwaga e ke e etele bangwera ba ka ka kua dithabeng tša ga Maphara, ke be ke boe le mekotla ya dihlare. Lenyaga taba ye e ka se kgonege, ka baka la bobotlana. Batho ba ka ge ba e tla mo marega, ba tla hwetša ke se na selo. E ka se be tšhelete ye ke tla e phonago ngwaga wo (letl. 42).

Ka go diriša thekniki ya nepišo, mongwadi o kgona go utolla bofokodi bja Moebangedi Motšheletšhele bja go rekiša lebake le dihlare kgahlanong le molao gammogo le lentšu la Modimo.

□ **Dipolelo le ditiro tša baanegwa ba bangwe**

Baanegwa ba bangwe ba tiišetša bofokodi bja Moebangedi Motšheletšhele ka go bolela gore o rekiša lebake le dihlare. Ge Dorothea le bana ba gabo ba bolela ba re:

- (a) Ge nka botša Makgowa gore o rekiša lebake, ba ka mo topa letšatši le sa hlaba. Fela ke tla no dira dikhupamarama, ka gore bobbe ga bo nyake gore motho a bo etše (letl. 25).

Gape Dorothea o bolela le Moebangedi Motšheletšhele o re:

- (b) Le gona kua kerekeng, ge re be re sano go hlompha bjalo ka ge o re godišitše, re be re ka nogo rakiša ka gore o phela ka go rekiša patše le dihlare (letl. 28).

Rammala o dirišitše thekniki ya poledišano gare ga bana ba moebangedi le Motšheletšhele go tšweletša bofokodi bja Moebangedi Motšheletšhele kgakala. Poledišano ye e šomišitšwe gabotse ka ge e le setlabelo se sekaone sa go utolla semelo sa moanegwa.

Bjale go ka rungwa ka gore go kgethologanya bana le go rekiša lebake le dihlare di nepiša gore moebangedi ke motho wa bofokodi. Ka tsela yeo Rammala o kgonne go tšweletša bofokodi bja molwantšhwa wa padi ye ya *Lukas Motšheletšhele* ka go hlagiša semelo sa gagwe.

4.2.2.3 Diphapantšhotlaleletšo tša molwantšhwa: Moebangedi Motšheletšhele

Go šetše go hlalošitšwe gore diphapantšhotlaleletšo ga di nepiše dikokwane tše di itšego tša moakanyetšo wa sengwalo, gape di šomišwa go tswalanya mmadi le molwantšhwa.

Bjale ge go badišišwa *Lukas Motšheletšhele* go lemogwa gore Moebangedi Motšheletšhele ke moanegwa yo a sego a loka. Ka go realo mmadi a ka se itswalanye le yena, fela go na le dikokwane tše dingwe tše di gapeletšago mmadi gore a tšame a itswalanya le yena mo bophelong bja gagwe. Bjale go ya go lekolwa taba yeo ka botlalo.

Diphapantšhotlaleletšo di tla sekasekwa go ya ka lenaneo le:

- (a) Dipolelo le ditiro tša mongwadi,

- (b) Dipolelo le ditiro tša moanegwa le
- (c) Dipolelo le ditiro tša baanegwa ba bangwe.

□ **Dipolelo le ditiro tša mongwadi**

□ □ **Motho wa maemo a godimo**

Ge go hlokomelwa maemo a molwantšhwa, Moebangedi Motšheletšhele, go lemogwa diphapantšhotlaleletšo tše pedi, e lego go sola bokgopo le thuto.

□ **Go sola bokgopo**

Rammala o tšweletša Moebangedi Motšheletšhele bjalo ka moanegwa yo mogolo yoo karolo ye kgolo ya kanegelo ye e bolelago ka yena. Mmadi o rata ditiro tše botse tšeo Motšheletšhele a di dirago ge a kgala bokgopo. Mongwadi o mo nepiša bjalo ka motho wa maemo a godimo, wa go se rate bokgopo. Mongwadi o tiišetša se ka go re:

Motšheletšhele o be a le bogale ge a kgala
bokgopo le tsela ye e išago nyatšegong (letl. 19).

Ka go bala setsopolwa se mmadi o thoma go itswalanya le Moebangedi ge a kgala bokgopo bja mohuta woo. Ka go realo go kgala bokgopo go amana le go itswalanya ga mmadi le moanegwa yo.

Gape go lemogwa gore mongwadi o šomišitše thekniki ya nepišo go godiša go kgala bokgopo bja Moebangedi. Ditaba tša go loka di hlalošwa ka leihlo la mongwadi. Ka go realo tsholo yeo e fetoga karolo ya go loka ya moanegwa yo, yeo ka yona mmadi a gapeletšegago go itswalanya le yena.

□ **Thuto**

Mongwadi o hlaloša Moebangedi Motšheletšhele bjalo ka motho wa maemo a godimo wa go rata thuto, kudu go ruta bana ba gagwe le ge a hlaola ba bangwe. Ge a tiiša taba ye o re:

Bana ba gagwe ka moka o ba išitše dikolong
(letl.11).

Go iša bana sekolong go ithuta ke lehlakore la go loka bophelong. Ka tsela yeo mmadi o ba le kgahlego ya taba yeo, ke ka fao a ikgweranyago le Moebangedi.

Gape mongwadi o gapeletša mmadi gore a rate motho wa go se loke ka ge a tšweletšwa a dira tša go loka.

Go ka akaretšwa ka gore Rammala o diriša thekniki ya tebelelo go foraforetša mmadi gore a amogele motho wa go se loke bjalo ka wa go loka.

□ **Dipolelo le ditiro tša molwantšhwa**

□□ **Go sola bokgopo**

Motšheletšhele ga a kwane le ge go dirwa ditaba tša go tšwa tseleng ka lapeng la gagwe. Ge a kgalema taba ye o re:

Onika, ga nka ka go botša! Ge nka re ge ke ema
mo ka mo humana, wena le morwetšana yo wa
gago le tlo ntseba. Bona gore mpša yeo ya gago

e sepele pele ga ge ke e hlaba ka leihlo la ka. Ke lapa la modumedi le (letl.23).

Go ka thwe Rammala o diriša thekniki ya khuetšo ge a rulaganya ditiragalo tše tša go se loke tša morwedi wa Moebangedi Motšheletšhele, e lego Dorothea. Ge Frank (1993:605) a hlaloša khuetšo o re:

Traditionally, it has been associated with imitation (q.v.) and most often understood as the result of learning and technique. This concept rests on the traditional view of literature, nistory as a stable context with determinate cause and effect relation.

Rateori yo o tlišetša gore khuetšo dingwalong ke thekniki ya go tswalana le kekišo.

Ga go makatše ge Motšheletšhele a hloyana le bokgopo bjo bjalo ka gobane ke moruti. Bibe e thulana le bobe bjo bobjalo.

Ka go kgalemela bokgopo bjoo, Rammala o gapeletša gore mmadi le yena a ikhwetše a le bjalo ka Motšheletšhele. Ka go realo mmadi o mo kwela bohloko, ke ka fao a itswalanyago le yena.

□ **Thuto**

Moebangedi Motšheletšhele o rata gore Lukas kua Seminare a ithute gape le go letša diletšo le go ithuta go bapala tenise. Ge a bolela o re:

- (a) Gonabjale ke hlaganetše go mo lokišetša mašeleng a go lefela seletšo le a go mo nyakela tše di lokelago go bapala *Tennis* (letl.18).

(b) Lukas ke mo ratile go kgatla mangwalo ka motšhene (letl.16).

(c) Ke tla ba bontšha ke tla mo iša dithutong tše di phagamego, tša go fetiša tša bona (letl.29).

Rammala o nepiša go loka ka sebetša sa thuto. Ka go realo go ka thwe o diriša thekniki ya nepišo go hlaloša ditaba tša go loka, thuto. Ge a hlaloša nepišo, Groenewald (1993:23) o re:

Mongwadi o nepiša taba ka go šomiša moanegwa yo mongwe wa kanegelo ya gagwe go tšweletša bohlokwa bja taba yeo a e tšweletšago.

Go ka thwe mongwadi o nepiša tlhalošo ya ditaba tša go loka, e lego thuto ka go di anegelwa ke moanegwa ka nama. Ditaba di bose ge di etla ka mong. Ditaba tša mohuta wo di na le bonnete, gagolo ge di lebane le go ruta bana ba gago. Ga go makatše ge mmadi a di rata, Ka go realo o gapeletšega go ikgweranya le Motšheletšhele.

Dipolelo le ditiro tša baanegwa ba bangwe

Go sola bokgopo

Le ge mo pukung Moebangedi Motšheletšhele a tšweletšwa bjalo ka moanegwa wa bofokodi mabapi le ditiro tša gagwe tše mpe, baanegwa ba bangwe bona ba mmona a dira ditiro tša go loka gomme se se dira gore mmadi a itswalanye le Motšheletšhele.

Dorothea o hlaloša gore Moebangedi o sola bokgopo ka go re:

Ke šitetšwe Modimo le tate, gomme le ge ke tseba bogale bja tate, ke tla no beta pelo ka ya go yena. Ke tla no kgopela tshwarelo go tate; ge a nkotla fela a ntshwarela, go tla be go ntekane (letl.20).

Mo le gona Rammala o sa šomiša thekniki ya nepišo (kgopolo ye e ka se hlalošwe ka ge e boletšwe ka godimo) ka go anega ditiragalo ka leihlo la moanegwa yo mongwe, Dorothea, yo a tsebago ditaba (tše tša go se kwane le bobbe ga Motšheletšhele) go fetiša Rammala. Ka fao Dorothea a itsholago ka gona, mmadi o lemoga phošo ye a e dirilego. Ka go dira bjalo Rammala o gapaletša mmadi gore a se bone phošo ya Motšheletšhele eupša ya Dorothea. Ka go realo o hlola setswalle magareng ga mmadi la Motšheletšhele.

Go ka akaretšwa ka gore mongwadi o dirišitše, gagolo thekniki ya nepišo go godiša segwera magareng ga mmadi le Motšheletšhele.

4.2.2.4 Diphapantšhotshwanelo tša molwantšhi:Onika

Moakanyetšo wa *Lukas Motšheletšhele* bjalo ka padi ya mosetlapelo o re molwantšhi ke motho:

- (a) Wa maemo le
- (b) Wa go hloka bofokodi.

Ge go sekasekwa semelo sa Onika go tlo latelwa lenaneo le:

- (a) Dipolelo le ditiro tša mongwadi,
- (b) Dipolelo le ditiro tša Onika le
- (c) Dipolelo le ditiro tša baanegwa ba bangwe.

□ **Dipolelo le ditiro tša mongwadi**

Ge go balwa puku ye ya Lukas Motšheletšhele go lemogwa gore mongwadi o hlaloša Onika ka pharologantšho e tee, e lego ya lenyalo. Ka phapantšho ye ya lenyalo mongwadi o leka go godiša maemo a Onika.

□ **Lenyalo**

Mongwadi o hlaloša Onika bjalo ka motho wa maemo. Ka go šomiša phapantšho ya lenyalo.

Rammala o re:

Mohumagadi, MmaMotšheletšhele o be a kwana le monna wa gagwe ditabeng tše ntši, ke no šitwa ke gore ditabeng ka moka tše di tšweletšago lapa la bona pele (letl.19).

Ge go ka hlokomelwa setsopolwa se, ga go lefetla la lenyalo go sona. Empa ka mantšu a mabjalo ka 'Mohumagadi le MmaMotšheletšhele' go ra gore o nyetšwe. Ke gore Onika o tlošitšwe maemong a kgale a tlišwa go ao a lego go ona ka mantšwana a go laetša tlhomphe bjalo ka; mohumagadi le mma.

Onika o tsene lenyalong le Moebangedi Motšheletšhele, e lego motho wa maemo a godimo, se se tiišetša gore Onika ke motho wa maemo a godimo. Mongwadi o dirišitše thekniki ya tebelelo go tšweletša Onika bjalo ka motho wa maemo ka baka la lenyalo. Ka go realo mongwadi o rulaganya ditiragalo

tšeo tša lenyalo ka thekniki ya tebelelo ka gobane ditaba tšeo di hlalošwa ka leihlo le pono ya mongwadi. Ke go re o ka re mongwadi ke yena a tsebago ditaba tšeo go feta ba bangwe.

□ **Dipolelo le ditiro tša Onika**

Ge go balwa padi ye, ga go na le moo moanegwa a bolelago ka maemo a gagwe, kudu mabapi le lenyalo ge e se gore o nyetšwe ke Moebangedi Motšheletšhele. Ka fao ntlha ye e ka se sekasekwe.

□ **Dipolelo le ditiro tša baanegwa ba bangwe**

Albi o hlaloša maemo a Onika ka go re:

MmaMotšheletšhele e be e se motho wa go fela a bolela tša pelo ya gagwe, kudu go batho ba go swana le rena bašomedi ba lapa la gagwe (letl.20).

Albi o godiša maemo a Onika ka go mmitša MmaMotšheletšhele. Thekniki yeo mongwadi a e šomišago go hlagiša maemo a Onika ke ya tebelelo. Ka go realo mongwadi o godiša maemo a Onika ka thulaganyo ye bjalo.

Bjale go ka fetšwa ka go re lenyalo ke phapantšho yeo e nepišago gore Onika ke motho wa maemo ka gore o nyetšwe ke Moebangedi Motšheletšhele, e lego moetapele wa kereke. Maemo a a gagwe a dira gore mmadi a mo rate a be a mo hlomphe kudu ka ge e le moanegwa wa go loka.

4.2.2.5 Diphapantšhotshwanelo tša molwantšhi:Onika

□ □ **Motho wa go hloka bofokodi**

Molwantšhi wa padi ye ke motho wa go hloka bofokodi. Ka gona go hloka bofokodi ga Onika go lemogwa ka diphapantšho tše bjalo ka tlhompho, boikokobetšo le lerato.

□ **Dipolelo le ditiro tša mongwadi**

□ □ **Tlhompho le boikokobetšo**

Onika ke motho wa tlhompho le boikokobetšo go monna wa gagwe. O hlompha melao le mokgwa wo a swarwago ka gona ke Motšheletšhele. Maitshwaro a a gagwe a go loka a tiišetšwa ke mongwadi ka go re:

(a) Motšheletšhele o be a tšere mosadi wa go mo kwa, wa go mo hlompha. Mohumagadi, Mma Motšheletšhele o be a kwana le monna wa gagwe ditabeng tše dintši ke no šitwa ke gore ditabeng ka moka tše di tšwetšago lapa la bona pele (letl.19).

(b) MmaMotšheletšhele bophelo ka moka o be a ipea ka fase ga monna wa gagwe, a mo kwa ditabeng ka moka (letl.22).

Go ba le tlhompho le boikokobetšo ga Onika go utolla gore e tloga e le mosadisadi wa go kwa ditaello tša bagologolo tša gore monna ge a bolela mosadi o a amogela gomme a fogohleletša seropeng.

Mongwadi o šomišitše gape thekniki ya tebelelo go tšweletša go hloka bofokodi ga Onika. O hlaloša gore Onika ke mosadi wa go kwa monna wa gagwe ka dinako ka moka.

□ **Dipolelo le ditiro tša Onika**

□□ **Tlhompho le boikokobetšo**

Onika ke motho wa tlhompho ka gore ge a lemoga go tshwenyega ga Moebangedi Motšheletšhele o be a sa mo lebanye a mmotšiša. O be a laetša tlhompho ka go kgopela Albi go tlo sea goba go nyakišiša seo se lego pelong ya monna wa gagwe. O re ge a bolela:

Ka mola ga rena o tle ge o ena le sebaka. Gape go tla ga gago go tla nthuša ka gore ka nako tše dingwe ke palelwa ke go tseba se se lego ka mogopolong wa gagwe, eupša wena ge o seno tla o tla go botša gomme tše o bonago di tla mphološa, o tla mpotša tšona ka Labone (letl.40).

Ka setšo mosadi ga a kgone go lebanya monna wa gagwe go botšiša taba, a ka kgopela motho yo mongwe go mo yela go monna ge go na le seo a ratago go se tseba. Bjalo ka mosadi wa setho, Onika o laetša tlhompho go monna wa gagwe, Moebangedi, ge a sa ye a mmotšiša gore o tshwenywa ke eng. Mongwadi o dirišitše thekniki ya poledišano gare ga Onika le Albina go tšweletša tlhompho le boikokobetšo bja Onika. MmaMotšheletšhele o re o palelwa ke go tseba seo se lego pelong ya Moebangedi eupša o bona Albi e le motho yo a ka mo thušago go utolla tša pelong ya Motšheletšhele. Ka go realo mmadi o lemoga go re Onika ke motho wa tlhompho le boikokobetšo.

□ **Dipolelo le ditiro tša baanegwa ba bangwe**

Albi bjalo ka moanegwa wa padi ye ya *Lukas Motšheletšhele* o bontšha gore Onika o hloka bofokodi ka go gatelela tlhomphe ya gagwe ka tsela ye:

- (a) MmaMotšheletšhele, go hlakantšha le go se tlwaele go bolela le go fetola monna wa gagwe, o namile a tšwa ka pela, ka sefero, a lebile sephumamagapu (letl.23).
- (b) MmaMotšheletšhele e be e se motho wa go fela a bolela dipelaelo tša pelo ya gagwe, kudu go batho ba go swana le rena bašomedi ba lapa la gagwe (letl.20).

Albi o sa gatelela gore Onika o na le tlhomphe le boikokobetšo go monna wa gagwe ka ge a sa iphetolele ge monna wa gagwe a bolela, kudu ge a mo kgalema. O obamela seo monna a se bolelago, gape ga a rate go anegela batho ditaba tša lapa la gagwe. Taba ye e laetša gore Onika ke motho wa tlhomphe le boikokobetšo.

Mongwadi o dirišitše thekniki ya nepišo go tšweletša semelo sa Onika kgakala. Thekniki ye e godiša go ba le tlhomphe ga Onika. Mongwadi o nepiša go hlomphe le go ikokobetša ga MmaMotšheletšhele ka Albi yoo a anegago ditaba tša Onika.

□ **Dipolelo le ditiro tša mongwadi**

□□ **Lerato**

Lerato ke phapantšho yeo e tšweletšago go hloka bofokodi ga Onika. Rammala o tšweletša Onika bjalo ka motho yo boleta gape wa lerato, gomme o mo hlaloša ka go re:

Mohumagadi yena o akaakana le morwedi ba
llišana mašwana ka kua ngwakong wa bana
(letl.22).

Ge batho ba dumedišana ka go akaakana go laetša setswalle le lerato gare ga bona. Bjale mongwadi o hlaloša ka fao Onika a bontšhago lerato ka gona go bana ba gagwe ge ba dumedišana. Thekniki yeo e šomišitšwego gape ke ya nepišo gomme bjale o nepiša lerato la MmaMotšheletšhele.

□ **Dipolelo le ditiro tša Onika**

□□ **Lerato**

Onika ke motho wa go hloka bofokodi wa go ba le lerato. Ge a bolela le morwedi wa gagwe o re:

(a) Dorothea ngwanaka; nna nka se kgaogane le mala a teng ya ka (letl.21).

(b) O sepele gabotse, ngwana wa ka, Modimo o tla go bona (letl.23).

Seo se tšwelelago mo ditsopolong tše ke gore Onika ke motho wa go ba le lerato. Ga a nyake go kgaogana le ngwana wa gagwe, le gona o laelana le yena ka mantšu a mabotse.

Mongwadi o dirišitše thekniki ya poledišano go tšweletša go hloka bofokodi ga Onika.

□ **Dipolelo le ditiro tša baanegwa ba bangwe**

□□ **Lerato**

Baanegwa ba bangwe ba bontšha gore Onika o na le lerato. Go tiišetša seo ba re:

- (a) Go dula e bile go dumedišana le go akaakana mola, ya ba lethabo le legolo (letl.39).
- (b) Gape ke ile ka ratwa ke mohumagadi ka leratorato le le hlokago le tlhase ya bomenetša (letl.39).

Polelo ye e laetša gore Onika ke motho wa lerato le lethabo. Rammala o dirišitše thekniki ya nepišo go hlagiša go hloka bofokodi ga Onika ka go nepiša lerato la gagwe.

Go ka rungwa ka gore maemo a mabotse a Onika a go ba le tlhompho le lerato, a nepiša gore ke motho yo a hlokago bofokodi. Go hloka bofokodi mo ga Onika go tiišetšwa ke mekgwa ya gagwe ya go loka gomme yona e dira gore babadi ba mo rate goba ba eme le yena.

4.2.2.6 Diphapantšhotlaleletšo tša molwantšhi: Onika

Diphapantšhotlaleletšo di lebane le go ikgweranya ga mmadi le molwantšhi.

Ge go hlokomelwa molwantšhi, go lemogwa phapantšho e tee, e lego leago le botho gomme ke yona e dirago gore mmadi a ikgweranye le Onika.

Dipolelo le ditiro tša mongwadi

Leago le botho

Rammala o hlaloša Onika bjalo ka motho yo a nago le leago le botho. Go tiiša se mongwadi o re:

Mohumagadi, MmaMotšheletšhele o be a kwana le monna wa gagwe ditabeng tše ntši, ke no šitwa ke gore ditabeng ka moka tše di tšwetšago lapa la bona pele. Le fa a bego a sa rate, mohumagadi o be a no ipea ka fase (letl.19).

Mongwadi o hlaloša semelo sa Onika ka go diriša dithekniki tše pedi, e lego nepišo le pheteletšo.

Nepišo

Bjalo ka ge go šetše go hlalošitšwe gore mo go nepišo mongwadi o gatelela taba ye e hlalošwago ka go e lebanya le mongwadi (molaodiši) goba moanegwa ka boyena, bjale mo setsopolweng sa ka godimo ditaba tša botho le leago di hlalošwa ke mongwadi ka boyena, ka gore ke yena a tsebago leago le mabobo a Onika go feta bohle. Ge ditiragalo di hlathollwa ka tsela yeo ke tša kgonthe, gomme ke ka fao di amogelegago go mmadi.

Ka ge ditaba tšeo e le tša go loka mmadi o ikgweranya le moanegwa yoo, Onika.

□ Pheteletšo

Ge a hlaloša kgopolo ye Cuddon (1980:36) o re:

It is a figure of speech which contains an exaggeration for emphasis. It is used by poets to emphasize a feeling or to produce a humorous effect that is to bring it to the listener to understand how great, how enormous, how extra-ordinary the concept described is.

Se se bolelwago ke gore pheteletšo ke ge go gatelelwa kgopolo ye e rilego gore go lemogwe bohlokwa le bogolo bja seo go bolelwago ka sona ka mokgwa wa go feleletša. Ge ba hlaloša go ya pele, Abrams (1989:39) le Weven (1975:885) ba re:

It is an exaggeration or extravagant assertion used for rhetorical effect.

Borateori ba ba gatelela gore pheteletšo ke polelo yeo e feteletšego kudu gomme e gatelela ditaba tše mpe le tše botse tša go kgahliša. Ge a ruma taba ye Serudu (1989:39) o re ke mokgwa wo mongwadi a o šomišago go phagamiša boemo bja selo go feta ka moo bo tsebegago ka gona.

Bjale ditaba tše tša go loka, leago le botho, mongwadi o di hlaloša ka go di feteletša: 'Ke no šitwa ke gore ditabeng *ka moka* tše di tšwetšago lapa la bona pele'. Le ge Onika a ka be a lokile kudu, fela mo bophelong ga go kgonege go mo hlaloša bjalo: 'o lokile ditabeng *ka moka*'.

Se se gatelela gore Onika ga se motho wa lefase le ka gobane o ka re ke morongwa ga a na bosodi le gannyane. Ditiragalo tša mohuta woo ga di kgonege lefaseng le. Mongwadi o tlopera ditaba tša go loka ga Onika go gapeletša mmadi gore a ikgweranye le yena.

□ **Dipolelo le ditiro tša Onika**

□□ **Leago le botho**

Ka molomo wa gagwe Onika o re:

Bakeng sa ngwana wa ka, gona mokgalabje o tla ntshwarela. Nka upšane ka ba wa disego. Gona ge ngwana a sa kgalwe ke rena, lefokeng o tla kgalwa ke mang? Dorothea o sentše, ke a tseba, fela ga go senye diphoofolo, go senya batho (letl.20).

Go gatelelwa gore Onika ke moanegwa wa leago, mongwadi o nepiša ditaba tše ka moanegwa yo. Ka go realo o dirišitše dithekhiki tše nne, e lego nepišo, poledišano, potšišoretoriki le seka go tšweletša boikgweranyo bjoo.

□ **Nepišo**

Go gatelelwa gore Onika ke motho yo a ratago go eba leago ka lapeng. O bona bokaone e le gore mokgalabje a mo swarele. Ga a nyake go eba le tlhakatlhakano ka lapeng eupša go be le leago. Ka go realo mmadi le yena o kwana le seo a se bolelago gore go be le tirišano ka lapeng.

□ **Poledišano**

Ka poledišano go gatelelwa gore mongwadi o utolla semelo sa moanegwa. Polelo ye ya Onika e tšweletša maitshwaro a mabotse a gagwe, ke moanegwa wa leago. Godimo ga moo, polelo yeo e tšweletša Onika bjalo ka motho yo boleta: 'gona mokgalabje o tla ntshwarela'. Ye ke polelo ye boleta yeo e hlohleletšago mmadi go itswalanya le Onika ka gobane tsholo ya gagwe ga se ya go kgehlemanyana motho.

□ **Potšišoretoriki**

Abrams (1981:16) o hlaloša gore potšišoretoriki ke:

Question asked, not to evoke an actual reply, but to achieve emphasis that direct statement, by inviting the auditor himself to supply an answer which the speaker presumes to be an obvious one. The figure is most used in persuasive discourse, and tends to import an oration tone to a speech.

Rateori yo o hlaloša gore potšišo yeo e botšišwago ga e nyake karabo empa e gatelela taba yeo e bolelwago. Baldick (1993:189) o tlaleletša ka go re karabo ya potšišo yeo gantši e a tsebja, gomme mongwadi o no ba a hlohla mmadi go ela šedi go seo se bolelwago.

Mohuta wo wa potšišo ga o nepiše potšišo ka gobane mmotšiši o na le karabo ya potšišo yeo a e botšišago: 'Gona ge ngwana a sa kgalwe ke rena, lefokeng o tla kgalwa ke mang?'

Ka thekniki ye Rammala o tiiša mošomo wo mogolo wa batswadi ba mmakgomathe. Ka go realo o gatelela le le rego,' ngwana ke pheko (taola) o a betlwa'. Thuto ye kgolo ya ngwana e ka gae. Ditaba tše botse tše di amogelwa gabonolo go mmadi, ke ka fao a itswalanyago le mmoledi wa tšona.

□ Seka

Ge a hlaloša seka, Holman (1960:262) o re ke:

A use of words a grammatic construction peculiar to a given language, an expression which cannot be translated literally into a second language.

Seo se hlalošwago ke gore seka ke mohuta wa polelo ya go iphihla, ga se ya mehleng gomme polelo yeo e na le mohola wo mogolo wa go tšweletša maikutlo goba kgopolo yeo e rilego kgakala. Ge ba tlaleletša taba ye, Guddon (1976:44) le Serudu(1989:42) ba re ke polelo yeo tlhalošo ya gona e sa sepelelanego le sebopego sa mafoko a sona.

Rammala o godiša maitshwaro a leago a Onika ka go diriša thekniki ya seka. O re:

‘lefokeng o tla kgalwa ke mang?’

Lefoka le bolela ka mabjang le mehlašaneng, ešita le dithokgweng tša go boifiša. Ka go realo, ‘lefoka’ le emela lefelo la go tšhoša. Ke gona fao Dorothea a phelago gona gare ga dibata. Go feta fao lefelo leo le emela se sengwe go feta mašohlošohlo ao a boifišago.

Ka go realo lefelo leo ke seka sa bophelo bja kotsi, bja go hloka maitshwaro le ge e le bja lehu. Ka go utolla lefelo la kotsi leo Dorothea a phelago gona, le go mohlakodiša kotsing yeo, mmadi o rata bjalo.

□ **Dipolelo le ditiro tša baanegwa ba bangwe**

□□ **Leago le botho**

Baanegwa ba bangwe bjalo ka Albi ba hlaloša Onika bjalo ka motho yo a ratago leago le botho ka lapeng la gagwe. Albina o tiišetša ka go re:

MmaMotšheletšhele, go hlakantšha le go se tlwaele go bolela le go fetola monna wa gagwe, o namile a tšwa ka pela, ka sefero, a lebile sephumamagapu. Go se go ye kae, sephumamagapu se boile sa kgophela Dorothea le dithito, le ge go be go sa tsebje gore bjalo se mo iša kae (letl.23).

Mongwadi o godiša tlhompho le lerato, tšeo di bopago leago, leo le bonalago mo ditirong le bophelong bja Onika. O gona monna yoo a ka se ratego le go hlakelela mosadi wa maitshwaro a mabjalo? Yona potšišo yeo e dira gore mmadi a rate ditiro tša Onika, ke motho wa leago.

□ **Tlogelo**

Magapa (1997:123) o hlaloša gore tlogelo ke thekniki ya mongwadi ya go akgofiša nako. Ke tsela ya go se hlaloše ka botlalo goba go ka thwe ke tsela ya go hlaloša ka go široga, e le go se nepiše taba thwii. Ge a tlaleletša taba ye Serudu (1989:51) o re mo dingwalong mongwadi o fela a tlogela ditaba tše dingwe gore mmadi a inyakele tšona. Ka go realo mmadi a ka

ikhweletša ditlhalošo tše dingwe tše mongwadi a sego a di bolela, ka gore ge di ka hlalošwa ka botlalo, di ka utolla diphiri.

Bjale ge polelo ye ya Albi e ka hlokomelwa gabotse go tlo lemogwa gore go na le ditiragalo tše dingwe tše a di tlogetšego ge a hlaloša semelo sa Onika. 'Go se go ye kae', yeo e dirišitšwego polelong ye ya Albi e bontšha gore go na le ditaba tše dingwe tše Albi a sa ratego go di begela mmadi tše di amago semelo sa Onika, di mo tshwenya moyeng. Ditaba tše Albi a di kunago mmadi ke tša kwelobohloko. Ke go re o kwela Onika bohloko ka go se lemoge mathaithai ao a ka a dirwago gomme a tsena kotsing ka lebaka la go hloka boitemogelo ga morwediagwe, Dorothea. Taba yeo ya go tlogela ditiragalo tša masetlapelo e godiša go itswalanya ga mmadi le Onika.

Le ge puku ye e laodiša Moebangedi Motšheletšhele bjalo ka motho wa go dira ditiro tše mpe, go na le tše a di dirago gomme di dira go re mmadi a ikgweranye le yena, bjalo ka go sola bokgopo le go rata thuto.

4.2.2.7 Diphapantšhotlaleletšo tša molwantšhi: Onika

Bjale go tla sekasekwa ntlha ye go lebeletšwe phapantšho ye e tšwelelago ka morota go feta diphapantšho tše dingwe tša tlaleletšo, yona ke kgotlelelo. Bjale go ya go hlokomelwa taba yeo ka botlalo.

Dipolelo le ditiro tša mongwadi

Kgotlelelo

Mongwadi o hlaloša Onika bjalo ka motho yo a nago le kgotlelelo. Ge a tiišetša se Rammala o re:

MmaMotšheletšhele, taba ye ya ge bana ba hlapana le lapa ga se a ka a e rata. O be a no gata segolo; fela e be e mo hlokiša boroko. Go tloga mola moebangedi a fapanago le bana, Onika o nepile a humana lapa le hlaba (letl.30).

Ka go bala setsopolwa se mmadi o ikwa a ema le maitshwaro a Onika a go kgotlelela ditiro tša lapa la gagwe. Le ge Onika a sa kgahlwe ke tša bophelo bja lapa la gagwe, o bona bokaone e le go fogohleletša seropeng,se se dira gore mmadi a itswalanye le yena.

Mo mongwadi o hlaloša semelo sa Onika ka go diriša dithekniki tše pedi e lego ya tebelelo le ya seka go tiišetša kgotlelelo ya Onika. Ka tebelelo, mongwadi o laodiša tše o a di tsebago, ke gore o tseba kudu ka kgotlelelo ya Onika. Ke ka fao mmadi a thomago go itswalanya le MmaMotšheletšhele ge a sa kwane le ditiro tša monna wa gagwe efela a phetha ka go kgotlelela.

Thekniki ye nngwe yeo Rammala a e dirišitšego go laodiša kgotlelelo ya Onika ke seka seo go thwego ke polelo yeo e iphihlilego. Mo setsopolweng go bonala dika tše : go gata segolo, go hloka boroko le lapa la go hlaba. Tlhalošo ya dika tše ke go re motho o no tšwela pele ka bophelo a ntše a phela ka gare ga mathata. Ka mantšu a mangwe Onika o phela mathateng a go hlolwa ke Moebangedi Motšheletšhele ka lapeng gomme o no kgotlelela.Tše kamoka di dira gore mmadi a itswalanye le Onika ka go mo kwela bohloko.

□ **Dipolelo le ditiro tša Onika**

□□ **Kgotlelelo**

Onika o tšweletša go ba le kgotlelelo ga gagwe ka go re:

Rena, le bophagamo bjoo bja go bonwa ka ntle,
re dutše leretha ka morago. Re swa kgotelele re
sena mohlatlodi (letl.39).

Polelo ye ya Onika e tloga e dira gore mmadi a mo kwele bohloko ge a re
ba swa kgotelele ka lapeng. Onika bjalo ka moanegwa wa go hloka
bofokodi o kwelwa bohloko ka seo a se bolelago.

Mongwadi o dirišitše thekniki ya tebelelo go laodišetša mmadi ka kgotlelelo
ya Onika. Ka go kwela Onika bohloko, mmadi o itswalanya le Onika.
Mongwadi o godiša kgotlelelo ya Onika ka go diriša thekniki ya seka. Go
dula leretha ka marago le go swa kgotelele go ra go re motho o phela ka
gare ga mathata gomme ga go bonale bokaone. Bjale Onika o phedišwa ga
bohloko, o kgotleletše bophelo bjo a bo phedišwago ke Motšheletšhele.
Mmadi le gona mo o mo kwela bohloko, ke gore o itswalanya le yena. Gape
thekniki ya poledišano e dirišitšwe ge Onika a bolela le Albi ka ga go se
iketle ka lapeng empa o no kgotlelela tšeo ka moka. Poledišano ye e godiša
kgotlelelo ya Onika gomme mmadi o mo kwela bohloko ka seo a se
anegelago Albi.

□ Dipolelo le ditiro tša baanegwa ba bangwe

□□ Kgotlelelo

Albi o hlaloša Onika bjalo ka motho wa go ba le kgotlelelo. Go tiišetša se, Albi o re:

Taba ye ya ge MmaMotšheletšhele a nkgopela go ya ka kua ga bona ke ile ka humana e kwala le gona e ka no kgona go mo imolla, fela le ge ke ile ka tshephiša go tla leka, ke ile ka se tsebe gore na sebaka nka se bona neng, ka gore (1) ka Mokibelo mosegare yena Moebangedi ka noši o tla ba a ile go diša (letl.45).

Go ya ka fao Albi a hlalošago kgotlelelo ya Onika ka gona, mmadi le yena o thoma go mo kwela bohloko. Albi le yena o mo kwela bohloko ka gore o re ge a ka ya ka ga Motšheletšhele Onika o tla imologa mathateng ao a lego go ona.

Ka thekniki ya tebelelo yeo mongwadi a e dirišitšego, mmadi o kgona go lemoga gore nnete Onika o phela ka go kgotlelela ka lapeng. Ka go realo mmadi o mo kwela bohloko. Setsopolwa se sa ka mo godimo ke mantšu a Albi ge a be a bolela a nnoši, ke gore thekniki yeo e dirišitšwego mo ke polelanoši yeo Cohen (1973:196) a e hlalošago ka go re:

A one sided conversation. Two people may be involved, but one person dominates the conversation.

Se se hlalošwago ke gore moanegwa a ka bolela a nnoši goba a na le ba bangwe, empa ba se mo fetole. Serudu (1989:4) le Kreuris (1996:11) bona ba tlaleletša ka gore polelonoši e ntšhetša dikgopolo goba maikutlo a moanegwa kgakala kudu ge a bolelela godimo. Bjale Albi o ntšheditše dikgopolo tša gagwe kgakala moo mmadi le yena a di badilego mabapi le kgotlelelo ya Onika. Ka go realo Albi o laodišetša mmadi ka mathata ao MmaMotšheletšhele a lego go ona, gomme mmadi o mo kwela bohloko a be a itswalanya le Albi. Ge a tšwetša pele go thekga borateori ba, Yelland (1950:175) o re:

It is when a person talks to himself or thinks aloud without consciousness of an audience.

Ka mantšu a mangwe moanegwa ga a na taba le bao ba ka bago kgauswi goba ba ka bago ba mo theeditše. O ntšha sa mafahleng ka go phula polelo. Abrams (1981:289) o re polelonoši e tšweletša maikemišetšo a moanegwa.

Bjale ditaba tša go kgotlelela ga Onika di tšwetšwa kgakala ka polelonoši ya Albi. Kwelobohloko ya Albi go Onika e dira gore mmadi a itswalanye le Onika kudu ka go re ke moanegwa wa go loka.

4.3 KAKARETŠO

Kgaolong ye, go hlalošitšwe semelo sa baanegwathwadi ba padi ya *Lukas Motšheletšhele* go lebeletšwe mehuta ye mebedi ya diphapantšho, e lego diphapantšhotshwanelo le diphapantšhotlaleletšo. Go hlalošitšwe gore diphapantšhotshwanelo di nepiša dikokwane tše di itšego tša moakanyetšo mola tša tlaleletšo di hlaloša ka go široga le gona di tswalanya mmadi le moanegwa.

Ge go hlalošwa semelo sa baanegwathwadi, go latetšwe dintlha tše pedi tša mathomo tša moakanyetšo, e lego motho wa maemo, wa go ba le bofokodi goba wa go hloka bofokodi. Go latetšwe gape lenaneo la tlhalošo ya mongwadi, dipolelo le ditiro tša moanegwa, le dipolelo le ditiro tša baanegwa ba bangwe. Rammala ge a hlaloša semelo sa baanegwa o šomišitše dithekniki tše di latelago: tebelelo, poledišano, nepišo, pheteletšo, khuešo, seka, tlogelo le polelonoši.

Go hlalošitšwe ka fao babadi ba itswalanyago le baanegwathwadi ka gona, ka ge dinepo tša bona di fapana. Go lemogilwe gape gore le ge Moebangedi Motšheletšhele e le moanegwa wa go se loke, empa go na le ditiro tše a di dirago tše di botse tša go amogelwa. Mmadi o kgona go itswalanya le yena ka go ema le seo a se dirago bophelong.

Ge go be go hlalošwa semelo sa Onika, mmadi o be a tloga a ikgweranya le yena kudu ka ge e le moanegwa wa go loka, ebile a hloka bofokodi.

5 KGAOLO YA BOHLANO

5.1 THULAGANYO YA III

5.1.1 Matseno

Mo kgaolong ye go tlo sekasekwa ditiragalo ge di lebane le kalotaba, tšwetšopele, sehloa le tlemollo ya lehuto. Ka ge ditiragalo di šetše di hlalošitšwe peleng, mo kgaolong ye kgopolo ye e ka se hlalošwe ka botlalo. Ka go realo go tla thongwa ka go lebelela tirišo ya ditiragalo ge di lebane le kalotaba.

5.1.2 Ditiragalo tša kalotaba

Ge ba hlalotša ditiragalo tša kalotaba Beckson le Gunz (1960: 4-5) ba re:

Though Critics imply the term action to refer to the succession to events in a play or novel, a distinction may be made between the physical action, consisting of character's internal conflicts or the clash of wills between characters.

Seo se bolelwago mo ke gore ditiragalo tša kalotaba di na le tatelano ye e rilego, gomme tatelano yeo ya ditaba e tšweletšwa ka tsela ya thulano ya baanegwa. Thulano yona e lebane le go loka le go se loke moo go lego gona gare ga baanegwa. Ke ka fao Mojalefa (1995:37) a tšweletšago taba ye pele ka go re:

Ditiragalo tšeo di swantšha mahlakore a mabedi bophelong, e lego botse le bobé.

Se se ra gore ditiragalo di ka lebana le lehlakore la go loka (botse) le lehlakore la go se loka (bobe). Greonewald (1999:20) yena o ruma ka go re ditiragalo tša kalotaba di thulantšha molwantšhwa le molwantšhi gore thulano e be sehloa. Ka mantšu a mangwe tiragalo ye kgolo ya kalotaba ke ya thulano gare ga ditiro tša go loka (tša molwantšhwa) le ditiro tša go se loka (tša molwantšhi) ka ge maatlakgogedi a thoma fao.

Go tla latela tlhalošo ya ditiragalo tša kalotaba ya *Lukas Motšheletšhele*. Ge go yo hlathollwa ditiragalo tša kalotaba ya padi ye go yo latelwa lenaneo le:

- (a) Kakaretšo ya ditiragalo tša kalotaba,
- (b) Thulano ya kalotaba le
- (c) Dithekniki tša kalotaba.

5.1.2.1 Kakaretšo ya ditiragalo tša kalotaba

Ditiragalo tša kalotaba di thoma letlakaleng la boselela go fihla go la masomepedi. Gona mo ke mo mongwadi a thomago go bolela ka Moebangedi Motšheletšhele le ba lapa la gagwe, ba thabile ba diretše ngwana moletlo wa dikolobetšo.

Motšheletšhele o nyaka mothuši wa lapa la gagwe gore a hlokomele ngwana le go mo fegeletša sekolong. Albina o thwetšwe bjalo ka mothuši wa lapa la Motšheletšhele. Lukas o ile go phetha dithuto tša praemari a išwa sekolong se se phagamego sa Seminare.

Mongwadi o tšweletša tiragalo ye nngwe ya ge Moebangedi a thoma kgwebo ya go rekiša dihlaire le lebake, gomme taba ye e kgahlanong le molao. O ruta le Lukas go phuthela mabake le go ngwala maina a dihlaire ka motšhene.

5.1.2.2 Thulano ya kalotaba

Thulano ya kalotaba e thoma go tšwelela ge Moebangedi Motšheletšhele a sa dumele gore Dorothea a ka tla ka lapeng la gagwe mola a imile. Tiragalo ye ke yona e tsošago thulano gare ga Motšheletšhele le Onika. MmaMotšheletšhele o lekile go mo kgala sephethong seo a se tšerego empa a gana. Motšheletšhele o re:

Gape Dorothea o swanetše go tseba gore ka go dira bjalo o itlhapile nna. O tla kgona bjang go tsena ka sefero se sa ka a le bjalo? Nna go tloga bjale nka se kgone go ba le kopano nae. Wena o ka no mo lemoša gore bjalo ka ge a itebadiša ditayo tša ka, a ka no ya fa a go botilego. Fa gona a se ke a gata (letl.20).

Seo Dorthea a se dirilego e bile bohloko go Moebangedi le go Onika, empa sephetho sa Motšheletšhele sa go se dumelele Dorothea go tla ka gae se tsoša thulano gare ga gagwe le Onika. Re kwa ge Onika a re:

Bakeng sa ngwana wa ka, gona mokgalabje o tla ntshwarela. Nka upšane ka ba wa disego. Gona ge ngwana a sa kgalwe ke rena, lefokeng o tla kgalwa ke mang? Dorothea o sentše, ke a tseba, fela ga go senye phoofolo, go senya batho (letl.20).

Polelo ye e laetša go se kwane ga Onika le seo Motšheletšhele a se dirilego Dorothea. Ka mantšu a mangwe Onika o thulana le Moebangedi Motšheletšhele.

5.1.2.3 Dithekniki tša kalotaba

Rammala o dirišitše dithekniki tše pedi e lego poledišano le nepišo go bopa thulano yeo e hlolago maatlakgogedi.

□ **Poledišano**

Thekniki ye e šetše e hlalošitšwe ka botlalo. Rammala o re:

Gape Dorothea o swanetše go tseba gore ka go dira bjalo o itlhapile nna. O tla kgona bjang go tseba ka sefero se sa ka a le bjalo? Nna go tloga bjale nka se kgone go ba le kopano nae, Wena o ka no mo lemoša gore bjalo ka ge a itebadiša ditayo tša ka, a ka no ya fa a go botilego. Fa gona a se ke a gata (letl.20).

Mongwadi mo o šomišitše poledišano go tšweletša maikutlo a baanegwa go seo ba se bolelago. Poledišano ye e laetša go se kwane ga Motšheletšhele le Onika mabapi le Dorothea. Ka go realo mmadi o lemoga dimelo tša Motšheletšhele le Onika ga bonolo. Ka poledišano yeo mmadi o lemošwa sehlogo sa Motšheletšhele seo se dirago gore a hloye Motšheletšhele gomme a rate Onika.

□□ **Nepišo**

Go hlalošitšwe gore nepišo ke ge mongwadi a lebanya moanegwa goba selo go hlaloša moanegwa goba selo seo. Rammala o re:

Bakeng sa ngwana wa ka, gona mokgalabje o tla ntshwarela. Nka upšane ka ba wa disego. Gona ge ngwana a sa kgalwe ke rena, lefokeng o tla kgalwa ke mang? Dorothea o sentše, ke a tseba, fela ga go senye phoofolo, go senya batho (letl.20).

Bjale mongwadi o šomišitše thekniki ya nepišo go laetša gore Moebangedi le Onika ba a thulana. Mantšu a Onika a tloga a laetša gore ga a kwane le seo Moebangedi a se dirago. Bjale mmadi le yena o thoma go lemoga thulano gare ga baanengwa ba babedi ba ka tirišo ya thekniki ye.

Go ka rungwa ka go re thulano ke tiragalo ye bohlokwa ya kalotaba. Ka mantšu a mangwe e tsoša phišego ya mmadi gore a rate go balela pele gore a tsebe pheletšo. Ka fao Rammala o godiša maatlakgogedi ao a hlotšwego ke thulano yeo e tšweletšego mo go kalotaba.

Bjale go yo lekolwa ka fao elemente ya boraro (nako) le ya bone (lefelo) goba yona tikologo di ka dirišwago bjalo ka thekniki go tšwetša pele molaetša wa Rammala.

5.2 TIKOLOGO

Tikologo ya thulaganyo e tlo arolwa ka dikarolo tše pedi, e lego nako le lefelo. Ka fao dikarolo tše di tlo sekasekwa di lebane le thulaganyo go hlagiša tebelelo ya mongwadi.

5.2.1 Nako

Groenewald (1993:20) o hlaloša gore nako ya thulaganyo e fapana le ya diteng ka gore e fiwa mošomo. Ge a hlaloša mošomo wo o fiwago nako, Mojalefa (1997:16) o re e ba diswantšho. Nako e ba seswantšho bjalo ka ge bošego bo fetoga poifo, goba go se loke.

Groenewald (1993:21) o gatelela phapano ya nako ya thulaganyo le ya histori (diteng) ka go tšweletša kgopolo ya kelonako. O hlaloša gore nako ya histori e feta ya thulaganyo ka gore e fela ka pela, mola ya thulaganyo e diegišwa. Maila (1997:102) o hlaloša gore nako ya thulaganyo e arotšwe ka dikarolo tše tharo, e lego (a) nako ya tshwanelo, (b) nako ya atmosfere le (c) nako ya seka goba seswentšho. Mehuta ye ya dinako e tla sekasekwa ge e lebantšwe le *Lukas Motšheletšhele*.

5.2.1.1 Nako ya tshwanelo

Mojalefa (1995:16) o hlaloša gore nako ya tshwanelo ke nako yeo e lego ya tlhago. Go realo ke tshwanelo gore e be gona sengwalong ka ge e laetša baanegwa le ditiro tša bona. Mehlala ya nako ye ya tshwanelo ke mašegogare, bošego le Mokibelo ka gore mohuta wo wa nako ke wa tlhago (tshwanelo).

Bjale go tla lekolwa nako ya tshwanelo ka go tsopola mehlala ye mebedi fela.

- (a) Mebotoro ye e bego e lala e ema mo ga Motšheletšhele *mašegogare* e rwala mekotla ya mabake a a khupeditšwego ka mašotša, tšeo ka moka di be di šetše di le diatleng tša Lukas. Nna

le mohumagadi re be re no bolawa ke go lala re direla baeng ditee tša *bošego* (letl.13).

- (b) E be e le ka sekgalela sa tšatši la *Mokibelo*. Letšatši le be le phadima ka letago la lona ka moka, leratadimeng le letala. Le ge e be e le nakong ya tšatši la selemo, tšatši-la-marenane-wa-pelo tša balemi le badiša, mohlang wo le be le sa fiše ka kudu ka gore moyana wa monola wa pula ya tsheola o be o foka, gomme o timola phišo ya lona (letl.15).

Ge go lekolwa ditsopolwa tše, go lemogwa gore bogolo bja ditiragalo bo dirwa ka nako ya *bošego*. Mongwadi o šomišitše dinako tša tlhago, e lego *mašegogare*, *bošego* le *Mokibelo* bjalo ka nako ya tshwanelo. Mekotla ya mabake e be e rolwa *bošego* e bile e rekišwa *bošego* sephiring.

Gape Rammala o šomišitše nako ya *Mokibelo* e lego nako ya mafelelo a beke yeo Dorothea a rakilwego ka lapeng ka yona. Rammala o šomiša mehuta yeo ya nako ya tshwanelo bjalo ka thekniki ya go godiša poifo ka gobane ditiragalo tšeo di diregilego dinakong tšeo ke tša go se loke

Gape Rammala o tšwela pele go hlaloša nako yeo ya tshwanelo ka go re:

Mesong ya Labohlano la pele la kgwedi ya Desemere wona ngwageng wo wa 1948, pelepele ga ge letšatši le ka hlaba, ke ge bašemane ka kua ntle ba kirikišana le dimeila (matl.31-32).

Nako ye ya mesong ya Labohlano la pele la kgwedi ke yeo Moebangedi Motšheletšhele a ilego go gahlanetša morwa wa gagwe Lukas ge a boa Seminare. Nako ke ya tshwanelo gomme mongwadi o e lebanya le bobbe (go rata bana ba gago ka go ba kgetholla).

5.2.1.2 Nako ya atmosfere

Ge a hlaloša nako ya atmosfere, Mojalefa (1995:16) o re ke nako yeo e tšweletšago khuduego go mmadi. Ke nako yeo e tšhošago ebile ke ya lethabo. Cohen (1993:175) o tšwela pele ka go re:

The moods of literacy work created by the description of settings, by the actions and words of characters, by the tone of an author or the voice through which he speaks.

Rateori yo o bolela gore atmosfere ke khuduego yeo e hlolwago ke ditiragalo ka tsela ya poledišano ya baanegwa mo sengwalong. Abrams (1981:1) o tlaleletša ka go re maikutlo ao mongwadi a a tšweletšago ka tsela ya lethabo, manyami le poifo ka tsela ye:

Atmosphere is the tonality pervading a literary work which foresters in the reader expectations as to the course of events, whether happy or (more commonly) terrifying or disastrous.

Serudu (1989:24) yena o ruma ka go re ke maikutlo ao a tanyago dikwi tša mmadi ge a bala sengwalo.

Go tla tsopolwa mehlala ye mebedi ya nako ya atmosfere mo pading ye ya *Lukas Motšheletšhele*.

- (a) Ka yona nako ye ya *sekgalela*, ke ge ke bile ke feditše go lokiša tša go ja gomme MmaMotšheletšhele a nthometše go yo bitša Moebangedi le mogwera wa gagwe, bao ba bego ba sepelasepela kua kgauswi le lešaka, ba boledišana ka maano le dikeletšo tša go lema wona ngwaga wo. Aowa go thakgetšwe go a segiwa ga go na molato (letl.22).

Mongwadi o dirišitše nako ye ya atmosfere, e lego *sekgalela*, go leka go hlaloša gore ka ga Moebangedi Motšheletšhele le gona go na le boiketlo le lethabo. Go tsoga moya wa lethabo le khutšo go mmadi ge a bala ka ga nako yeo Motšheletšhele a bego a na le mogwera wa gagwe ba thabile ba bile ba logišana maano a tša leago le temo. Rammala o iša pele ka go re:

- (b) Ka morago ga ge moneri le maphodisa ba tlogile, banenyana ba ile ba bona Lukas a etšwa ka ntlong a lla, a leba ka sa ka mafuri, a namile a namelela ka thabenang, a tšama a phumola mahlo ka sakatuku. Mokgalabje yena le ge a be a babja, o ile a no ikakapolla, a tšwela ntle, a botša banenyana a re ba ye magaeng a bobona, ga go mokete *fa*. Taba ye e ile ya makatša banenyana, gomme ya re ka ge a bolela a ga ketše, ba nama ba tloga (letl. 67).

Le ge mo setsopolweng se sa ka godimo nako ya atmosfere e sa tšwelele gabotse, go tla lemogwa gore e be e le *mosegare* ka gore banenyana ba be ba kgopha le go gobola meboto ya ka ga Motšheletšhele, gomme mošomo wo o dirwa mosegare. Go ka thwe nako yeo e tlogetšwe. Ka fao bomoneri le

maphodisa ba etetše Motšheletšhele mosegare. Nako ye e šupa maikutlo a manyami le letšhogo, ka gore moya wo o fokago moo ke wa tlalelo, tlhakatlhakano le tlabego.

5.2.1.3 Nako ya seka / seswantšho

Mojalefa (1995:16) o hlaloša gore nako ya seka e swantšha mahlakore a mabedi, e lego lehlakore la go loka le la go se loke. O re gantši bošego bo emela bobbe gomme mosegare o emela botse. Ge a tiiša se, Lekganyane (1997:85) o re mongwadi wa paditseka o diriša *bošego* bjalo ka seka sa kotsi ka gore gantši bosenyi bo dirwa ka nako ye bjalo ka yeo.

Go tla lekolwa mohuta wa nako ya seka ka go tsopola mohuta o tee.

Mebotoro ye e bego e lala e ema mo ga Motšheletšhele *mašegogare* e rwala mekotla ya mabake a a khupeditšwego ka masaka (letl.13).

Rammala o šomišitše nako ye bjalo ka seka go laetša gore *bošego* bo lebane le go se loke kudu ka gobane tiragalo ye e diregile bošego le gona ke ye mpe, ka go realo nako ye e dirišitšwego, e lego *mašegogare* e lebane le seka sa bobbe go swana le bohodu.

Go tla lemogwa gore ge go sekasekwa nako ya thulaganyo go hlalošitšwe mehuta ye meraro ya nako e lego nako ya tshwanelo, nako ya atmosfere le ya seka bjalo ka dithekniki tša go hlagiša molaetša wa padi ye ya *Lukas Motšheletšhele*.

5.2.2 Lefelo

Go tla lemogwa gore lefelo la thulaganyo le fapana le la diteng ka ge la thulaganyo le fiwa mošomo. Mojalefa (1995:9) o tiišetša phapano yeo ka go re mafelo a diteng a laetša histori mola a thulaganyo a fetoga diswantšho goba dika. O iša pele ka go re mafelo a lebantšhwa le moko wa ditaba gore a fetoge diswantšho, bjalo ka ge sethokgwa se ka emela bobbe gomme motse wa emela botse.

Maila (1997:112) o iša pele go hlaloša gore mafelo a arotšwe ka dikarolo tše tharo, e lego (a) lefelo la tshwanelo, (b) lefelo la atmosfere le (c) lefelo la seswantšho. Bjale mafelo ao a tlo ahlaahlwa ge a lebane le padi ya Rammala, *Lukas Motšheletšhele*.

5.2.2.1 Lefelo la tshwanelo

Yelland le ba bangwe (1983:14) ba bolela gore lefelo la tshwanelo ke lefelo la nnete leo ditiragalo tša kanagelo di diregago go lona. Lekganyane (1997:85) o tlaša ka go re mafelo a tshwanelo ke a tlhago gape a lebane le tiragalo yeo e hlalošwago mo pading.

Go tla tsopolwa mehlala ya lefelo la tshwanelo:

- (a) *Motse wa MmaMotšheletšhele* ke wo mogolo, o lepelela godingwana ga thabana, fa go lego dintlwana tše ntši ka mafuri. Lapa lona le ka fase ga thabana gotee le lešaka (letl.7).
- (b) *Ka kerekeng* maina a be a roropa, ka ga boLukas le ka ga boLina go be go kibelwa. Kua mebotwaneng go be go kganya *L & L*, goba

tšenang ka lerato le ka thabo, bana ba ratane.
Bašemane ka kua mokgotheng ba bolawa ke
garafo, go dirwa mekgotha. Maswika a be a
šetše a hlomilwe dikhoneng! (letl.66).

Go gatelelwa gore lefelo le swanetše go ba gona ka gore ditiragalo di
swanetše di direge lefelong le le itšego. Motse wa Morena Motšheletšhele o
hlalošwa bjalo ka lefelo la tshwanelo ka gobane ke moo ditiragalo tše bjalo
ka go rekiša mabake le dihlare di diregago go lona.

Rammala gape o tšweletša kereke bjalo ka lefelo la tshwanelo ka gobane e
le lefelo le bohlokwa leo mmadi a swanetšego go le tseba, ka ge
Moebangedi Motšheletšhele a be a ruta phuthego ka gona. Go lemogwa
gore lefelo le ga le godiše maatlakgogedi ka ge go se na le ditiragalo tšeo di
hlolago thulano; ke la go phuthologa ka lethabo.

Mongwadi o dirišitše mafelo a a tlhago bjalo ka thekniki ya go hlaloša
bohlokwa bja ona gore molaetša wa gagwe o bonagale gabotse. Ka go
realo mohola wa mafelo a ke go tšweletša ditiragalo gore mmadi a lemoge
moko wa ditaba ka ona.

5.2.2.2 Lefelo la atmosfere

Ge a hlaloša kgopolo ye, Cohen (1973:173) o re ke mokgwa goba tsela yeo
mongwadi a e tšweletšago e le lefelo la go dira gore go be le maikutlo le
khuduego. Mojalefa (1993:17) o tlaleletša seo ka go re lefelo e ka ba la go
tšhoša, la lethabo, manyami goba le lešoko. Ka go realo mohuta wo wa
lefelo o lebane le khuduego ya mmadi. Ke ka fao Fowler (1973:14) a
tššetšago taba yeo ka go re:

It is often created by the viewing of ordinary events from an usual angle, giving them an air of mystery.

Go gatelelwa gore khuduego e ka tšweletšwa ka mokgwa wa sephiri gore e lebane le maatlakgogedi.

Mo pading ya *Lukas Motšheletšhele* go yo tsopolwa mehlala ye mebedi go kgonthišiša lefelo la atmosfere.

(a) Ka kerekeng maina a be a roropa, ka ga boLukas le ka ga boLina go be go kibelwa (letl.66).

(b) Go hlagile kotsi ka kua ga Moebangedi Motšheletšhele. Lukas Motšheletšhele ga a sa phela. O hweditšwe a iphegile mohlareng, ka morago ga ntlo yabo (letl.70).

Ka kerekeng go roropa le go duduetswa maina a banyalani. Tiragalo ye e tšweletša maikutlo a lethabo go phuthego gammogo le batswading ba Lukas le Lina. Ba thabetše lenyalo la bana, bjale lefelo le kerekeng le tšweletša atmosfere ya lethabo.

Tiragalo ya go iphega ga Lukas Motšheletšhele e tliša maikhutlo a manyami, poifo le letšhogo. Batho ba tšhošwa ke seo Lukas a se dirilego gomme ba tlelwa ke poifo ye kgolo. Gape ba tlelwa ke manyami mabapi le seo se diregilego. Bjale ka ga Moebangedi Motšheletšhele e ba lefelo leo le tlišago atmosfere ya letšhogo, le manyami ka kotsi (lehu) yeo e diregilego.

Mongwadi o dirišitše mafelo a bjalo ka thekniki ya go godiša atmosfere ya lethabo le bošula. Phuthego le malapa a mabedi a thabišwa ke lenyalo la bana ba bona, mola ka lehlakoreng le lengwe go ile gwa tsoga manyami ka lebaka la kotsi yeo e hlagetšego lapa la Moebangedi Motšheletšhele ka ge Lukas a iphegile.

5.2.2.3 Lefelo la seka/seswantšho

Thobakgale (1997:80) o hlaloša gore lefelo la seka ke leo le swantšhago ditiragalo tšeo di diregago go lona. Ge ditiragalo tšeo di diregago moo e le tše botse, lefelo leo le emela go loka, gomme ge e le tše mpe, le emela go se loke. Ge a kgonthiša seo, Mojalefa (1995:17) o re lefelo leo baanegwa ba kanegelo ba phelago go lona, le fetoga seswantšho. Ge a ruma taba ye, Lekganyane (1997:85) o re gantši mongwadi wa paditseka o šomiša sethokgwa bjalo ka seka sa kotsi.

Go yo lekolwa lefelo la seka mo pading ya *Lukas Motšheletšhele* ka go tsopola mehlala ye mene:

- (a) Ge re fihla *Ledibung*, dikereke di be di tšwele gomme motse ka moka o tletše ka lapeng la Motšheletšhele (letl.7).
- (b) *Kerekeng* gona Motšheletšhele o be a beakantšhitše senna (letl.35).
- (c) Mebotoro ye e bego e lala e ema mo *ga* Motšheletšhele mašegogare e rwala mekotla ya mabake a a khupeditšwego ka mašotša, tšeo ka moka di be di šetše di le diatleng tša Lukas (letl.13).

(d) Le gona ka *kua* mengwakwaneng ya go bolokela, Lukas o ile a fela a išwa go beakanya diphahlo, gomme setlaela sa ba sa lemoga gore fa e lego dišegong tša dijo ke fa; a nama a gakalela pele ka mošomo (letl.11).

Ka lapeng la Motšheletšhele le kerekeng ke mafelo ao a lebanego le botse ka gore go be go na le mokete wa dikolobetšo tša ngwana le dipeakanyetšo tša lenyalo. Ka go realo mafelo a mabedi ao a fetola mafelo a go ba mafelo a diswantšho. Mafelo ao a swantšhwa le go loka ka gobane go direga ditiragalo tše botse tša lethabo.

Ga Motšheletšhele le ka mengwakwaneng gona ke mafelo a mabe ka gobane go diragala ditiragalo tše mpe tša go rwalwa mabake ka bontši. Ditiragalo tše ke tše mpe gomme di fetola mafelo a diswantšho tše di sego tša loka, ke go re ke mafelo a mabe.

Mongwadi o dirišitše mafelo a; lapeng la Motšheletšhele le kerekeng bjalo ka seka sa botse mola ka lehlakoreng le lengwe ga Motšheletšhele le mengwakwana di dirišitšwe bjalo ka thekniki yeo e lebanego le go se loke, go gatelela moko wa ditaba.

5.2.3 Kakaretšo

Go tla lemogwa go re tikologo ya thulaganyo e na le dikarolwana tše pedi, e lego nako le lefelo. Nako ya thulaganyo yona e fiwa mošomo wo o rilego, e ka ba wa seswantšho. Bošego bo ka fetoga poifo.

Gape nako e arotšwe ka nako ya tshwanelo, nako ya atmosfere le nako ya seka. Go hlalošitšwe gape gore lefelo le lona le fiwa mošomo wa go ba

seswantšho bjalo ka ge sethokgwa se ka emela bobbe. Bjalo ka nako, lefelo le lona le arotšwe ka dikarolwana tše tharo, e lego lefelo la tshwanelo, lefelo la atmosfere le lefelo la seka.

5.3 TŠWETŠOPELE

5.3.1 Matseno

Serudu (1989:52) o hlaloša kgopolo ye ya tšwetšopele ka go re:

Mo dingwalong lentšu le tšwetšopele le šupa go tšwela pele ga ditiragalo. Le dirišwa kudu mo tshekatshekong ya padi, kanegelokopana le papadi.

Seo se hlalošwago mo ke gore tšwetšopele e lebane le ditiragalo tšeo di tšweletšwago ka morago ga kalotaba. Ge a tiiša seo Mojalefa (1995:17) o re kgopolo ye e lebane le moo ditaba tšela tša go tšweletšwa go kalotaba, bjale di tšwetšwago pele. Lazarus le Smith (1983:71) ba thekga taba ye ka go re:

In any rising action, the tension in a scene arises from the conflict or prospective conflict between a character and various obstacles.

Mo go hlalošwa gore tšwetšopele e theilwe godimo ga dithulano magareng ga baanegwa le mabaka ao ba ikhwetšago ba le go ona. Holman le Herman (1986:192) ba hlaloša gore tšona dithulano tšeo di bohlokwa mo dikanegelong ka gore ke motheo wo mogolo wa kanegelo. Ge a ruma taba ye ya tšwetšopele, Mojalefa (1997:14) o re thulano e dira gore mmadi a rate go balela pele le pele go rata go tseba mafelelo a ditaba. Ke ka fao

Groenewald (1993:21) le yena a hlatselago ka gore mošomo wo mogolo wa tšwetšopele ke go godiša maatlakgogedi ao a dirago gore moko wa ditaba o bonale gabotse ge mmadi a bala sengwalo.

Bjale ge go sekasekwa tšwetšopele ya padi ye ya *Lukas Motšheletšhele* go tla latelwa lenaneo le:

- (a) Kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele le
- (b) Tlhalošo le tirišo ya dithekniki.

5.3.2 Kakaretšo ya diteng tša tšwetšopele

Tšwetšopele ya *Lukas Motšheletšhele* e thoma mo letlakaleng la masomapeditee go fihla letlakaleng la masomenneseswai. Ka morago ga gore Motšheletšhele a rake Dorothea ka lapeng, go ile gwa thoma go se be le lethabo ka ga Moebangedi Motšheletšhele.

Bana ba gagwe ba ile ba mo ngwalela lengwalo kgahlanong le seo a se dirilego, e lego go raka Dorothea ka lapeng. MmaMotšheletšhele le yena o tlabja ke ge monna wa gagwe a rekiša mabake le dihlare. Taba ye le yona e godiša go se phedišane gabotse ga lapa la Motšheletšhele.

Taba ya lengwalo la bana ba Moebangedi e tsoša thulano ka gare ga Motšheletšhele moo a ilego a be a tšea sephetho sa gore a iše morwa wa gagwe dithutong tša maemo a godimo go feta a bana ba bangwe.

Lukas o senya tšhelete ya Motšheletšhele kua Seminare. O kgopela tšhelete ye ntši kudu. Onika o lemoša Moebangedi taba ye empa ga a mo theeletše. Moebangedi o thoma go felelwa ke lehumo ka ge bjale Lukas a rekišetša ka potleng ya gagwe. Taba ye e thoma go tshwenya Motšheletšhele dikgopolo.

Bophelo bja lapa la Motšheletšhele ga bo sa kgahliša ka gore ga go lethabo ka lapeng, kudu ka ge go se na le poledišano ye botse. Kua Seminare Lukas le yena ga a sa latela melao ya sekolo, o tsoša dikgaruru kgahlanong le taolo ya Seminare. Mookamedi wa Seminare o ile a be a phetha ka go mo raka Seminare, a be a ngwalela Motšheletšhele lengwalo go mo tsebiša taba ye.

Ge go lekolwa tšwetšopele go lemogwa gore e na le dithulano tše di seelago. Bjale go yo lekolwa dithulano tše

5.3.3 Tihalošo le tirišo ya dithekniki

Go yo lekolwa ka fao Rammala a dirišitšego dithekniki ka gona go godiša dithulano tše di hwetšwago mo go tšwetšopele, e lego thulano ya Motšheletšhele le Dorothea, Onika ka boyena, Motšheletšhele le bana ba gagwe, Motšheletšhele ka boyena, Motšheletšhele le Onika, le Lukas le mookamedi wa Seminare.

Bjale go tla latela kahlaahlo ya dithulano ka botlalo.

5.3.3.1 Motšheletšhele le Dorothea

Go tla ka gae ga Dorothea mola a imile go tsoša thulano go Moebangedi. Go leatša gore Motšheletšhele ga a dumele tiragalo ye ke ka gobane o raka Dorothea ka gae. Mongwadi o hlaloša ka go re:

Ge a bolela bjalo ke ge a šetše a lahlela diporogwana tša morwedi wa gagwe ka legopong la sephumamagapu a re: Eya mo o šometšego gona (letl.23).

Go bonala Moebangedi a le kgahlanong le maitshwaro a Dorothea. Tiragalo ye ya go ima le go tla ga Dorothea ka gae, e befediša Moebangedi ebile e tsoša thulano ka lapeng la gagwe.

Mongwadi o dirišitše dithekniki tše pedi, e lego nepišo le poledišano.

Nepišo

Rammala o re:

Ge a bolela bjalo ke ge a šetše a lahlela diporogwana tša morwedi wa gagwe ka legopong la sephumamagapu a re: Eya mo o šometšego gona (letl.23).

Mo setsopolweng se sa ka godimo go tšwelela thekniki ya nepišo yeo go thwego ke ge mongwadi a hlalošetša mmadi seo yena a se bonego goba a se tsebago. Bjale Rammala o hlaloša ditaba tša go rakwa ga Dorothea ka lapeng ka leihlo la mongwadi gore a lemoge thulano yeo e lego gona magareng a Motšheletšhele le morwedi wa gagwe.

Poledišano

Rammala ge a bolela le Dorothea o re:

Eya mo o šometšego gona (letl.23).

Poledišano ke thekniki yeo e utollelago mmadi maikutlo a mmoledi. Ka go realo polelo ya Moebangedi ge a e ra Dorothea a re: 'Eya mo o bego o šomela gona', e bontšha gore Moebangedi o kgahlanong le seo Dorothea a se dirilego. Ka go realo mmadi o lemoga thulano gare ga batho ba babedi ba.

5.3.3.2 Onika ka boyena

Taba ya go rakwa ga Dorothea bjalo ka mpša ka lapeng e tshwenya Onika ka pelong. O kwešwa bohloko ke go bona monna wa gagwe a hloka lešoko ngwaneng wa bona, a mo raka mola ngwana a sa tsebe gore o tla ya kae ge a rakwa, ke motswadi wa gagwe ka gabo?

Rammala o re:

Le ge MmaMotšheletšhele pelo e ile ya nama ya senyega, fela o ile a no holofela ditshepišo tša Kgolotha, a nama a bofa sekopodi a tsena ka ngwakwaneng wa mollo a lla ka pelo, a llela ngwana wa gagwe a ikhomotša ka la go re: Maatla a phalwa ke boleta (letl.24).

Rammala o dirišitše thekniki e tee fela, e lego ya nepišo go bontšha thulano yeo e lego gona ka go Onika. Mongwadi o hlalošetša mmadi ka seo a se bonago e bile a se tsebago. O nepiša thulano yeo e lego ka gare ga Onika ge a hlaloša gore o ile a senyega pelo, a e ra gore o ile a nyama a be a lla a llela Dorothea ngwana wa bona. Ka go realo mmadi o kgona go lemoga go se loke ga Moebangedi le ka moo ditiro tša gagwe di tsošago thulano go Onika ka gona.

5.3.3.3 Motšheletšhele le bana ba gagwe ntle le Lukas. Domitori, Verita, Dorothea, Aletta le Phoebe

Ka morago ga go rakwa ga Dorothea ka lapeng, bana ba Moebangedi ba ile ba kwa bohloko moo ba ilego ba be ba ngwala lengwalo la mohlakanelwa. Lengwalo leo le be le laodiša ka moo ba kwelego bohloko le go hloka lerato ga motswadi wa bona. Gape ba utolotše gore ba ka mo senyetša leina le mošomo ka go mmege go ba molao mabapi le kgwebo ya lebake le dihlare.

Dithekniiki tšeo di dirišitšwego mo lengwalong leo ke poledišano le nepišo.

Poledišano

Rammala o re:

- (a) Re kwele ka dipelo tše dibohloko, ka fao, ka go sa ganeletše bodumedi bjola bja go tšofala, o rakilego ngwana wa borena ka lapeng bjalo ka ge e ke ga se ngwana wa gago. A re go botše gore taba ye ga e bontšhe lerato lela la Jesu, leo o hlwago o botša batho ka lona ka diSontaga; e kae tebalelo yela ya masome a a šupago ge a balwa ga šupa? (letl.28).
- (b) Le gona kua kerekeng, ge re be re sano go hlompha bjalo ka ge o re godišitše, re be re ka no go rakiša ka gore o phela ka go rekiša patše le dihlare; gape le dikgagara o a laola re dutše re go lebeletše, gomme ga go na bohatse bjo bo ka fetago bjo bo ka fiwago ke rena (letl.28).

Mo poledišanong ye ya bana ba Motšheletšhele, mmadi o kgona go lemoga gore ba thulana le motswadi wa bona mabapi le seo a se dirilego yo mongwe wa bona. Mongwadi o utolla maikutlo ao ba lego go ona, gomme ke ao a laetšago pefelo le manyami. Bana ba laodiša ka bohloko go hloka lerato ga Moebangedi Motšheletšhele. Ka go realo ba ikwa ba nyamišwa ke maitshwaro a gagwe. Ba befedišwa gape ke ge a raka Dorothea ka gae gabo, gomme ba tšea sephetho sa go mmege go ba molao, kudu ka gore o rekiša le lebake.

□ **Nepišo**

Go ya ka tlhalošo ya nepišo, mongwadi a hlalošetša mmadi se yena a se bonego e le bohlokwa:

Moebangedi gona bjalo ga a sa ja di theogela.
Mola a fapanago le Dorothea gomme bana ka moka ba mo emela ka dinao, o namile o fereka ne moyeng (letl.40).

Mongwadi o dirišitše thekniki ya nepišo go hlalošetša mmadi ka thulano ya Moebangedi le bana ba gagwe. O laodišetša mmadi ka seo Moebangedi a se dirago ka lapeng gomme se mo thulanya le bana. Ka thekniki ya nepišo mongwadi o nepiša thulano ya bona ka lengwalo leo ka go lona go tšwelelago pefelo le manyami a bana ba gagwe.

5.3.3.4 Moebangedi Motšheletšhele ka boyena

Motšheletšhele o thulana le dikgopolo tša gagwe mabapi le lengwalo leo bana ba mo ngwaletšego lona. O tshwenywa kudu ke ge bana ba re ba ka mmege go ba molao gore o gweba ka dihlare le lebake, gomme a

senyegelwe ke mošomo. Taba ye ke yona e mo tshwenyago moyeng. Ditaba tšeo di hlalošwa ka thekniki ya nepišo.

□ **Nepišo**

Rammala o re:

Taba ye kgolo ye e namile e mo tshwentše ke ge bana ba mmotša gore ka baka la go rekiša lebake, a ka senyegelwa ke leina le mošomo, gape le kgolegong a ka ya. Taba ye e mo hlokiša boroko. Ga a robale (letl.40).

Ditaba tše di hlalošwa ke mongwadi ka nama ka go diriša thekniki ya nepišo yeo a laetšago gore Moebangedi Motšheletšhele o na le thulano ka boyena. Ka nepišo mmadi o kgona go lemoga thulano yeo e lego gona go Moebangedi. O tshwenywa ke ge bana ba re ba tla mo senya leina gomme taba ye ga e mo robatše, e tsoša thulano ka go yena.

5.3.3.5 Moebangedi Motšheletšhele le Onika

Thulano ye nngwe gape yeo e tšwelelago magareng ga Moebangedi le Onika e tšweletšwa ke ge Onika a lemoša Moebangedi gore Lukas o senya tšhelete ge a le Seminare. O kgopela tšhelete ye ntši kudu yeo ba se nago le tsebo ya gore o e iša kae.

Thulano ye e tšwelela ge Onika a bolela le Albi a re:

Beke ye ya go feta ke ge a ntswalela molomo ka yona. E le ge ke mmotša gore Seminare se sa Lukas lehono gona se tla re phuma. A gakala

Motšheletšhele a nthetologela a re: Ke gore ga o na lerato la therešo mola ngwaneng yola. Ge o be o na le lerato o be o ka se fele pelo (letl.45).

Poledišano ye ya Onika le Albi e utolla thulano yeo e lego gare ga Onika le Moebangedi Motšheletšhele. Go dirišitšwe poledišano gare ga molwantšhi, Onika le moanegwathuši, Albi. Ka yona go godišwa bošoro le go se loke ga Motšheletšhele. Bjale Onika o palelwa ke go itshwara ebile o tshwela bohloko go Albi gore a imologe kgatelelong yeo a lego go yona ka lebaka la maitshwaro a Moebangedi. Thulano ye e tloga e na le maatla ka gore e gare ga molwantšhi le molwantšhwa.

5.3.3.6 Lukas le Mookamedi wa Seminare

Lukas ge a le Seminare o thoma go tsoša mpherefere le bana ba sekolo. Ga a latele melao ya Seminare. Ge Mookamedi a mo kgalema ga a kgalemege. Ka mantšu a mangwe o tshela molao wa Seminare. Bjale Mookamedi o tšere sephetho sa go mo raka Seminare.

Thulano ya Lukas le Mookamedi wa Seminare e hlatselwa ke poledišano ye:

- (a) Bjalo ka ge morwa wa gago Lukas Motšheletšhele a humanwe go ba yo mongwe wa bana ba ba tsošitšego moferefere mo Seminare ya rena, gape bjale ka ge yena Lukas Motšheletšhele yo a bolelwago a ile a ngangabala a gana diphepetšo tša Mookamedi wa Seminare ya rena gammogo le lekgotla la barutiši; tseba gore lekgotla la babuši ba

Seminare le rerile le bile le phethile ka mokgwa wo (letl.47).

O iša pele ka polelo ya gagwe ge a re:

- (b) Bana bao ba tla laelwa go tšwa ka dikgoro tša Seminare ye, go tloga ka lona letšatši le la 20 kgwedi ya Okotobere, ngwageng, wa 1952 (letl.47).

Thekniki ye e šomišitšwego ke poledišano. Mookamedi wa Seminare ke yena a hlalošago thulano ya gagwe le Lukas ka lengwalong leo a le ngwaletšego Moebangedi Motšheletšhele. Ka poledišano ye, mmadi o thoma go lemoga gore Lukas o thulane le Mookamedi wa Seminare. Taba ye le yona e ile ya tshwenya Motšheletšhele kudu moyeng. Thulano ye ya mookamedi wa Seminare la Lukas ga ena maatla ka ge e le gare ga baanegwa ba tlaleletšo fela.

5.3.3.7 Kakaretšo

Go ka rungwa ka gore thulano ke tiragalo ye bohlokwa kudu go padi. Ke yona e dirago gore mmadi a be le phišegelo ya go balela pele. Mongwadi o godiša maatlakgogedi ao a laetšwago ke dithulano tše di lego go tšwetšopele ka go latelana. Go dirišitšwe dithulano gammogo le dithekniki tše di tšweleditšego maatlakgogedi go mmadi.

5.4 SEHLOA

5.4.1 Matseno

Sehloa ke kokwane ya boraro ya thulaganyo ya sengwalo, gomme Groenewald (1999:22) o hlaloša lereo le ka go re:

Sehloa ke moo maatlakgogedi a felelago gona ka lebaka leo go ka thwe sehloa ke magomo goba mafelelo a thulano, ke maemo ao khuduego le maikutlo ao a molwantšhwa le molwantšhi ba tšeago sephetho go ona.

Mo go hlalošwa gore mathata ga a sa fetela pele, a felela fao ka gore ke kgato yeo maikemišetšo a tšewago gona. BoBrooks (1975:3) ba tšwetša tlhalošo ye pele ka go re:

Climax is the point at which the forces greatest reach their moment of greatest concentration, the moment at which, as it develops subsequently, the apparently dominant force becomes the subordinates.

Seo se hlalošwago ke gore dikgakgano tšela di bego di direga go tšwetšopele, bjalo di fihla mafelelong. Ka go realo sehloa ke mafelelo a tšwetšopele. Ge a tlaleletša taba ye, Serudu (1989:41) o re sehloa ke makgaolakgang ka ge ka morago ga sona go sa hlwe go na le thulano goba phapano. Mathata a a rarollwa. Ke ka fao le Lawson (1965:259) a rumago ka go re:

The Climax is that point in a play at which the action reaches its culmination, most critical stage in its development after which the tension is relaxed and unrelieved.

Ka mantšu a mangwe sebakwa se a lemogwa le mofenyi o a tsebega. Ge go ka hlokomelwa ditlhalošo tša borateori ba ka mo godimo, go tla lemogwa gore ba gatelela taba e tee ya gore sehloa se lebane le ge dikgagano tša ka pukung di fihla seremong le gore morago ga sehloa ga go sa na le dithulano tše dingwe. Ke go re maatlakgogedi a fihla mafelelong.

Bjale sehloa sa padi ye ya *Lukas Motšheletšhele* se tla sekasekwa ka go latela lenaneo le:

- (a) Kakaretšo ya diteng tša sehloa le
- (b) Tirišo ya dithekniki tša sehloa.

5.4.2 Kakaretšo ya diteng tša sehloa

Go šetše go hlalošitšwe gore sehloa ke thulano ya mafelelo ya tšwetšopele. Bjale mo pading ya *Lukas Motšheletšhele* ditiragalo tša sehloa di thoma mo letlakaleng la masometshelašupa go fihla go la masometshelasenyane, gomme ditiragalo tša ntshe di akaretšwa ka tsela ye:

Ka morago ga ge Lukas a rakilwe Seminare, o ile a tšhabela lekgarebe le bana ba gagwe. Go fihleng gae Ledibung a ratana le Lina ba be ba beakanya lenyalo.

BoMoneri ba lemoga mathaitshai a Lukas, gomme ba ya ga Motšheletšhele go rarolla ditaba tše, le gore lenyalo la Lukas le emišwe ka ge e se la

maleba. Taba ye ke yona e tsošitšego thulano go Lukas, Moebangedi gammogo le boMoneri. Ka go realo thulano ye ya mafelelo e lebane le lenyalo la Lukas Motšheletšhele.

Go tšweletša thulano ye ya sehloa mongwadi o re:

- (a) Seo banenyana ba se bonego ge baeng ba etšwa ka ntlong, e bile ge Moneri Nylenberg a kgaphanya diatla gomme le ge ba be ba sa kwešiše se a bego a se bolela, banenyana ba kwele ge Moneri a re: *dit kan nie gebeur nie; glad nie* (letl.67).
- (b) Banenyana ba ile ba bona Lukas a etšwa ka ntlong a lla a leba ka sa ka mafuri, a namile a namelela ka thabaneng, a tšama a iphumola mahlo ka sakatuku (letl.67).

Mo ditsopolweng tše go ra go re go bile le dipolelo tšeo di huduilego maikutlo a baboledišane ba, e lego, Motšheletšhele, Moneri le Lukas. Go thwe Moneri o phankganya diatla mola Lukas yena a be a lla.

Ka Moebangedi Motšheletšhele, mongwadi o re:

Mokgalabje yena le ge a be a babja, o ile a no ikakapolla, a tšwela ntle; a botša banenyana a re ba ye magaeng a bobona, ga go na mokete fa (letl.67).

Ge go ka tsinkelwa ditsopolwa tše tša ka godimo, go foka lefetla la thulano gare ga baanegwa. Rammala o tšweletša thulano yeo ka dithekniki tše nne, e lego tlogelo, tebelelo, seka le polelontši (*multilingualism*).

5.4.3 Tirišo ya dithekniki tša sehloa

Go yo lekolwa ka fao Rammala a dirišitšego dithekniki tše di boletšwego ka gona go godiša dithulano tše di hwetšwago mo go sehloa.

□ Tlogelo

Rammala ga a hlagiše mantšu a baanegwa poledišanong ya bona, empa o hlaloša ge Moneri a tšwele ka ngwakong a phankganya diatla. Ke go re mmadi o inaganela go re ka go phankganya diatla go ra go re Moneri o be a bolela ka pefelo. Ke ka fao Serudu(1989:51) a gatelelago gore tlogelo ke ge mongwadi a tlogela lentšu goba lefoko. Ka thekniki ya tlogelo mongwadi o dira gore mmadi a bale go ya pele go re a hwetše nnete ya taba.

□ Tebelelo

Thekniki yeo e šomišitšwego gape ke tebelelo yeo Abrams (1981:142) a e hlalošago ka go re:

Point of view signifies the way a story gets told the mode or perspective established by the author by means of which the reader is presented with the character, actions, setting and events which constitute the narrative in a work of fiction.

Mo go hlalošwa gore tebelelo ke lehlakore leo taba ya kanegelo e laodišwago ka lona. Ditaba tšeo di laodišwa ka leina la mongwadi ka ge e le yena a tsebago tšeo. Serudu (1989:44) o tlaleletša ka go re mongwadi o tšweletša ditiro, baanegwa le tikologo tšeo di bopago tswalano ya baanegwa, e lego dimelo tša bona.

Mongwadi o re:

- (a) Seo banenyana ba se bonego ge baeng ba etšwa ka ntlong, e bile ge Moneri Nylenberg a kgaphanya diatla gomme le ge ba be ba sa kwešiše se a bego a se bolela, banenyana ba kwele ge Moneri a re: *dit kan nie gebeur nie; glad nie* (letl.67).
- (b) Banenyana ba ile ba bona Lukas a etšwa ka ntlong a leba ka sa ka mafuri, a namile a namelela ka thabaneng, a tšama a iphumola mahlo ka sakatuku (letl.67).

Ge go ka hlokomelwa ditsopolwa tše pedi tša ka godimo, go tla lemogwa gore mongwadi o tseba ditaba kudu ka gore o laodiša ditaba tša ge Moneri Nylenberg a bolela ka go kgaphanya diatla mola ka thokong ye nngwe Lukas a lla a lebile thabaneng. Taba yeo e laodišwago ke mongwadi mmadi o a e amogela ka ge a dumela gore ke therešo. Ditaba tšeo tša nnete di laodišwago ke mongwadi, di lebane le kgohlano ye kgolo. Ka go realo mmadi o lemoga thulano yeo e lego gona mo sehloeng.

□ **Seka**

Serudu (1989:40) o hlaloša gore seka ke sehlophantšu goba sekafoko sa polelo ye e itšego, seo tlhalošo ya sona e sa amanego le popego ya sona. Ditaba tšeo di oketšwa ke Harris (1992:398) ge a re:

A symbol is anything that through convention, resemblance, is recognized as representing or standing for a second thing.

Seo se gatelelwago mo ke gore seka ke seswantšho sa selo goba tiragalo yeo mongwadi a ipopelago yona go anega ditaba tša gagwe. Ka go šomiša thekniki ya seka mmadi o kgona ga bona selo seo goba tiragalo yeo ka leihlo la moya ge a bala sengwalo.

Mongwadi o re:

Seo banenyana ba se bonago ge baeng ba etšwa ka ntlong, e bile ge Moneri Nylenberg a kgaphanya diatla gomme le ge ba be ba sa kwišiše se a bego a se bolela, banenyana ba kwele ge Moneri a re: *Dit kan nie gebeur nie glad nie* (letl.67).

Tiragalo ye le yona e utollela mmadi seo mongwadi a ratago go se tšweletša go yena. Go phankganya diatla ke seka sa go se kwane.

Ka leihlo la moya, mmadi o kgona go kwa le go bona seo se bego se dirwa ke baanegwa ba. Mmadi o a tseba gore gantši ge motho a bolela ka go phankganya matsogo a ka be a omana, gomme ke ka fao a lemogago thulano magareng ga baeng le Moebangedi Motšheletšhele. Ka go realo

mongwadi o dirišitše thekniki ye go godiša thulano yeo e nepišago sehloa. Thulano ye e gare ga Molwantšhwa le boMoneri gomme yona ga e na le maatla empa e godiša go se kwane ga batho ba.

□ **Polelontši**

Thekniki ye nngwe gape yeo mongwadi a e dirišitšego ke polelontši yeo e amago maleme a mangwe a šele polelong ya mongwadi. Bjale mongwadi o dirišitše polelo ya Sekgowa(Afrikaans) go godiša thulano yeo e lego gona ka pukung ye ya *Lukas Motšheletšhele*.

Ka go diriša polelontši go laetša gore ka nnete ditiro tša Moebangedi Motšheletšhele di tloga di le tše mpe, mo e lego gore o thulana le boMoneri baruti ba Makgowa. Thulano ye ya gare ga molwantšhwa le boMoneri ga e na le maatla empa e godiša thulano yeo e lego go sehloa.

Sehloa se hlalošitšwe ge se lebane le thulano ya mafelelo ya tšwetšopele. Go tšwela pele go akareditšwe ditiragalo tša sehloa gomme gwa hlalošwa le tirišo ya dithekniki. Go lemogilwe gore Rammala o dirišitše dithekniki tše nne, e lego tlogelo, tebelelo, seka le polelontši go tšweletša thulaganyo ya ditiragalo tša sehloa. Seo se lemogilwego ke gore mohola wa dithekniki tšeo mongwadi a di dirišitšego mo go sehloa ke go se godiša.

5.5 TLEMOLLO YA LEHUTO

5.5.1 Matseno

Tlemollahuto ke kokwane ya mafelelo ya thulaganyo (Mojalefa,1995:25). Ka mantšu a mangwe karolo ye ke fao ditaba di rarologago gona. Lebaka (1999:152) o katološa tlhalošo ye ka go re ke tiragalo ya mafelelo fao go

fedišwago ditaba tša kanegelo. Ge a kgonthiša taba yeo, Wales (1989:114) o no re:

Denouement is a metaphorical term in a titerery criticism refering to the resolution of a plot of a play or novel.

Rateori yo o gatelela gore tlemollahuto e lebane le go tlišwa mafelelong ga ditaba goba dithulano tša thulaganyo ya sengwalo. Fowler (1991:580) yena o tlaleletša polelo ye ka go re ke magomo a dithulano goba diphapano. Serudu (1989:25) o fo re ke tharollo ya kgakgano ye e lego go padi, papadi goba kanegelokopana. Ge a hlatsela seo, Brook (1975:88) o dio re tlemolahuto ke:

The untying of the plot; the final resolution of the compliation of the plot. It sometimes, but not always concide with climax.

Seo se bolelwago mo ke gore tlemollahuto ke sephetho. Ke moo selepe se remago gona gomme molato wa tšwa ka kgoro. Gape tlemollahuto e gwerane le sehloa; ga di amologane kudu. Ke ka fao Mojalefa (1993:192) a rumago ka go re tlemollahuto:

Ke mo ditaba di rungwago ntshe, fao go ka rerwago poelano goba tseletšano.

Mojalefa le yena o bolela gore tlemolahuto e nepiša mafelelo a bothata. Ke ka tsela yeo go ka thwego mo mafelelong a ditaba tše ka moka go buša moya wa poelano le wa tseletšano. Ke go re mongwadi o utollela mmadi sephiri goba pheletšo ya baanegwathwadi. Moo tlemollong ya lehuto mmadi

o lemoga molaetša wa mongwadi ka seo a se tšweletšago mo mafelelong a dithulano.

Bjale tlemolo ya lehuto ya padi ye ya Rammala e tla a hlaahlwa ka go latela lenaneo le:

- (a) Kakaretšo ya diteng tša tlamollo ya lehuto le
- (b) Tirišo ya dithekniki tša tlamollo ya lehuto.

5.5.2 Kakaretšo ya diteng tša tlamollo ya lehuto

Lehuto la padi ya *Lukas Motšhaletšhele* le thoma go hunologa letlakaleng la masomešupa go fihla go la masomešupatharo.

Ka morago ga ge boMoneri Nylenberg ba se no kgalema le go emiša lenyalo la Lukas ka Mokibelo, Lukas o kwele bohloko a be a tsoga a iphega mohlareng a hlokofala, e le Lamorena. Mokgalabje Motšheletšhele le yena, ka go bona tšeo, a kgangwa ke pelo le yena a hlokofala. Ka mantšu a mangwe go hlokofala ga moebangedi le Lukas go lebane le mafelelo a dithulano tša padi ye.

Bjale go yo lekolwa ka fao Rammala a rulagantšego ditiragalo tša padi ye ka dithekniki tše di rilego go laetša masetlapelo ao a lebanego le tlemollahuto.

- (a) Go hlagile kotsi ka kua ga Moebangedi Motšheletšhele. *Lukas Motšheletšhele* ga a sa phela. O hweditšwe a iphegile mohlareng, ka morago ga ntlo ya bo (letl.70).

(b) Ngaka ge e kgopelwa go yo leka tlhakodišo, e filo boa e kgaphanya diatla e bile e šišinya le hlogo, e re o betilwe ke pelo (letl.71).

(c) Go ena le gore ba lemogwe ba ka upšane ba kgetha lehu la maitirelo. KALATŠANE GA E LAPE, MOHLA E LAPA KE LEHU (letl.73).

Mongwadi o tlemolla lehuto ka go laodiša ka lehu la Moebangedi Motšheletšhele le morwa wa gagwe Lukas. Mmadi o thoma go lemoga gore mediro ye mebe ga e na mohola goba moputso, kudu ka ge Moebangedi a dirile ditiro tše mpe a se boelwe ke selo gomme a ba a hlokofala.

Go yo lebelelwa ka fao Rammala a dirišitšego dithekniki ka gona ge a ruma ditaba tše tša *Lukas Motšheletšhele*

5.5.3 Tirišo ya dithekniki tša tlemollo ya lehuto

Ge a tlemolla lehuto la padi ye ya *Lukas Motšheletšhele*, Rammala o dirišitše dithekniki tše nne, e lego poledišano, nepišo, seema le tlogelo.

□ Poledišano

Go šetše go hlalošitšwe pele gore poledišano ke thekniki yeo mongwadi a e šomišago go nepiša ditaba ka baanegwa, mongwadi le ge e le molaodiši. Ditaba di amogelwa e le nnete ka ge di tlišwa ke bao ba di tsebago go feta ba bangwe.

Morena Kgapšane o botša phuthego o re:

Go hlagile kotsi ka kua ga Moebangedi Motšheletšhele. Lukas Motšheletšhele ga a sa phela. O hweditšwe a iphegile mohlareng, ka morago ga ntlo yabo (letl.70).

Poledišano ya Mna Kgapšane le phuthago mabapi le lehu la Motšheletšhele le Lukas e utolla seo mongwadi a ratago go se hlagiša go mmadi. Mongwadi o tlemolla lehuto ka go dira go re Lukas le Moebangedi Motšheletšhele ba hlokofale gore mmadi a lemoge morero wa gagwe wa gore motho ge a dira tša go se loke ka nako go ka hlolega masetlapelo. Maikutlo a manyami a thoma go bonala go mmoledi le phuthago, ka gona mmadi le yena o lemoga gore ge Motšheletšhele a hlokofetše go ra gore ke mafelelo a ditaba. Ka mantšu a mangwe mongwadi o dirišitše thekniki ye ya poledišano go nepiša ditaba tša tlemollo ya lehuto.

Ka poledišano ye mmadi o thoma go lemoga maikemišetšo a mongwadi ge a tlemolla lehuto. Mongwadi o dirišitše thekniki ya poledišano gore ditaba di tlišwe ke moanegwa go mmadi, taba e le go nepiša tlemollahuto. Ke gore mongwadi o tlemolla lehuto ka thekniki ya poledišano ya Kgapšane le phuthago.

Baanegwa bao ba boledišanago, e lego Mna Kgapšane le phuthago ba kwa bohloko ka seo se diregilego ka ga Motšheletšhele. Le ge go le bjalo ke sephetho seo se lego mo go tlemollahuto.

□ **Nepišo**

Go hlalošitšwe gore nepišo ke ge mongwadi a hlalošetša mmadi ka fao a bonago ditaba di le ka gona. Mongwadi a ka nepiša ditaba tša gagwe ka moanegwa yo mongwe. Bjalo ka ge a re:

Bontši bja batho bo be bo hlomolwa pelo ke go bona dinkhu tše pedi di etšwa ka ntlong e tee; motho le morwa ba etetšana, ba lebile lebitleng (matl.71-72).

Ditiragalo tše tša masetlapelo di hlalošwa ke mongwadi ka gore ke yena a tsebago ditaba go feta ba bangwe. Rammala o nepiša ditaba tša tlemollo ya lehuto ka go hlaloša Motšheletšhele a hlokofetše le morwa wa gagwe Lukas, e bile ba bolokwa go tee. Mongwadi o dirišitše nepišo gape ge a hlaloša gore Lukas o hlokofetše ka go ikgama mola Moebangedi a hlokofetše ka baka la go kgangwa ke pelo. Ka tlhalošo ye ya mongwadi, mmadi o thoma go lemoga gore lehuto la padi ye le a tlemologa, ke gore ditaba di fihlile mafelelong. Mongwadi o nepiša lehu la Moebangedi go tlemolla lehuto, ka fao mmadi o kgona go lemoga nepo ya mongwadi.

□ **Seema**

Holman (1936:421) o hlaloša seema ka go re ke:

A sentence or phrase which briefly and strikingly expresses some recognised truth or shrewd observation about practical life and which has been preserved by oral traditional, though it may be preserved and transmitted in written literature as well.

Go bolelwa gore seema ke lefoko goba sekafoko leo le šomišwago go tšweletša tlhalošo ka polelo ye e utamilego. Ge a tlaleletša polelo ya Holman, Beckson (1960:175) o bolela gore ke polelo yeo e sego ya tlwaelega ya go somišwa ge go eletšwa batho ka tša bophelo. Ke ka fao Serudu (1989:41) a rumago ka go re:

Ke mmolelwana wa go nepagala wo o tebilego le gona o tšweletšago kgonthe ye e sa tekemego.

Tabakgolo ka seema ke gore se rwele thuto le molaetša wa bohlokwa go batho. Go tla hlokomelwa setsopolwa se se latelago.

Go ena le gore ba lemogwe, ba ka upšane ba kgethe lehu go fihla le go lehu la maitirelo.
KALATŠANE GA E LAPE, MOHLA E LAPA KE LEHU (letl.73).

Ge go ka hlokomelwa setsopolwa se sa ka mo godimo, go na le seema seo se rego kalatšane ga e lape, mohla e lapa ke lehu. Polelo ye e dirišitšwego mo ke yeo e utamilego. Mongwadi o bolela ka kalatšane ge a rata go bolela ka boradia bja Lukas le Moebangedi Motšheletšhele. Mmadi o kgona go lemoga gore ge go thwe kalatšane go nepišwa mang, ke gore go nepišwa Moebangedi Motšheletšhele le Lukas ka ge ba phela bophelo bja boradia.

Ka thekniki ye mongwadi o kgonne go tlemolla lehuto ka go laetša go re motho yo a phelago ka boradia o feletša a wetše masetlapelong. Ke ka fao dikalatšane tše pedi tše, e lego Lukas le Motšheletšhele ba feletšego ba hlokofetše. Mongwadi o šomišitše seema go tlemolla lehuto la padi ye ya Rammala.

□ **Tlogelo**

Go šetše go hlalošitšwe gore tlogelo ke ge lefoko goba polelwana e tlogelwa. Bjale go yo lekolwa ka fao mongwadi a tlogelago ditaba goba ditiragalo tše dingwe gore mmadi a inyakele tšona. Ka go dira bjalo Mojalefa

(1996:69) o hlaloša gore mongwadi o diriša thekniki ya tlogelo go godiša maatlakgogedi.

Rammala o re:

Go ena le gore ba lemogwe, ba ka upšane ba
kgethe lehu go fihla le go lehu la maitirelo.
KALATŠANE GA E LAPE, MOHLA E LAPA KE
LEHU (letl.73).

Mongwadi o šomišitše thekniki ye ya tlogelo mo go tlemollahuto ka go tlogela tiragalo ya bophelo bja Onika ka morago ga lehu la morwa wa gagwe le Moebangedi Motšheletšhele. Mongwadi o dira se ka maikemišetšo a gore mmadi a re go makala a be a inyakele gore pheletšo e ka ba efe. Le ge go le bjalo mmadi o fetša ka gore Onika o šala e le mofenyi ka gore selepe se remile, badirakgopo ba wele, ke gore ba fentšwe. Bjale go inyakela tshedimošo ya tša bophelo bja Onika ga mmadi go hlola maatlakgogedi.

Go akareditšwe ka gore tlemollahuto ke go rarologa ga ditaba tša thulaganyo. Ke moo ditaba di rungwago gona gomme bothata bja rarollwa gore molaetša o tšweletšwe. Go boletšwe ka kakaretšo ya diteng tša tlemollo ya lehuto le dithekniki tšeo Rammala a di dirišitšego e lego poledišano, nepišo, seema le tlogelo. Go gateletšwe gore dithekniki tšeo di na le mošomo wo o rilego, e lego wa go godiša masetlapelo mo mafelelong a padi ye. Ka gona mmadi o lemoga gore baetapele ba swanetše go dira toka, e sego moo mediro ya bona ye mebe e feletša e ba wetša mathateng, bjalo ka Moebangedi Motšheletšhele.

5.6 KAKARETŠOMOKA

Mo kgaolong ye, go hlalošitšwe ditiragalo tša kalotaba ya *Lukas Motšheletšhele*. Ditiragalo tšeo di na le tatelano ye e rilego, gomme mošomo wa tšona ke go thulantšha baanegwa. Go hlalošitšwe gore ditiragalo tšeo di emetše mahlakore a mabedi mo bophelong, e lego botse le bobbe. Mo go kakaretšo ya ditiragalo tša kalotaba go lemogilwe gore mongwadi o šomišitše thekniki tše pedi, e lego poledišano le nepišo.

Mabapi le tikologo, go boletšwe gore e arotšwe ka dikarolo tše pedi, e lego nako le felo. Nako e arotšwe ka dikarolwana tše tharo, tšona ke nako ya tshwanelo, nako ya atmosfere le nako ya seka. Ge go a hlaahlwa lefelo go lemogilwe gore le na le dikarolwana tše bjalo ka lefelo la tshwanelo, lefelo la atmosfere le lefelo la seka.

Go hlalošitšwe tšwetšopele le kakaretšo ya ditiragalo tša yona. Go hlokometšwe le dithekniki tšeo di dirišitšwego ke mongwadi ge a hlagiša tšwetšopele. Sehloa se hlalošitšwe, gwa be gwa akaretšwa ditiragalo gammogo le dithniki tša gona bjalo ka tlogelo, tebelelo le seka. Tlemollo ya lehuto e ahlaahlilwe gammogo le tirišo ya dithekniki tša tlemollo ya lehuto, e lego poledišano, nepišo, seema le tlogelo.

6 KGAOLO YA BOSELELA

6.1 THUMO

6.1.1 Matseno

Mo kgaolong ye go tla akaretšwa dikgaolo tša tshekatsheko ye ya *Lukas Motšheletšhele*, ka go thoma ka kgaolo ya mathomo go fihla ka kgaolo ya bohloano.

6.2 KGAOLO YA PELE

Mo kgaolong ya mathomo go hlalošitšwe gore Rammala ke mongwadi wa bokgoni bja go ngwala kanegelo ya masetlapelo ge a rulaganya padi ye ya *Lukas Motšheletšhele*. Go hweditšwe gape gore Rammala o ngwadile dipuku tše dingwe, bjalo ka *Rangwane ke go paletše* (1971) le *Mabosabosana*, (ga e na ngwaga wa kgatišo). Ka go realo Rammala ke mongwadi yo bohlokwa dingwalong tša Sepedi.

Borateori bao ba sekasekilego padi ya *Lukas Motšheletšhele* ke Dona, M.O. (1994) le Groenewald, P.S. (1995). Le ge ba sekasekile padi ye, ditshekatsheko tša bona ga se tša tsenelela. Dona o hlaloša kudu ka bosadi dingwalong tša Sepedi mola Groenewald a hlalošitše ka boripana gore *Lukas Motšheletšhele* ke padi ya masetlapelo ka ge moanegwa e le motho wa maemo a godimo, wa bofokodi le gona o ya fase. Groenewald o laeditše le gore mmadi o itswalanya le moanegwa yo bjalo. Gape o akareditše phapano gare ga phatose le masetlapelo. Ka fao nyakišišo e bone bohlokwa bja go tšwetša pele nyakišišo ya padi ye ka ge basekaseki bao ba dirile phatišišo ya go se tsenelele ya go nepiša sebopego sa padi ye.

Mo nyakišišong ya *Lukas Motšheletšhele* go kgethilwe mmotlolo wa nyakišišo wa go bitšwa naratholotši. Mokgwa wo wona o ama go hlaloša le

go hlatholla sebopego sa *Lukas Motšheletšhele*. Go kgethilwe mekgwa ye mebedi, e lego go hlaloša le go hlatholla mareo le dikgopolo tšeo di nepišago tshekatsheko ya matlalo a mabedi fela a padi ye, e lego diteng le thulaganyo.

Dikgopolo tša go swana le diteng, thulaganyo, mongwalelo, masetlapelo le phatose di hlalošitšwe go ya ka borateori ba go fapana. Godimo ga moo go hlalošitšwe gore diteng ke letlalo la mathomo la sengwalo, leo le tlemaganywago ke sererwa. Sererwa sona go thwe ke taba yeo e rerwago goba e bolelwago sengwalong. Thulaganyo yona ke letlalo la bobedi la sengwalo la go kgokaganywa ke moko wa ditaba. Go hlalošitšwe gore mo go thulaganyo moko wa ditaba ke tabakgolo ya sengwalo, mola mongwalelo wona o no hlalošwa ka boripana gore ke letlalo la boraro la sengwalo.

Ge go hlalošwa masetlapelo, go thwilwe ke mohuta wa sengwalo seo se bolelago ka ditiragalo tša go hlomola pelo le go tšhoša. Phatose yona ke sengwalo sa go tsoša maikutlo a boletšana, kwelobohloko goba manyami a magolo go mmadi. Go hlalošitšwe gore phatose ke tiragalo yeo e tlišago manyami, gape moanegwa wa phatose o welwa ke mabošula kudu go feta wa masetlapelo. *Lukas Motšheletšhele* e sekasekilwe bjalo ka kanegelo ya masetlapelo, e sego ya phatose ka gobane e na le diponagalo tša masetlapelo.

6.3 KGAOLO YA BOBEDI

Kgaolo ya bobedi e hlaloša diteng tša padi ya *Lukas Motšheletšhele*. Ge diteng di lekolwa go boletšwe gore baanegwa ba arotšwe ka dihlopha tše pedi, e lego baanegwagolo le baanegwanyane. Baanegwagolo le bona ba arogantšwe ka mongangiši le mongangišwa. Go na le moo baanegwa ba ba amanago gona. Kamano ya baanegwa e sekasekilwe go lebeletšwe

lenaneo la tebanyo, bokgontšhi, boganetši, bothuši le bothušegi. Go lemogilwe gore bothuši bja mongangiši e ba boganetši bja mongangišwa.

Ditiragalo tšona di na le mehuta ye meraro, e lego ditiragalotshwanelo, ditiragalotebanyo le ditiragalotlaleletšo. Go lemogilwe gore mehuta ye mebedi ya mathomo ya ditiragalo e bohlokwa kudu ka gore e lebane le tabakgolo ya padi ya *Lukas Motšheletšhele*. Ditiragalotshwanelo di na le ditiragalo tša mathomo, tša gare le tša bofelo. Ditiragalotebanyo tšona di lebane le moanegwa, nako le lefelo gomme di laolwa ke sererwa. Ka ditiragalotlaleletšo go utolotšwe gore ditiragalo tša go tlaleletša ditiragalokgolo, ke go re le ge di se gona kanegelo e tla no kwagala. Go na le mehuta ya nako, bjalo ka nako ye e itšego, nako ya ditiragalo le nako ya leago. Mabapi le lefelo go hlalošitšwe kudu ka mehuta ya lefelo, e lego lefelo le le itšego le lefelo la ditiragalo fela ge go sekasekwa *Lukas Motšheletšhele*.

6.4 KGAOLO YA BORARO

Mo kgaolong ye go hlalošitšwe ge thulaganyo e tlo arolwa ka dikgaolo tše tharo ka lebaka la bogolo bja ditaba tša yona. Ka go realo thulaganyo e arotšwe ka kgaolo ya boraro, e lego thulaganyo ya I, Kgaolo ya bone e lego thulaganyo ya II le thulaganyo ya III, e lego kgaolo ya bohloano. Ka gona mo go thulaganyo ya I go hlalošitšwe dikgopolo tše bohlokwa tša thulaganyo, e lego moko wa ditaba, moakanyetšo, thaetlele le dikokwane tša thulaganyo.

Moko wa ditaba o hlalošitšwe ge e le thuto yeo mongwadi a ratago go ruta babadi mabapi le taba ye e itšego mo bophelong. Go lebeletšwe phapano gare ga sererwa le moko wa ditaba. Sererwa se tlemaganya ditaba tša diteng gore e be kgopana e tee mola moko wa ditaba wona o swaraganya dithekniki tša thulaganyo gore di lebane. Go hlalošitšwe gore sererwa se dirišwa mabapi le histori mola moko wa ditaba o lebane le thulaganyo.

Kgopolo ya moakanyetšo e tsinketšwe gomme e tšerwe bjalo ka motheo wa kanegelo. Go lemogilwe gore ka moakanyetšo go hlopšha mehuta ya go fapana ya dingwalo. Semelo sa baanegwa le sona se lemogwa gabotse ka lebaka la moakanyetšo. Gape baanegwathwadi ba *Lukas Motšheletšhele* ba hlalošitšwe go ya ka mahlakore a mabedi a moakanyetšo.

Thaetlele e hlalošitšwe ge e le leina la puku bjalo ka *Lukas Motšheletšhele*, gomme e lemoša babadi ka seo sengwalo se tlogo bolela ka sona. Ka mantšu a mangwe e thuša go hlaloša diteng tša sengwalo. Go hlalošitšwe gore thaetlele e tšweletša sererwa, e hlaloša moko wa ditaba le go hlagiša maikutlo ao a rilego go mmadi. Go laeditšwe gape mehuta ya dithaetlele bjalo ka tša Victoria tša direkto tše kopana, tša sererwa le tša moko wa ditaba. Ke ka fao *Lukas Motšheletšhele* e hlophetšwego sehlopheng sa thaetlele ya go lebana le sererwa, ka ge ditiragalo tša gona di nepiša sererwa.

Ge go tšwelwa pele go hlalošitšwe dikokwane tša thulaganyo, e lego kalotaba, tšwetšopele, goba matseno a kanegelo. Go hlalošitšwe gore mo go kalotaba go na le dikarolwana tša go swana le baanegwa, ditiragalo, nako le lefelo, gomme di fiwa mešomo. Go hlalošitšwe gore thulano e hlohleletša mmadi go balela pele. Thulano e hlolega ge go bapetšwa botse le bobbe, maatla le bofokodi, lethabo le manyami gore go be le maatlakgogedi. Maatlakgogedi a hlalošitšwe ge a lebane le phišego ya mmadi gore a balele pele. Gantši maatlakgogedi a lebane le sererwa le diteng le tšeo mmadi a sa di tsebego, e lego morero goba moko wa ditaba.

Baanegwa le bona ba hlalošitšwe, gomme ba arotšwe ka dikarolo tše pedi, e lego baanegwathwadi le baanegwathuši. Go hlalošitšwe gore baanegwathwadi ke molwantšhi le molwantšhwa. Baanegwathuši ke baanegwanyane, ba na le tebanyo ya baanegwathwadi. Go gateletšwe

mešomo ya baanegwathuši, e lego go hlaloša semelo sa moanegwathwadi, go tiiša tlemollo ya kgogedi gape le go hlaloša tlemollo ya lehuto.

6.5 KGAOLO YA BONE

Kgaolo ya bone e lebane le thulaganyo ya II. Kgaolong ye go gateletšwe baanegwa, ke gore molwantšhwa le molwantšhi, godimo ga moo gwa hlokomelwa mehuta ye mebedi ya diphapantšho, e lego diphapantšhotshwanelo le diphapantšhotlaleletšo. Go hlalošitšwe gore diphapantšhotshwanelo di hlatholla semelo sa moanegwa thwii ka go nepiša dikokwane tše pedi tša moakanyetšo, e lego motho wa maemo a godimo goba wa maemo a fase le motho wa go ba le bofokodi goba wa go hloka bofokodi. Diphapantšhotlaleletšo tšona go thwe di tlaletša diphapantšhotshwanelo. Tšona di hlaloša semelo sa moanegwa ka go široga.

Moko wa ditaba le moakanyetšo di hlalošitšwe kudu ka ge di laola semelo sa baanegwa. Moko wa ditaba wa *Lukas Motšheletšhele* o hlalošitšwe gomme go lemogilwe gore ditiragalo tše mpe goba tša masetlapelo di wela motho wa maemo a godimo, e lego Moebangedi Motšheletšhele. Gape go ya ka moakanyetšo wa padi ye, Moebangedi o na le bofokodi empa mafelelong o kwelwa bohloko.

Go hlalošitšwe gore diphapantšho tša semelo sa molwantšhwa le molwantšhi di lebane le dipolelo le ditiro tša mongwadi, dipolelo le ditiro tša baanegwa gammogo le dipolelo le ditiro tša baanegwa bao ba lego pading ya *Lukas Motšheletšhele*.

Go hlokometšwe le dithekniki tšeo Rammala a di dirišitšego ge a hlaloša semelo sa Moebangedi Motšheletšhele, gomme tšona ke tebelelo, nepišo, tekolapejana, potšišoretoriki, motifi, boipoeletšo, phapantšho le poledišano.

Moebangedi Motšheletšhele bjalo ka molwantšhwa o hlalošitšwe e le motho wa go ba le bofokodi ka dithekniki tše nne, e lego nepišo, tekolapejana, poledišano le tebelelo. Diphapantšhotlaleletšo le tšona di ahlaahlilwe ka go latela lenaneo la dikokwane tša go sola bokgopo, thuto le leruo. Semelo sa Moebangedi se hlalošitšwe ka go tsopola mehlala go tšwa pading ya *Lukas Motšheletšhele*. Gape go dirišitšwe dithekniki tša nepišo, potšišorethoriki le poledišano go lekola semelo seo sa Moebangedi.

Semelo sa Onika le sona se sekasekilwe go ya ka lenaneo la moakanyetšo la go re molwantšhi ke wa maemo a godimo le wa go hloka bofokodi. Go sa latetšwe lenaneo la dipolelo le ditiro tša mongwadi, dipolelo le ditiro tša molwantšhi le molwantšhwa le dipolelo le ditiro tša baanegwa ba bangwe. Dithekniki tšeo di dirišitšwego le tšona di tsinketšwe. Tšona ke tebelelo, poledišano, nepišo le poledišano.

Diphapantšhotlaleletšo le tšona di hlalošitšwe go ya ka semelo sa Onika. Ke gore molwantšhi ke motho wa go se laetše bofokodi le gore ke wa leago le botho. Ge go be go hlalošwa semelo sa molwantšhi go tsopotšwe ditsopolwa go tšwa pading ye ya *Lukas Motšheletšhele*. Ge go be go hlalošwa semelo sa molwantšhi go tsopotšwe ditsopolwa go tšwa pading ye ya *Lukas Motšheletšhele*. Ka go laetša mehlala ya seo ka ditsopolwa go lemogilwe gore mongwadi o dirišitše dithekniki tše; nepišo, pheteletšo, tebelelo, seka, poleditšano, le polelonoši.

6.6 KGAOLO YA BOHLANO

Kgaolo ya bohlano e nepiša thulaganyo ya III. Mo kgaolong ye go sekasekilwe ditiragalo tša kalotaba, tikologo, tšwetšopele, sehloa le tlemollo ya lehuto. Go hlalošitšwe gape tirišo ya dithekniki tša dikgopolo tšeo di boletšwego ka godimo.

Go hlalošitšwe gore ditiragalo di swantšha mahlakore a mabedi a bophelo, e lego lehlakore la go loka le lehlakore la go se loke. Mošomo wa ditiragalo ke go thulanya molwantšhi le molwantšhwa ka ge go na le yo a dirago tše botse le yo a dirago tše mpe.

Mabapi le ditiragalo tša kalotaba go hlalošitšwe gore di thulanya molwantšhwa le molwantšhi, gomme thulano ye e hlola maatlakgogedi go mmadi.

Mo go *Lukas Motšheletšhele* go lemogilwe gore Moebangedi Motšheletšhele o thulana le Onika mabapi le go rakwa ga Dorothea ka lapeng. Motšheletšhele ga a eletšege ge go thwe a se rake ngwana empa a mo kgalemele. Tiragalo ye e tshwentše Onika kudu, gape e tsošitše thulano gare ga bana ba moebangedi le yena Motšheletšhele.

Tikologo e hlalošitšwe ge e arotšwe ka dikarolo tše pedi, e lego nako le lefelo. Nako ke lebaka leo ditiragalo di diregago go lona. Gape nako e arotšwe ka nako ya tshwanelo, ya atmosfere, le ya seka. Go hlalošitšwe gore dinako tše di tšweletša khuduego le maikutlo moyeng wa mmadi.

Go hlalošitšwe gore go tšwetšopele ke moo ditaba di thatafalago go ya pele gomme go na le dithulano tše di tlišago maatlakgogedi go mmadi. Dikgokagano tša ditiragalo tša tšwetšopele di iša sehloeng gomme moko wa ditaba o tšwelela gabotse.

Sehloa sona se hlalošitšwe ka gore ke moo dithulano tša tšwetšopele di fihlago mafelelong. Go lemogilwe gore sehloa se lebane le thulano ye kgolo ya mafelelo ka ge e le morumo wa dithulano tša baanegwa. Sehloa sa *Lukas Motšheletšhele* se bonala ge Moneri Nylenberg a eletša Moebangedi Motšheletšhele le Lukas go emiša lenyalo la boradia. Tiragalo ye e tsošitše thulano ye kgolo kudu ya sehloa.

Go hlalošitšwe gape gore tlemollahuto ke kokwane ya mafelelo ya thulaganyo. Tlamollo ya lehuto la *Lukas Motšheletšhele* e tšwelela ge Lukas le Moebangedi Motšheletšhele ba hlokofala ka morago ga go lemoga gore boradia bja bona bo utolotšwe. Go lemogilwe gore go na le dithekniki tše nne, e lego poledišano, nepišo, seema le tlogelo gomme di lebane le go godišwa ga masetlapelo. Mabapi le tšwetšopele, go dirišitšwe dithekniki tša nepišo, poledišano le tebelelo, gomme tšona di tšweletša phišegalo go mmadi. Ke gore mmadi o lemoga ka fao ditaba tša tšwetšopele di golelago pele ka gona.

Dithekniki tše di dirišitšwego ge go hlalošwa sehloa ke tlogelo, tebelelo le seka. Mohola wa dithekniki tše ke go godiša sehloa le go tšweletša thulaganyo ya ditiragalo tša sehloa. Ge e le dithekniki tša tlemollahuto tšona ke poledišano, nepišo, seema le tlogelo. Go lemogilwe gore mohola wa dithekniki tše ke go godiša masetlapelo a padi ye ya *Lukas Motšheletšhele*.

7 BIBLIOKRAFI

A SENGWALO SA MATHOMO

1. Rammala, M.M. 1963. *Lukas Motšheletšhele* Pretoria: J.L. Van Schaik.

B DINGWALO TŠA TLALELETŠO

1. Abrams, M.H. 1981. *A Glossary of Literacy Terms*. New York: Rinechart and Winston.
2. Andrew, C. 1995. *The Major Film Theories* New York: Oxford University Press.
3. Bal, M. 1980. *Narratology. Introduction to theory of Narrative*. Toronto: University of Toronto.
4. Baldick, C. 1990. *The Concise. Oxford Dictionary of Literary Terms*. New York: Oxford: University Press.
5. Beckson, K. & Ganz, A. 1960. *A Reader's Guide to Literary Terms*. London: Themes and Hudson.
6. Beckson, K. & Gunz, A. 1995. *A Reader's Guide to Literary Terms*. New York: The Loveday Press.
7. Brooks, C. Purse, J.J. & Warren, R.P. 1975. *An Approach to Literature*. Engle Wood Cliffs: Prentice Hall Inc.
8. Caserio, R.J.L. 1979. *Plot Story and the Novel*. Princeton. New Jersey: Princeton University Press.
9. Chatman, S.E. 1978. *Story and Discourse*. Itacha and London: Cornell University Press.
10. Cohen, B.B. 1973. *Writing About Literature*. Glenview Illinois: Scott Foresman and Company.
11. Conradi, P.J.1984. *Hoe om 'n Drama te ontleed*. Pretoria: Academia.
12. Cuddon. J.A.1976. *A Dictionary of Literary Terms and Theory*. Oxford: Blackwell Publishers..

13. Culler, J. 1972. *Structuralist Poetics*. Itacha, New York: Cornell University Press.
14. Da Silva, T.J. 1991. *Elsevier's International Dictionary of Literature and Grammar*. Amsterdam: Elsevier Publishers.
15. Dautzenberg, J.A. 1980. *De logiese ophout van de verhaalt teorie Denhaar samanhang met die genreleer*. *Forum der letteren*: Vol. 242-250
16. De Kock, L. 1987. *Only Study Guide for English 203*. Pretoria: UNISA.
17. Dona, M.O. 1994. *Bosadi dingwalong tša Sesotho sa Lebowa*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
18. Fowler, R.A. 1973. *A Dictionary of Modern Critical Terms*. New York: Routledge & Kegan Paul.
19. Fowler, A. 1982. *Kinds of Literatures*. Oxford: Clarendon Press.
20. Ginnete, G. 1980. *Narrative Discourse*. Oxford: Basil Blackwell.
21. Groblers, G.M.M. 1986. *Time order in three Novels of O.K. Matsepe. The Story behind the Text: Doctorate Thesis*. Pretoria: UNISA.
22. Groenewald, P.S. 1993. *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 3*. Pretoria: Via Afrika.
23. Groenewald, P.S. 1999. *Letsogo la molao. 'n Stilistiese analise van 'n Protateks*. *South Africa Journal of African Languages*. Vol. 20 CJ.
24. Heese, M. & Lawton 1993. *The New Owl Critic. An Introduction to Literary Criticism*. Cape Town: Nasou Publishers. (1938)
25. Holman, G.H. 1960. *A handbook of Literature*: New York: The Bobbs Merrill Company Inc.
26. Holman, G.H. & Harmon, W. 1972: *A handbook to Literature*. London: Macmillan Publishing Co.
27. Jean-Charles 1988. *Dictionary of Literary Terms and Literary theory*. Cambridge, U.S.A: Basil Black well Inc.
28. Kekana, M.A. 1984. *Nonyana ya Tokologo*. Johannesburg: Educum.
29. Kekana, M.J. 2000. *Moelelwa: Padinyana ya boitshwaro*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.

30. Kreuris, A. le Smith, W. 1996. *Tiragatšo. Pukukgalollo ya Baithuti*. Pretoria: Van Schaik Publishers.
31. Lawton, J.H 1965. *Theory and Technigue of Play writing*. New York: Hill and Wang.
32. Lazarus, A. & Smith, H.W. 1971. *A Glossary of Literature and Comparison Illinois: Urbana*.
33. Lebaka, K.J. 1999. *Magokgo ya lethabo: Kanegelo ya Sepedi*, (M.A). Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
34. Lekganyane, E.M. 1997. *Noto -ya-masogana: Padi ya Boitshwaro*. (M.A.). Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
35. Lotman J.M. 1968. *Liktsii P.O. Strukural No: Poelike Providence*. Rhode Island: Brown University Press
36. Luwaca, N. 1989. *There Xhosa Novels-A Comparative Study*. University of Stellenbosch.
37. Machiu, J.Z.O. 1994. *Nnete fela. Northern Sotho Detective Story: A Critical Evaluation*. Pretoria: University of Vista.
38. Magapa, N.I. 1997. *Papetšo ya dikanegelotseka tša Lebopa*. (M.A). Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
39. Maibelo, J.R. et.al. 1991. *Direto tše nne*. Rundberg: Vivlia Publishers & Book Sellers.
40. Maila, R.A. 1995. *Tshetsheko ya A mo swina ngwanana Thakana*. (M.A). Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
41. Makgamatha, P.M. 1990. *The nature of Prose Narrative in Northern Sotho*. Thesis (D. Litt.) Pretoria: University of South Afrika.
42. Makopo, S.A. 1989. *Pukuntšu Woodeboek: Noord Sotho-Afrikaans, Afrikaans-Noord Sotho*: Pretoria Van Schaik.
43. Mampho. E.E. 1999. *Mamogobo: Mongwadi wa padisetšo ya mathomo* (M.A.) Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
44. Mampuru, D.M. 1986. *A Critical Assessment of Lenong la Gauta as Detective Novel (story)*. South African Journal of African Languages. Volume 6. (4): 149-210.

45. Margraff, M.M. 1994. *The moral Story in Zulu. (1930-1955).* (M.A.). Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
46. Matlala, W.T. 1953. *Molato Mpeng.* Pretoria: Union Books.
47. Masola, I.S. & Kgatla, P.M. 1993. *Makonatšhohle.* Pietermaritzberg: Shutte & Shooter.
48. Mohlala, M.J 1994. *Tshekatsheko ya Di sa re šaletše monaganong.* (M.A.). Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
49. Mojalefa, M.J. 1993. *Tshekatsheko ya Sebilwane Bjalo ka Thetokanegelo.* (M.A.) Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
50. Mojalefa, M.J. 1995. *Pego ye e beakantšwego ya Nyakišišo ya Makxotlho (Lekgothoane).* (Doctorate). Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
51. Mojalefa, M.J. 1995. *Ntlhahle ya pele (B.A.) Sepedi 102.* Pretoria:Yunibesithi ya Pretoria.
52. Murry, F.M. 1996. *The problem of style.* London: Oxford University Press.
53. Nkadimeng, A.P. 1985. *Mafato a kgoale.* Pretoria: J.L. Van Schaik
54. Nkadimeng, H.M. 1984. *Bana ba mpa ba a jana.* Pretoria: Van Schaik.
55. Phala, R.S.1999. *Thellenyane Datlabolela: Tiragatšo ya Boitshwaro.* (M.A.) Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
56. Potter, D.J.L. 1967. *The Context of Literature Written in English.* Cape Town: Maskew Miller Longman Publishers.
57. Pretorius, W.J. le Stewart 1983. *Teaching Africa Literature: A Theoretical and Methodological Introduction.* Pretoria: UNISA.
58. Prince, G. 1987. *A Dictionary of Narratology.* Lincoln & London: University of Nebraska Press
59. Ramaila, E.M. 1951. *Molomatsebe.* Pretoria: J.L. Van Schaik.
60. Rammala, M.M. (No date of publication), *Mabosabosane.* Pretoria: Union Books
61. Rammala, M.M. 1971. *Rangwane ke go Paletše.* Pretoria: J.L. Van Schaik.
62. Ratlabala, S. & Bopape, M. 1968. *Ithute Direto.* Pretoria: Van Schaik
63. Rimmon- Kenan, S. 1983. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics.* London and Yew York: Methven.

64. Senyatsi, P.C. 1953. *Molomatsebe*. Pretoria: J.L. Van Schaik.
65. Serudu, S.M. 1989. *The Novels of O.K. Matsepe: A literary Study*. Pretoria: UNISA.
66. Serudu, S.M. 1992. *Koketšatsebo*. Pretoria: De Jager-Haum.
67. Shipley, J.T. 1979. *Dictionary of World Literary Terms, Forms, Techniques, Criticism*. London: Allen & Company.
68. Sirayi, G.T. 1989. *The Xhosa Novel*: University of South Africa.
69. Stein, J. 1973. *The Random House Dictionary of English Language*: New York: Random House.
70. Sirayi, J. 1991. *Making Shapely Fiction*. New York: Norton & Company.
71. Strachan, A. 1988 "Uthingo Lwenkosazana" Van D.R.Z. Ntuli 'n *Narratologiese Ondersoek*. (Doctorate). Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
72. Thobakgale, R.M. 1996. *Tshekatsheko ya Dikanegelo-kopana tša S.N. Nkadimeng*: (M.A.). Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
73. Van Gorp, H. 1984. *Lexicon van Literarie termen*. Groningen: Wolters-Noordhof.
74. Warren, A. 1975. *Theory of Literature*. New York: Harcourt Brace and Company.
75. Wales, K. 1987. *A dictionary of stylistics*. London: Longman Ltd.
76. Wilsmore, S.J. 1987. *The Roles of Tittles in Literary Works*. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*. Volume 45 (1): 226-514.
77. Yelland, H.L. & Jones, S.C. 1950. *A Handbook of Literary Terms*. London: Angus and Robertson Publishers.
78. Yelland, H.L. 1984. *A handbook of Literary Terms*. London: Angus and Robertson Publishers.
79. Ziervogel, D.P. Lombardy. D.D. le Mokgokong, P.C. 1969. *Handbook of the Northern Sotho Language*. Pretoria: Van Schaik.

8 SUMMARY

This dissertation analyses *Lukas Motšheletšhele*, the first novel written by M.M. Rammala, who also wrote *Rangwane ke go Paletše* (1971) and *Mabosebosane* (s.a.). *Lukas Motšheletšhele* is a tragic novel. M.O. Dona (1994) and P.S. Groenewald (1995) have already analysed this text, but these scholars did not discuss the content, plot and style of the text. Dona focused on feminism and Groenewald on characterisation and genre. Therefore the main objective of this study is to investigate two levels, content and plot, of *Lukas Motšheletšhele*.

This investigation uses a narratological method, involving the two phases of definition of terms and interpretation of concepts. These processes clarified the problems to be addressed in the study. Literary works are found to have three layers, namely content, plot and style. This dissertation only discusses the first two layers; style is explained but not discussed,

Regarding content, topic is an important concept, emphasised in this study, because it creates a coherent link between characters, events, time and place. Regarding plot, the important concept to be highlighted is theme, which links the events of the plot. Theme focuses the message of the text and creates suspense in readers. The theme of *Lukas Motšheletšhele* is discrimination by a parent in the family. Evangelist Motšheletšhele favours his last son more than his other children.

Four other important concepts, namely actions, characters, place and time are also discussed. Characters are grouped into two categories, namely major and minor characters. The major characters are then divided into two groups, kind persons and bad persons. In *Lukas Motšheletšhele*, the kind-hearted person is the well behaved Onika, and quarrelsome person is Evangelist Motšheletšhele, who opposes Onika's kindness. These

characters are described according to their intention, patronage, resistance, assistance and success. In the novel, factors that assist Evangelist Motšheletšhele resist Onika, and vice versa.

Another important aspect of plot is design, which has several facets. For example, some aspects of plot design are important for developing the theme, others show the general behaviour of the antagonist and protagonist, and others identify the genre of the literary work. *Lukas Motšheletšhele* can be classified as a tragedy. In the denouement, the hero, Evangelist Motšheletšhele, falls from his high position of social status and respect and dies due to his false deeds, which is the classic structure of a tragic plot.

The plot is discussed in four stages, namely exposition, development, climax and denouement. How the author displays the characters, events, time and place to reveal his aim is also discussed. The concept of technique is thoroughly explained, and examples given from the novel. Particularly, the 14 techniques used to characterize the protagonist, Evangelist Motšheletšhele, are discussed. These techniques are used to disclose his high status and weaknesses, which relate to his bad behaviour. Onika as antagonist is also discussed in terms of the 12 techniques used to reveal her high status, virtue and lack of weakness.

8.1 KEY CONCEPTS

1. topic
2. theme
3. design
4. tragedy
5. events
6. plot
7. discrimination
8. characterization
9. techniques
10. pathos

9 OPSOMMING

Hierdie verhandeling analiseer *Lukas Motšheletšhele*, M. M. Rammala se eerste werk. Nog van Rammala se werke sluit in *Rangwane ke go Paletše* (1971) en *Mabosebosane (s.a)*. *Lukas Motšheletšhele* is 'n tragiese Roman. Hierdie Roman was alreeds geanaliseer deur M. O. Dona (1994) en P. S. Groenewald(1995), alhoewel hulle nie die inhoud, intrigue en styl van die Roman bespreek het nie. Terwyl Dona meestal op Feminisme konsentreer het, het Groenewald die karakterisasie bespreek. Om hierdie redes was die hoof doel van hierdie studie om die inhoud en intrigue te bestudeer as twee vlakke van die literêre werk.

Die studie het gefokus op die vertellende metode en het twee fases, naamlik 'n definisie van terme en 'n interpretasie van verskeie konsepte. Hierdie fases het dit moontlik gemaak om probleme binne die werk op te klaar. Dit was ook duidelik die literêre werk uit drie lae bestaan, naamlik inhoud, intrigue en styl. Hierdie studie is gebaseer op net die eerste twee lae, terwyl styl beskryf word, maar egter nie bespreek word nie.

Betreffende die inhoud, was die belangrikheid van die onderwerp in die literêre werk beklemtoon, omdat dit die karakters, gebeurtenisse, plek en styl aan mekaar verbind. Dit fokus op die algemene boodskap en skep spanning en afwagting in die leser. Die tema van *Lukas Motšheletšhele* is die diskriminasie van 'n ouer, teen lede van sy gesin. Motšheletšhele, 'n Evangelis, verkies sy jongste seun bo sy ander kinders.

Vier belangrike konsepte wat bespreek word is aksies, karakters, plek en tyd. Verder is die karakters in twee groepe verdeel, naamlik hoof karakters en sub-karakters. Die hoof karakters is weereens verdeel in twee groepe: dit van goeie persone en slegte persone. In *Lukas Motšheletšhele*, is Onika 'n goeie persoon en Motšheletšhele 'n slegte persoon, omdat hy in teenstelling

staan tot Onika se goedheid. Sulke karakters word bespreek volgens hul intensies, ondersteuning, weerstand, bystand en sukses.

Nog 'n belangrike aspek van die intrigue is ontwerp, wat in twee kategorieë verdeel is: die wat 'n belangrike rol in die ontwikkeling van die tema speel en die algehele gedrag van die protagonis en antagonist.

Vier stadiums van die intrigue word ook bespreek, naamlik die uiteensetting, die ontwikkeling, die klimaks en die afwenteling. Aandag was ook geskenk aan die manier waarop die skrywer die karakters, gebeurtenisse, tyd en plek aan mekaar openbaar. Die konsep tegnieke is deeglik bespreek. Sommige van die tegnieke wat Rammala in hierdie Roman gebruik, is om die karakterisasie, gebeurtenisse in die uiteensetting, die ontwikkeling, klimaks en afwentelling te organiseer.

14 van die karakterisasie tegnieke wat vir *Motšheletšhele* gebruik is, word ook bespreek. Hierdie tegnieke is gebruik om die karakter se status en swakhede te beklemtoon. Onika as antagonist word ook bespreek in terme van 12 tegnieke, wat haar hoë status en gebrek aan swakhede beklemtoon.

In die afwentelings fase, laat die skrywer die lesers beseef dat *Lukas Motšheletšhele* 'n tragiese novelle is. Dit word duidelik wanneer die hoogs gerespekteerde Evangelis, *Motšheletšhele*, sterf as gevolg van sy misdade.

9.1 SLEUTEL BEGRIPPE

1. onderwerp
2. tema
3. ontwerp
4. tragedie
5. gebeurtenisse
6. intrige
7. diskriminasie
8. karakterisasie
9. tegnieke
10. patos